

وهكۆو دهسپێك

كۆا مێروولهیهکی بچووك دهتوانی بزانی شاخێکی بهرز و ههلهت، چقاس بهرز و گهردهنكهشه؟ كۆا دهتوانی قوولایی دهريا بزانی و بهرزى ئاسمان پيۆی؟ كاری نووسین له سهر ژيان و ئاسهوارى گهوره پياوان، بگره ههزار و دهیان ههزار جار گرانتەر لهوهیه. نهخوازه لا ئه و كهسهش، دهريایهکی بی بن و ئاسمانیکی بی كۆتایی وهك مهولهوی روومی بی. ، ئه و دهسته بهخشندهی ههزارانی تینووی راستهقینه، ئه و ههتاوه تاریکی رهوینه، له پشت سهدان سالهوه، نها به تین و گورهوه دلی تهفیندارانی عالم دههژینی و مردووانی نیو زیندانی لهش، مهولهوی، ئه و ئاوره ههلكراوهی نیو بیتشه لانی ئهنديشه، بوورکانی ههلكراوی دل و گیان، ئه و رهحمهته بی سنووره و ئه و گیانه بهرزه خهمرهوینه، ئه و دهوای چ دهرد و ئازاری گیانی شهیدای مرۆقه رادهچله کینن. مهولهوی، دهنگی بلویریکه که له سههرهتای رسکانی مرۆقهوه، له سههر لیوی پهروهردگار روینشتوو و ههناسهی ئه و رادهگوێزێ. مندالیکه که دهمی به سنگی خواوه ناوه و شیرى ژيانی لی ههلهدمزێ.

كۆا دهست و قهلهمیک دهتوانی ئه و رۆحه بهرز و ئه و گیانه شهیدایه پهسن بکا و رافهی بکا و بیناسی و بیناسینی؟ گیانیکی بچووك كه مێرووله ئاسا، له پیدهشتی ئه و شاخه زهردوماهه دا ملامۆیهتی، كۆا دهزانی ئه و شاخه چ شاخیکه و ئه و گیانه چ گیانیکه. وهك مهله نهزانیك خۆم هاویشه نیو ئه م دهريا بی بنه و چاوی هیوام له دهستی پر له بهزهیی ئه و گیانه بهرزه بوو. له سههر دلۆپیک سوار بووم و له دهريایهك رۆچووم، كه هیچم لی نهدهزانی؛ نه زهبر و تینی، نه رق و قینی، نه هیور بوون و نهرم و نیانی، پیم فام نهدهکرا. ئهوهی که بوو نوقم بوون و شهیدایی بوو؛ خۆشهویستی و ئهفین بوو؛ دلواپی و دلوقانی بوو. جاری به قهمچی شهپۆل، جاری به پرشهی ئهوین، مهستی دهکردم، له خۆم و گش کهس نامۆی دهکردم؛ تاویکی تر له گهله ههموو ناتها و پارادوکسهکانی عالم کۆی دهکردمهوه و جووتی دهکردم. گیانی ههموو تهفینداران و ئاشقانی عالم، له ئادهمهوه تا ئیستام لهو گیانه پاک و پیروژ و بیخهوشه دا دهناسییهوه.

ئیسنا که دهستی دلوقانی شهپۆلیک، گیانی بی وزه و بی ورهی خستوومه ته لیواریکهوه، نازانم خه و بوو یان خه یال، یان راستهقینه. بریا زمان گری نهبايه و ئه و سهیرانه له وتن نههاتووهی باس بکردایه. بهلام مخابن، نه وشه و نه په یف، له خۆیاندا نابینن، که به گز ئه و عه نقایه دا بچن. ته نیا ده توانم بلیم:

دهروخینم بینای په یف و دهنگ و باس به بی وان رازی دلت بو ده کهم باس¹

سهبارت به هوگریتی ئه و گیانه پیروژه، دهبی ئاوریک له رابردووم بدهمهوه. له ته مهنی تازه لاویدا بووم و له نیو ته شق و ئه فینی کوردایه تیدا نوقم بیووم. هیوا و ئاواتم، خزمه تی گهله و نه ته وه م بوو. له نیو خه یالاتما، کوردستانم رزگار ده بوو، خه لکی به سه رهستی و ئازادییه وه ده ژیان. نه له ریش و نه له عابا نه بوو باس. ههر دههات و ئه م ئاگره م له سنگدا پتر ده گه شایه وه. له شهوینکی به هاردا، له پارکیکی شاری سنه دا، له گهله هاوړیه کی هیژا و خۆشهویستم (که دوو سال پاش ئه وه به رهحمه تی خوا چوو)، دانیشتبووین و باسی ته ده بی کوردیمان ده کرد. ئه و هاوړیه م، کتیبیکی قه به ی پی بوو، له سههری نووسرابوو «کلیات شمس تیریزی». له گهله قسه کانماندا بو کتیبه کهم دهروانی. پاش ماوه یه ک، ئه و هاوړیه م، کتیبه که ی کرده وه و شیریکی بو خویندمه وه. خوا دهزانی ههر هیچی لی تینه گه یستم. له رووم هه لئه دههات که بلیم هیچ لی نه گه یستم. بهلام پیم وایی که زانی. بویه شیره که ی بو رافه کردم. ئه م شیره و هه لسو که وتی ئه و خۆشهویستم، زوری کار تی کردم. نه مدهزانی بوچی وام لی هاتوو. له خۆم

¹ تا که بی این هر سه با تو دم زنم

¹ - حرف و گفت و صوت را برهم زنم

دان به کتیبی «معارف بهاء ولد» باشتین به لگه به بۆ سه لماندنی ئاستی زانایی و پلهی عیرفانی ئەو پیاوه. ههروهک ده لێن، به های وه له د چهن کوری بووه، به لام ته نیا جه لاله دین پیگه یشتوو و نهوانی تر له مندالیدا مردوون.

«وه خش» له باری رۆشنیرییه وه سه ر به ناوچهی به لخ بووه. به شیک بووه له ولاتی رووه و فهوتانی پادشاگه لی غووری که که وته به ر دهریز و هیرشی «خاره زمشا». جه لاله دین پینج سالی ته مهن بوو که باوکی بۆ «سه مه رقه ند» کۆچی کرد. خاره زمشا سه ودای داگیر کردنی سه رله به ری «ماوه راتۆننه هری» له سه ردا بوو. بۆیه شاری گه مارۆ دا.

بنه ماله ی جه لاله دین له سه مه رقه نده وه به ره و رۆژاوا که وته ری. به لام به رواری و ریگای کۆچه که یان روون نییه به ره و کوئی بووه. زۆر جار به م چیرۆکه ئاماره کراوه که به های وه له د له به ر دوژمنایه تی له گه ل فیلسوف و فه قیه ی به ناوبانگ، ئیمام فه خری رازی، ولاتی به جی هیشوو؛ به لام ئەم چیرۆکه هیچ به لگه و بنه مایه کی نییه. هه رچه ند ئاشکرایه که ئەم دووانه، چه زیان له یه ک نه بووه. ره نگه هۆی کۆچکردنیان هۆکاریکی سیاسی بووی. سولتانی وه له د، کوری مه ولانا جه لاله دین ده لێ:

چونکه له به لخییه کان به های وه له د	دلی گیرا ئەو شاهی سه رمه د
له پر له خواوه پیگه یشت هه وال	که ئەی تا قانه شاهی عه ودال
چونکه ئەمانه دلی تۆیان ره نجاند	دلی پاکتیا ن ئاوا هه لقرچاند
بیره ده ر له نیو ئەم نه یاران	تا بۆ ئازار و به لا بنه هیلانه ^۴

له راستیدا، ههروهک مه ولانا له «فیه مافییه» دا ده لێ: چونکه خاره زمشا چه ن بازرگانیکی مه نگولیا ن کوشت و ئاماده نه بوون تاوانباره کان بده نه ده ست مه نگوله کان، تووشیاری تۆله ی ئەوان هاتن و که وته به ر هیرشیکی به زه بر، به جۆریک که له ماوه ی چه ن سالدا هه موو ئیران تا ئاناتۆلیا ی رۆژه لاتی (ئاسیای بچووک) یان هینایه ژیر سمی ئەسپه کانیان و له سالی ۶۳۹ ک.م (۱۲۴۱ز) به سه ر رۆژه لاتی ته ورووپادا زال بوون. له سالی ۶۵۶ ک.م مانگیدا به غدا یان گرت و خه لیفه ی عه باسیا ن کوشت. هۆی راسته قینه ی کۆچی بنه ماله ی مه ولانا روون نییه. هه رکه س به جۆریک له سه ر ئەم باسه رۆیشتوو. به لام ره نگه بنه ماله ی به های وه له د به مه به ستی چه ج کردن رۆیشتیتن. ده لێن که به های وه له د له نه یشابووردا چاوی به شیخ عه تتاری نه یشابووری که وتوو. هه ندی له توێژه ران له سه ر ئەم بروایه ن که ئاوه ها چاویکه وتینک، نه بووه. به لام ئەم چاویکه وته ن زۆریش دوور نییه و ئاسایه که له نزیک سالی ۶۱۸ دا که بنه ماله ی مه ولانا له به لخه وه به ره و ناوه ندی ئیران رۆیشتوون. له نه یشابووردا پشوویه کیان دای و سه ردانی عه تتاریان کردی. له راستیدا هیچ به لگه یه کیش بۆ ره ت کردنه وه ی ئەم چیرۆکه له ده ستدا نییه. ده لێن کاتیک به های وه له د گه یشته نه یشابوور، له گه ل جه لاله دینی چواره سالاندا سه ردانی عه تتار ده که ن. عه تتار کتیبی ئەسرا نامه ی خۆی به دیاری ده داته جه لاله دین و به به های وه له د ده لێ: «زۆر ناخایه نی که ئەم کورهی ئاگر بنیته دلی دلسووتاوانی عاله مه وه».^۵ هه ر له و کاته وه مه ولانا هۆگری شیعه رکهانی عه تتار ده بی و ره نگدانه وه ی ئەم هۆگریته له مه سنه وی و دیوانی شه مسدا به راشکاوی دیاره.

^۳ - بروانه: شفیع کدکنی، غزلیات شمس، ج ۱، ص ۵-۶.

^۴ - سلطان ولد، ولدنامه، ص ۱۹۰.

^۵ - دولتشاه سمرقندی، تذکره الشعراء، به همت محمد محمد رضانی، ص ۱۴۵.

بنه‌ماله‌ی به‌های وه‌له‌د، ماوه‌یه‌ک له‌ه‌له‌ب و دیمش‌فدا ماونه‌ته‌وه و له‌ویدا له‌ لای مامۆستایانی عه‌ره‌بیزانی ئه‌و ولاته. خویندوووه و له‌ عه‌ره‌بیدا زۆر شاره‌زا بووه و ئه‌نجامی ئه‌وه‌ش، دانانی هه‌ندی شیعه به‌ زمانی عه‌ره‌بی.

پاش ئه‌وه له‌ شامه‌وه به‌ره‌و باکووری ئه‌رزهنجان ده‌رۆن. له‌ویوه به‌ره‌و لاره‌نده ده‌رۆن که‌ شارێکی خنجیلانه له‌ ئاناتۆلیای ناوه‌ندیدا بووه و کۆخه‌کانی به‌ناوبانگ بوون. لاره‌نده به‌شیک له‌ ولاتی سه‌لجوقیه‌کان بوو. له‌و سه‌رده‌مه‌دا عه‌لاهه‌ددینی که‌ یقوباد له‌ویدا ده‌سه‌لاتدار بووه. لیره‌دا «مۆئینه خاتوون»، دایکی جه‌لاله‌دین به‌ ره‌حمه‌تی خوا ده‌چی.

جه‌لاله‌دین له‌ هه‌ژده‌ سالاندا له‌ گه‌ل کچی تاقمیک له‌ خه‌لکی خوراسان که‌ له‌ گه‌لیان هاتبوونه لاره‌نده، زه‌ماوه‌ند ده‌کات. سالی ۱۲۲۶/۶۲۴ یه‌که‌م کۆری له‌ دایک ده‌بی که‌ به‌ ناوی باوکیه‌وه، ناوی ده‌ن «سولتانی وه‌له‌د». پاشان له‌ویوه به‌ره‌و قوونیه، که‌ له‌ مه‌ودای ۱۰۰ کیلومه‌تری لاره‌نده‌دایه، ده‌رۆن. له‌ویدا پادشایه‌کی هونه‌ردۆس و زانسته‌په‌روه‌ر ده‌سه‌لاتی به‌ ده‌سته‌وه بووه که‌ ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ خه‌لکی هه‌لاتووی خوراسانی له‌ ژیر بالی خۆیدا گرتبوو. به‌هائه‌ددینی وه‌له‌د، که‌ ته‌مه‌نی نزیک به‌ هه‌شتا سال بوو، له‌ یه‌کیک له‌ قوتابخانه‌کانی قوونیه‌دا خه‌ریکی مامۆستایی ده‌بی. کۆری دووه‌می جه‌لاله‌دین، هه‌ر له‌م ماوه‌یه‌دا له‌ دایک ده‌بی و ناوی ده‌ن، عه‌لاهه‌ددین. له‌ سه‌ره‌تای سالی ۱۲۲۳/ک ۶۲۹ ز به‌های وه‌له‌د به‌ره‌حمه‌تی خوا ده‌چی و کۆره‌که‌ی جیگای ده‌گرته‌وه و خه‌ریکی فیر کردنی فیه‌ق و حه‌دیس و زانسته‌کانی تر ده‌بی. کاریگه‌ری ئه‌م کاره، له‌ نیو بی و به‌ره‌مه‌کانی مه‌ولانادا به‌ راشکاوی دیاره. مه‌ولانا زۆر به‌ سانایی ده‌توانی له‌ حه‌دیس و ئایه‌گه‌لی قورئان له‌ شیعه‌کانیدا به‌هه‌ر وه‌رگری.

مه‌ولانا تا ئه‌م کاته هه‌یج مه‌یلنیک بۆ فیر بوونی عیرفان و که‌وته‌ سه‌ر ریتازی سۆفیه‌کان تییدا به‌دی ناگری. باوکی، عارفیکی پله‌ به‌رز بووه؛ هه‌رچه‌ند سه‌ر به‌ هه‌یج ریتازیکی فه‌رمی له‌ عیرفاندا نه‌بووه. له‌ بیره‌وه‌ری و نووسراوه‌کانیدا ده‌رده‌که‌وی که‌ له‌ عیرفان و ته‌زموونه‌ عیرفانیه‌کاندا پله‌یه‌کی یه‌کجار به‌رزی بووه. نووسراوه‌کانی به‌های وه‌له‌د، به‌ زۆری کاری کردۆته‌ سه‌ر خوینه‌رانی. چوونکه‌ ئه‌و ته‌زموونه‌ عیرفانیه‌ی که‌ ئه‌م زانا خاره‌زمیه‌ له‌ نووسراوه‌کانیدا باسیان لی ده‌کات، زۆر نااساییه. ئازادییه‌ک که‌ له‌ عیشقی خوداییدا هه‌یه‌تی، مرۆ تووشی سه‌رسوو‌رمان ده‌کات. له‌ راستیدا، ئه‌و به‌رزه‌ترین حاله‌تی عیرفانی، به‌ شیوازیکی ته‌واو هه‌ستی، وه‌کوو دل‌داری راسته‌قینه‌ له‌ئامیزی خوادا ناو لی ده‌با. برۆای ئه‌وه‌یه که‌ هه‌موو ئافریندراویک ئه‌م خۆشه‌ویستییه‌ی له‌ گه‌لایه. «په‌نا به‌ خوا بیه. خوا له‌ ئامیزت ده‌گری و راتده‌مووسی و به‌م چه‌شنه‌ خۆیت پی ده‌نویتی تا لپی هه‌لنه‌ی و دل‌ی به‌ ته‌واوی پی بسپیری به‌ شه‌و و به‌ رۆژ».

گوایه‌ جه‌لاله‌دین هه‌یج ئاگایه‌کی له‌ ژبانی عیرفانی باوکی نه‌بووه. سولتانی وه‌له‌د، باپیری خۆی وه‌کوو سولتانی زانایان و سه‌رتر له‌ فه‌خری رازی و ئیبینی سینا ناو لی ده‌با. له‌ پارێزکاریدا به‌ «سه‌رتر له‌ فریشه‌کان» ی ده‌زانی و له‌ گه‌ل ته‌بووچه‌نیفه‌دا هه‌لیده‌سه‌نگینی. که‌چی ئاو‌ر له‌ ته‌زموونه‌ عیرفانیه‌کانی ناداته‌وه. به‌لام سالیکی پاش کۆچی دواپی به‌هائه‌ددینی وه‌له‌د، یه‌کیک له‌ شاگرده‌کانی به‌ ناوی بوره‌انه‌دین موحه‌قیق، دپته‌ قوونیه و که‌ له‌ کۆچی دواپی مامۆستاکه‌ی ئاگه‌دار ده‌بپته‌وه، جه‌لاله‌دین له‌ گه‌ل ئاسه‌واره‌کانی باوکی و سه‌نایی غه‌زنه‌وی ئاشنا ده‌کات.

سه‌نایی، شاعیریکی ده‌رباری بوو که‌ شیعی پاراو و جوانی ده‌کوت. به‌ هۆی رووداوێکه‌وه‌ وازی له‌ په‌سن و پیداهه‌لکوتنی ده‌سه‌لاتداران هیتا و رووی له‌ شیعی عیرفانی و ته‌علیمی کرد و مه‌سنه‌وی «حه‌دیقه‌تولحه‌قیقه» ی دانا که‌ نموونه‌یه‌کی به‌رزی شیعی سۆفیانیه‌ و زۆربه‌ی سۆفیه‌کان وه‌کوو

سەرچاوهیهکی برۆپینکراو که لکیان لی گرتوو. ئاسه‌واری وینته ئه‌ده‌بی و شیعریه‌کانی، له مه‌سنه‌وی مه‌ولانا‌دا به راشکاوی دیاره.

بورهان‌دین، هه‌نگاو به هه‌نگاو شاگرده‌که‌ی له هه‌موو قۆناغه‌کانی عیرفان تیپه‌راند و له گه‌ل ئامۆژه عیرفانییه‌کانی رابردووی ئاشنا کرد. هه‌روه‌ها یه‌ک یان دووجار بۆ خویندن ناردوو‌یه‌ته‌ دیمشق. له‌و سهرده‌مه‌دا که مه‌ولانا له دیمشقا بوو، هه‌م ئیبنی عه‌ره‌بی له‌وی بووه و هه‌م شه‌مسی ته‌بریژی و ره‌نگه ئه‌م که‌سانه‌ی دیبێ، به‌لام هه‌یج به‌لگه‌یه‌ک که بتوانی ئه‌م قسه‌یه‌ به‌سه‌لمینی، له ده‌ستدا نییه. پاش سالی ۱۲۴۰/۶۳۸، بورهان‌دین قوونیه به جی دیلی و ده‌رواته قه‌یسه‌رییه. له‌ویدا به ره‌حمه‌تی خوا ده‌چی و هه‌ر له‌ویدا ته‌رمه‌که‌ی ده‌نیژن.

بارو‌دۆخی ئاناتۆلی، له ماوه‌ی خویندن‌ی جه‌لاله‌دیندا زۆر ئالۆز ببوو. سولتان عه‌لاه‌دینی که یقوباد کۆچی دوایی کردبوو (۱۲۳۶/۶۳۴). کوریک‌ی بی هیز و ده‌سه‌لاتی له پاش به‌جی مابوو که توانی به‌ری‌وه‌بردنی کاروباری حکومه‌تی نه‌بوو. مه‌نگوله‌کان گه‌یشتبوونه ئه‌رزه‌نجان و قه‌یسه‌رییه و سیواس. گروویگه‌لی عیرفانی ئاناسایی وه‌کوو حه‌یده‌رییه، سه‌ریان هه‌لینابوو و هه‌رشیان هه‌ینابوو سه‌ر خه‌لکی و سه‌ر و مالیان به تالان ده‌بردن. خه‌لکیش که له زولم و زۆری ده‌سه‌لات هاتبوونه ته‌نگ، له‌م لاولاوه به‌ره‌هه‌ستی ده‌سه‌لاتداران ده‌بوونه‌وه و ئه‌مه‌ش رینگای بۆ مه‌نگوله‌کان خۆش ده‌کرد. له ئه‌نجامدا مه‌نگوله‌کان به سه‌ر ولاتی سه‌لجوقیه‌کاندا زال بوون و ده‌سه‌لاتی خۆیان داسه‌پاند. له پازده سالی کۆتایی ژیا‌نی مه‌ولانا‌دا، ده‌سه‌لات زۆرتر له ده‌ست وه‌زیره‌کاندا بوو؛ به‌تایبه‌ت موعینه‌دینی په‌روانه که موریدی مه‌ولانا بوو.

له ده‌یه‌ی ۱۲۳۰-۱۲۴۰دا مه‌ولانا ژیا‌نیک‌ی ئاسایی بوو. وه‌کوو زانایه‌ک ده‌رسی ده‌کوت و خه‌لکی ئامۆژگاری ده‌کرد. به‌رده‌وام شاگردیک‌ی زۆر ئاپۆره‌یان لی دابوو. تا جه‌ماد یولئاخه‌ری ۶۴۲.م/ ۱۲۴۴ز که رووداویکی سه‌یر هاته ئاراهه. کاتی له قوتابخانه‌وه بۆ مال ده‌گه‌رایه‌وه و شاگرده‌کانی له گه‌لیدا بوون، هه‌ژاریکی لاپه‌سه‌ن جله‌وی هه‌یستره‌که‌ی گرت و گوتی «مامۆستا پرسیا‌ریکم هه‌یه. له‌م دووانه کامیان گه‌وره‌ترن: محه‌مه‌د ره‌سوولی خودا یان بایه‌زیدی به‌ستامی؟» گوتی: «ئه‌مه پرسیا‌ری ناوی، حه‌زه‌رتی محه‌مه‌د». هه‌ژاره‌که‌ گوتی: «ئه‌دی بۆچی بایه‌زید ده‌یگوت: «سبحانی! ما اعظم شأنی، که‌چی محه‌مه‌د ده‌یگوت: «ما عرفناک حق معرفتک». جه‌لاله‌دین به‌ هۆی ئه‌م پرسیا‌ره‌وه، بوورایه‌وه و له چاره‌واکه‌ی به‌ربووه‌وه. پاش هه‌ستانه‌وه، داوینتی کابرای گرت و کوتی ده‌بی بییه ریتنام. ئه‌و ده‌رویشه هه‌ژاره، ناوی شه‌مه‌دینی ته‌بریژی بوو. ده‌لین که عارفیک‌ی گه‌رۆک بووه و یه‌کیک بووه له ئه‌وتاد. به‌لام شه‌مس بوو به هه‌تاویک و مۆمی و جوودی جه‌لاله‌دینی داگرساند. ئاگرایکی به‌ردایه نیو دل و گیانی. خۆی ده‌فه‌رمی:

ای رستخیز ناگهان، وی رحمت بی منتها	ای آتشی افروخته در بیشه‌ی اندیشه‌ها
امروز خندان آمدی، مفتاح زندان آمدی	بر مستمندان آمدی، چون بخشش و فضل خدا
در سینه‌ها برخاسته، اندیشه را آراسته	هم‌خویش حاجت‌خواسته، هم‌خویشان کرده روا ^۶

به‌جۆریک که ده‌لین، ماوه‌ی چهن مانگ به‌بی خواردن و خواردنه‌وه، له ژوو‌ریکدا بوون و مه‌ولانا له هه‌مبه‌ر ئه‌و ده‌رویشه هه‌ژاره سیپال شه‌دا چۆکی دابوو و شاگردی ده‌کرد. له‌م کاته‌وه شه‌یدایی مه‌ولانا ده‌س پنده‌کات. مه‌ولانا‌یه‌ک که وه‌کوو زاهید و زانایه‌کی خاوه‌ن شکۆ ده‌ژیا، ببوو سترانبیژی نیو کۆلانا‌ن. خۆی ده‌فه‌رمی:

زاهد بودم، ترانه‌گویم کردی
سرحلقه‌ی بزم و باده‌جویم کردی

^۶ - کلیات شمس تبریزی، به همت فروزانفر، ص ۱۷.

کاتی له خه‌لۆهت هاتنه‌دهر، مه‌ولانا وه‌کوو مندالیک به شوین شه‌مسه‌وه بوو. شاگردەکانی مه‌ولانا ئەمه‌یان زۆر پێ ناخۆش بوو. چونکه نه‌یانده‌توانی بگه‌نه خزمه‌تی مامۆستا که‌یان. جه‌لاله‌دین، ئیزنی ئەوه‌شی نه‌بوو که بۆ شاگردەکانی قسه بکات و ریتمایان بکات. له هه‌موو ئەو شتانه‌ی که خووی پێ گرتبوو، دوور خرابوووه. ئەمه ده‌بیته هۆی هه‌لگه‌رسانی رق و قینی خه‌لکی له شه‌مس. وادیاره شه‌مس هه‌ستی به‌م دۆخه کردوو و له‌په‌ر قوونیه به‌جی دێلێ و ده‌رواته دیمشق. مه‌ولانا ئاگری له دل به‌رده‌بی. له بنه‌ماله و شاگردەکانی تووره ده‌بی و له گه‌لیان قسه ناکات. شه‌و و رۆژ کاری ده‌بیته گریان و شیعەر وتن و سه‌ما کردن. رۆژیک هه‌والیکی پێ ده‌گات که گوايه شه‌مس له دیمشقادیه. خیرا سولتان وه‌له‌د ده‌نێری به‌ دوویدا. سولتان وه‌له‌د شه‌مس ده‌بینیته‌وه و به‌شان و شکۆیه‌کی تایبه‌ته‌وه ده‌یه‌نیتته‌وه بۆ قوونیه. خۆی به‌ پێ دیت و جله‌وی ئەسه‌به‌که‌ی شه‌مس ده‌گری. که شه‌مس دیتته‌وه، هه‌موو خۆشیه‌کانی دونیا له دلی جه‌لاله‌دیندا کۆوه ده‌بی.

جه‌لاله‌دین، پاش ئەوه‌ی خیزانه‌که‌ی کۆچی دواپی ده‌کات، ژنیک‌تر دیتی که له داوین پاکي و به‌په‌زیدا به‌ناوبانگ بووه. ئەو خاتوونه‌کچیکی ده‌بی به‌ ناوی «کیمیا خاتوون» که هه‌ر له مالی مه‌ولانا دا گه‌وره ده‌بی. گوايه عه‌لائه‌دینی کوری مه‌ولانا ئاشقی ئەو کچه بووه. به‌لام جه‌لاله‌دین بۆ ئەوه‌ی شه‌مس له لای خۆی رابگری، کچه‌که‌ی لێ ماره ده‌کا. سالی ۱۲۴۸/۶۴۶ بوو. شه‌مس و مه‌ولانا خه‌ریکی قسه و باس بوون. که‌سیک له ده‌روه بانگ له شه‌مس ده‌کات. شه‌مس ده‌رواته ده‌روه و ئیتر قه‌د قه‌د ناگه‌ریتته‌وه. مه‌ولانا ده‌یزانی چ رۆوی داوه، به‌لام نه‌یده‌ویست برۆا بکات که شه‌مسی بۆ هه‌تاهه‌تایه له ده‌ست داوه. به‌مه‌ولانا ده‌لین که شه‌مس له په‌ر قوونیه‌ی به‌جیه‌شتوووه و رۆیشتوووه به‌ره‌و شام. به‌لام له راستیدا ئەو ده‌رویتشه به‌ فه‌رمانی عه‌لائه‌دین، کوری مه‌ولانا کۆژرابوو. ده‌نگۆی ئەوه هه‌بوو که کوشتووایه و له بیریکیان هاویشتوووه و به‌په‌له، بیره‌که‌یان په‌ر کردۆته‌وه. له ده‌یه‌ی ۱۹۵۰ دا کاتیک مه‌قامی شه‌مسیان چاک ده‌کرده‌وه، له ئەنجامی پشکنینیکدا گۆرینکی گه‌وره ده‌رکه‌وت که به‌ ساروو‌جینکی کۆن و به‌په‌له په‌ر کرابوووه و داپۆشرابوو.

مه‌ولانا هیوای له ده‌ست نه‌ده‌دا و به‌ شوین شه‌مسدا ده‌گه‌را و ته‌نانه‌ت رۆیشته شام به‌ دوویدا. به‌لام هێچ ئاسه‌واریکی لێ نه‌دییه‌وه. له په‌ر مه‌ولانا هه‌ستی کرد شه‌مس له خۆیدا. له راستیدا ئەو هه‌تاوه‌ی له دلی خۆیدا دییه‌وه. سولتانی وه‌له‌د له‌م باره‌وه ده‌لی:

گوتی: که من ئەوم، بۆچی ده‌گه‌ریم
من هه‌ر ئەوم، نه‌ا له خۆت بۆ ده‌لیم
که باسی جوانی ئەوم بۆ ده‌کردی
له خۆمدا هه‌مان جوانی و به‌زه‌ییم ده‌دی
بێ‌گومان به‌دووی خۆمدا ده‌مکرد ملومۆش هه‌ر وه‌کوو شیره له‌نیو خۆمدا دیتته‌جۆش^۷

ئێستا ئیدی شه‌مس، هه‌مان مه‌ولانایه. چونکه کوا مه‌ولانا ده‌یتوانی به‌ بێ شه‌مس، بوونیک بۆ خۆی په‌چاو بکات؟ ئەو له هه‌تاوی ئەفیندا نوقم ببوو. به‌ ته‌واوی خۆی له خۆشه‌ویسته‌که‌یدا توندبووه‌وه. هه‌ر به‌م بۆنه‌یه که به‌ دیوانی شیعه‌کانی مه‌ولانا ده‌لین: «کوللیاتی شه‌مسی ته‌بری‌زی».

له‌و چیرۆکانه‌ی که سه‌باره‌ت به‌ شه‌مس ده‌یگه‌رینه‌وه، ته‌نانه‌ت سیلسیله‌ی ته‌ریقه‌تی ئەم ده‌رویتشه دیار نییه. به‌لام گوايه له لای هه‌ندێ له گه‌وره‌گه‌لی عیرفان، وه‌کوو ئیبنی عه‌ره‌بی، ناوبانگی هه‌بووه. ئیبنی عه‌ره‌بی ئەو به‌ «گه‌لینه» و مه‌ولانا به‌ مرواریدیکی په‌رتیشک ده‌چویتی. وا ده‌لین که زمانیکی توند و تیزی بووه. گه‌لینک وریا و به‌ بیر و هۆش بووه. به‌ پێی ئەو شتانه‌ی که ئەفلاکی ده‌لی: «له‌ عاله‌می

^۷ - سلطان ولد، ولدنامه، ص ۶۱.

غەیبەوہ پینی دەلین کە ئەگەر حەریفت دەوی بۆ قسە کردن، بۆ رووم بچۆ». لە وتارەکانی دەرەدە کەوێ کە زۆر ھۆگر و شەیدای حەزەرتی رەسوول بوو. ھەر وەھا سەبارەت بە چەند و چوونی پێوەندی لە گەڵ مەولانا و رەخنە لە ھەندێ لە عارفانی بەناوبانگ، تا رادەبە ک مەیلی عیرفانی ئاشکرا دەبی. بەلام گرتگتر لە ھەموو ئەمانە، ئەوہیە کە لە نووسراوہ کانییدا دەرەدە کەوێ کە گەلیک شەیدا و ھۆگری موسیقا و سەما بووہ.

شەمس بۆ مەولانا وەکوو داری تاگرین (شجرة النار) بوو کە مووسا دەنگی خوای لی دەژنەفت. کاتی شەمس لە گەڵ مەولانا دەئاخافت، مەولانا دەنگی خوای لی دەبیست. مەولانا، یارەکە ی بە نوینەری تیشکی محەممەدی لەم جیھانەدا دەزانی. شەمس کەسیکە کە لە رازەکانی محەممەد ئاگەدارە. شەمس خوی دەیزانی کە گەیشتۆتە پلە ی مەعشوقی و بۆتە «رووگە ی ھەموو ئەفینداران». ئەو وەکوو سوڤیەکانی تر، خوی بە ئەفیندار نەدەزانی. ئیستا کە لە گەڵ تیشکی محەممەدی بۆتە یە ک، گەیشتۆتە ئاستیک کە بیجگە مەولانا کەس توانی فام کردن و ناسینی نییە.

پێوەندی نیوان شەمس و مەولانا، ھیچ لە ئەقینی سوڤیەکانی تر بۆ کورانی لووسکە و جوان کە دەیانگوت جوانی خویان تیدا دەبینن، نەبوو. لە راستیدا ھەر ئەم وشە ی «شاهد» کە لە ئەدەبی فارسیدا زۆر ھە یە و مەبەست شایەتیە بۆ جوانی خودا، لە شیعری مەولانادا بە دەگمەن ھە یە. ئەقینی نیوان شەمس و مەولانا، پێوەندی نیوان دوو پیاوی کامل و بە تەمەنە و خۆشەویستیە کەیان خۆشەویستیە کی رۆمانسی نەبووہ.

ئائوگۆریک کە شەمس بە سەر مەولانایدا ھیتا

پاش ئەوہ ی مەولانا شەمس ی لە خۆیدا دیوہ، گەیشتە قونایکی ھیمن و ئارام. ئیستا پنیوستی بە یار و ھاو دەمی ک بوو تا ئەزموونە عیرفانیە کانی لە گەڵدا بەش بکات. زۆر کەس پنیان وابوو کە رەنگە مەولانا لە سەد دەدینی قوونەوی کە بە تەمەنتر لە مەولانا و یە کینک لە راقە کارانی فەلسەفە ی ئیبنی عەرەبی بوو، نزیکتەر بیئەوہ. بەلام بە پیچەوانە، ئەمجارە مەولانا دل ی بە کابرایە کی زیرینگەری نەخویندەوار ئەسپارد. ئەوہش سەلاحەدینی زەرکووب بوو. سەلاحەدین پینشتیش دەگەیشتە خزمەت مەولانا و پێوەندیە کی نزیکی لە گەلی بوو؛ بەلام ئیستا ئەم کابرا نەخویندەوار و ساویلکە بۆتە خەلیفە و یاری ئەشکەوتی مەولانا. مەولانا بۆ نزیکتەر بوونەوہ لە گەڵ سەلاحەدین، کچە کە ی لی خوازینی کرد بۆ عەلئەدینی کوری و زۆر بە ریز و حورمەتەوہ ھەلسو کەوتی لە گەڵ دە کرد.

ورە وریک کەوتبووہ نیو خەلکی کە گوا یە پنیان ناخۆش بوو سەلاحەدین بۆتە یاریکی نزیکی بۆ مەولانا. دەیانگوت، لانیکەم شەمس ی تەبریزی شارەزا و خویندەوار بوو. بەلام سەلاحەدین تەنانەت نازانی سوورە ی فاتیحە بە تەواوی بخوینتی. مەولانا بە گزیاندا دەچوو و ریگە ی نەدەدا کەس تازاری سەلاحەدین بدات. پاش ئەوہ ی لە ۶۵۶ک/ ۱۲۵۸ز سەلاحەدینی زەرکووب، بەرەو دیاری خاموشان دەروا، حیسامەدین چەلەبی دەبیئە رووگە ی دل و گیانی مەولانا. مەولانا زۆرجار حیسامەدینی بە «زیائولحەق» و «حە یاتی دل» ناولی بردووہ. لە دەسپیک ی مەسنەویدا بە ناوگەلیکی زۆر بەرز و بەریز پەسنی دەکات و پیندا ھەلدەلی. لە نووسراوہ کانی مەولانادا زۆر باس لە ھیزابی و گەورە یی حیسامەدین کراوہ. ھەرچەن ھیچ نووسراویک لە حیسامەدین بەجی نەماوہ، بەلام دەتوانین زانیاریگەلیک لە نیو نووسراوہ کانی مەولانا و ئەفلاکی و سپەھسالاردا بە دەس بینین. سولتانی وەلەد، کەمتر سەبارەت بە حیسامەدین قسە ی کردووہ و تەنیا ئاماژە ی بە چۆنیەتی ھەلبژاردنی حیسامەدین بە جیگری مەولانا کردووہ. بەلام بەی مەناقبولعارفینی ئەفلاکی زانیاریکی ئەوتۆمان دەست ناکەوێ.

حیسامه‌دین، ناوی حه‌سه‌ن بووه. ناسراوه به چه‌له‌بی حیسامه‌دین حه‌سه‌ن کورپی محمه‌مه‌د کورپی حه‌سه‌ن کورپی ئه‌خی ترک. مه‌ولانا ده‌لی که ره‌گه‌زی ده‌گه‌رته‌وه بو عارفیکی به‌ناوبانگ به ناوی ئه‌بولوه‌فای کوردی. واته ره‌گه‌زی حیسامه‌دین کورد بووه و خه‌لکی ورمی بووه. عارفیکی تر به‌م ناوه به ناوی کوردی سو‌فی ئه‌رمه‌وی هه‌یه که له کتییی «اللمع فی التصوف» ی ئه‌بوو نه‌سری سراچی تووسیدا ناوی هاتوو و هه‌ندئ له قسه‌کانیان گیراوه‌ته‌وه و به‌رواری ده‌گه‌رته‌وه بو سه‌ده‌ی سینیهم و چواره‌م^۸. من پیم وایه که ئه‌مه هه‌مان که‌س بی. ده‌لین کاتیک ئه‌م سو‌فییه کورده ده‌رواته به‌غدا، خه‌لکیکی زور ئاپوره‌ی لی ده‌ده‌ن و ده‌لین که خاوه‌ن که‌شف و که‌راماتی زوره. هه‌ندئ که‌س دین بو لای و ده‌بینن که هیچ عاره‌بی نازانی. داوای لی ده‌که‌ن که به زمانی عاره‌بی خوتبه‌یه‌ک بو خه‌لکی بخویتی. ئه‌میش پینان ده‌لی که به‌یانی بو‌تان ده‌خویتی. به‌یانی که خه‌لکی ئاسایی و زانایان و عارفه‌کان کووه ده‌بن، به سه‌رسوورمانه‌وه ده‌بینن که به زمانیکی باراوی عاره‌بی، خوتبه‌یان بو ده‌خویتی. که لئی ده‌پرسن، ده‌لی که دویتشه‌وه له خوام داوا کرد که فیری عاره‌بیم بکات، به‌یانی که له‌خه‌وه هه‌ستم، وشه و په‌یقی عاره‌بیم له دلدا بوو.

به‌و جوهری که سه‌هه‌سالار ده‌لی، حیسامه‌دین زور میهره‌بان و هیمن بووه و زوریش دل‌اوا و به‌خشنده بووه و هه‌ر هه‌ژاریک رووی لی کردبا، به ده‌ست به‌تال نه‌گه‌راوه‌ته‌وه و له یارمه‌تی موریده‌کاندا بو پیڕه‌وی له ئیسلام و به‌رپوه بردنی ده‌ستووره‌کانی شه‌ریعه‌ت و ری و ره‌سمه‌کانی ته‌ریقه‌ت، ده‌وری سه‌ره‌کی گیراوه^۹.

گوایه حیسامه‌دین، ئه‌ندامی یه‌کیک له گرووپه‌گه‌لی «فه‌تیان» له باژیری قوونیه بووه. ئه‌م گرووپه ری و ره‌سمی میرخاسی و براده‌رییان له نیو خه‌لکدا بلاو کردۆته‌وه. ئه‌م تاقمه که به ناوگه‌لی فه‌تیان (میرخاسان) و «اخوان» (براگه‌ل) به‌ناوبانگن، له ئاناتولی و له‌نیو پیشه‌ساز و بازرگان و به تایه‌ت سه‌ربازه‌کاندا لایه‌نگری زوریان بووه. ئه‌م تاقمه خاوه‌ن تایه‌تمه‌ندیگه‌لی ژبانی کومه‌لایه‌تی و هوژی بوون و وره و ئاکاری بازرگانانان تیدا بوو. هه‌روه‌ها خاوه‌ن تایه‌تمه‌ندیگه‌لی عه‌بیاری و شه‌رفانیش بوون. ئه‌ندامانی ئه‌م ئه‌نجومه‌نه برابه‌تیانه، به شیخه‌که‌ی خوین «ئه‌خی» (برام) یان ده‌گوت. هه‌رچه‌ند ئه‌م وشه عاره‌بییه، به‌لام له ئاناتولیدا بو ناساندنی ئه‌م که‌سانه به‌کار ده‌برا. کاری ئه‌م تاقمه، یارمه‌تی و به‌ره‌نگاری له هه‌ژاران بووه له به‌رانبه‌ر زولم و زوری ده‌سه‌لاتداراندا.

ناسر، خه‌لیفه‌ی عه‌بیاسی، له سالی ۵۷۷دا بوو به ئه‌ندامی یه‌کیک له‌م سیلسیلانه و ئه‌م ئایینه‌ی له سه‌رانسه‌ری ولاته‌که‌یدا په‌ره پيدا. پاش هه‌لوه‌شانی ده‌سه‌لاتی ئه‌و له سالی ۶۵۷دا، ئه‌م دامه‌زراوه له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتداری مه‌نگوله‌کاندا به‌ره و کز بوون ده‌چوو.

باوکی حیسامه‌دین، ئه‌خی تورک، پیشه‌وای یه‌کیک له‌م گرووپانه بوو. بو‌یه حیسامه‌دین به «ئیینی ئه‌خی تورک» ده‌ناسرا. به‌لام کاتیک باوکی حیسامه‌دین کوچی دوایی کرد، حیسامه‌دین ده‌سالان بوو و ریبه‌رایه‌تی ئه‌و تاقمه‌ی پی سپێردرا. به پی قسه‌کانی ئه‌فلاکی، گه‌وره‌گه‌لی ئه‌و ئه‌نجومه‌نه داوا له حیسامه‌دین ده‌که‌ن که ریبه‌رایه‌تیان له ته‌ستۆ بگری. به‌لام حیسامه‌دین هه‌موویانی هینایه‌ خزمه‌ت مه‌ولانا و فه‌رمانی دا به خزمه‌تکاره‌کانی که برۆنه سه‌ر که‌سبوکاری خوین و داهاته‌که‌یان پیشکه‌شی مه‌ولانا بکه‌ن. چوونکه یاسای ئه‌م ئه‌نجومه‌نانه به‌م چه‌شنه بوو که ئه‌ندامانی ده‌بوايه داهاتی رۆژانه‌ی خوین پیشکه‌شی شیخی خانه‌قا‌که‌یان بکه‌ن. حیسامه‌دین بو خوی هه‌موو مال و سامانی پیشکه‌شی مه‌ولانا

^۸ - طوسی، اللمع فی التصوف، ص ۲۸۱.

^۹ - سه‌سالار، زندگینه‌ی مولوی، ص ۱۴۱.

کرد. کاتی لالاکانی وتیان هیچ له مال و سامانی نه ماوه تهوه، حیسامه دین فه زمانی پچ دان که هه موو کهل و په لی خانوو هه کی بفرۆشن؛ پاش تهوه دلنیا ببوو و گوتی: سپاس بو خوی راهینه ری جیهان که توانیم لانیکه م به رواله ت، پیره وی له ره سوولی خوا بکه م. چونکه ته م پیره وی کردنه له «ره سوولی خوا»، گرنگترین دلره اوکی شه مس و مه ولانا بوو. هه روه ها حیسامه دین، به هوی ئه فینی مه ولاناوه، هه موو لالاکانی خوی نازاد کرد تا برۆن به دووی کاروباری خویاندا و هه موو ژیا نی خوی بو خزمه تی مه ولانا ته رخا ن کرد.

مه ولانا ش حیسامه دینی کرده به رپرسی کاروباری مالی خوی و جیبه جی کردنی کاروباری یاره کانی. به م چه شنه، حیسامه دین بووبه سه ره رشتی وه قف کراوه کانی مه دره سه ی مه ولانا، که ئیستا بوته خانه قایه ک و ژیا نی موریده کانی مه ولانا و بنه ماله که ی به سرا بوو به و وه قفانه وه. ئه فلاکی ده لی که حیسامه دین له سه رده می شه مسیشدا هه ر ته م کاره ی له ته ستۆ بووه.

به و جو ره ی که نووسیوانه، هوی دانانی مه سنه وی مه عنه وی، داواکاریه ک بووه که حیسامه دین له مه ولانای کردووه. ده لێن رۆژیک حیسامه دین له خزمه ت مه ولانادا چۆک ده دا و ده لی گه وره م، بریا کتیبیکتان ده نووسی له سه ر کیشی هه دیقه ی سه نایی که تیدا ری و ره سمی عیرفان و ته ریه ت بو موریده کان رافه کرابا. مه ولانا ش له نیو میزه ره که یدا چه ن لاپه ره یه ک ده ردیتی و ده لی ده مزانی ته م داوا یه م لی ده که ی، بویه هه ر دویشه و ته م چه ن پارچه م نووسیوه. گوا به هه ژده به تی سه ره تای مه سنه وی که «نه ی نامه» شی پیده لێن، بو ی ده خوینتیته وه. له وه به دوا هه موو رۆژ یان شه ویک بو ی ده خوینتیته وه و حیسامه دینیش ده ی نووسیته وه. پاش دوا یی هاتنی ده فته ری یه که م، خو شه ویستیکی حیسامه دین سه ر نه گه خیزانه که ی بووبی- کوچی دوا یی ده کا و مه ولانا بو ماوه یه ک واز له مه سنه وی دیتی؛ تا ته وه ی که حا لی حیسامه دین باشتر ده بی و به وته ی مه ولانا، له سه فه ری ئاسمان ده گه ریته وه.

گوا به دانانی مه سنه وی ده سال ده خایه نی. هه ندی که س ده لێن تا کو تایی ژیا نی مه ولانا به رده وام بووه و به مردنی مه ولانا، ته ویش دوا یی دی و هه ندیکیش ده لێن که هه ر له سه رده می مه ولانادا دوا یی هاتوو و ته نانه ت چه ن که س نووسیوانه ته وه و بو مه ولانا و حیسامه دینیا ن خویندۆ ته وه و هه له و په له کانیان سه ریوه ته وه.

ئاسه واره کانی مه ولانا

هه رچه ند مه ولانا هه ر له سه ره تای ژیا نه وه به شوین زانست و مه عریفه تدا رۆیشتوو، به لام له راستیدا، ته نیا پاش ناسینی شه مسی ته بریزیه که گرنگترین و به نرخترین و هیژا ترین به ره مه گه لی زمانی فارسی ده خولقینی.

گه وره ترین به ره مه می مه ولانا له باری ژماره ی به یه ت و بارسته وه، دیوانی شیعه ره کانیه که به ناوی «کلیات شمس تبریز» ده ناسری. چونکه مه ولانا له کو تایی زۆربه ی غه زه له کاند، ناوی شه مسی ته بریزی هیناوه. به چه شنیک که ته گه ر که سیک شاره زای پیوه ندی نیوان شه مس و مه ولانا نه بی، وا بیر ده کاته وه که شه مس شاعیر بووه. ژماره ی به یته کانی ته م دیوانه، له نیوان ۳۵۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰ به یته دایه. مه ولانا خوی ته م شیعه رانه ی نه نووسیوه ته وه، به لکوو کاتی له حا لی ته شق و جه زبه دا بووه، ته م شیعه رانه ی به زماندا هاتوو و موریده کانی، به تاییه ت حیسامه دینی چه له بی، نووسیوانه ته وه.

دیوانی شه مس، ره نگدانه وه ی ئاگریکه که شه مس له دلی مه ولانادا هه لیده کا و هه موو دل سووتاوانی عاله می پچ ده سووتینی. شیعه ره کانی دیوانی شه مس، پرن له شه دایی و خولیا ی ته شقیکی بی کو تایی و

ههتاها. مهولانا له دووری ههتاوه عالم سووتینه که ی، له دووری یاریکی ئاشنا، وه کوو بلویر ده نالینتی و له بهر خۆیهوه دهسووتی. ئاستی شهیدایی له شاعرانه دا، ئه وهندهیه که زۆر جار پێوه و پێودانگه کانی شاعر و زمانیش دهشیوینتی و گه لالهیه کی نوێ داده پێژی. بهلام ئه فین و خۆشهویستی، له شاعرانه دا ئه وهنده به تین و هیزه، که نه زمان و نه پێوه ره کانی ناتوانن بهری پێ بگرن.

بهشی هه ره زۆری شاعرانه کانی دیوانی شه مس، به نازناوی شه مسه وه دوایی دێ. پاش رۆیشتنی شه مس و هاتنی سه لاهه دینی زه رکوب و چه له بی حیسامه دین، مهولانا ژمارهیه کی بهرچاو له شاعرانه کانی، به ناوی ئه وه وه دوایی پێ دیتنی. مخابن! ئه وانهی له دواییدا ئه م شاعرانه یان نووسیه ته وه، ژمارهیه کی زۆر له شاعیری شاعیرانی تریان تی ئاخنیوه که بریکیان گه لیک لاواز و پێ گیانن. هه ندی له و نووسه ره وانه، له هه ندی شویندا یه ک دوو بهیت له خۆیان لی زیاد کردوو و ته نانهت ناوی شه مسیشیان تی ئاخنیوه. ههروه ها هه ندی له شاعرانه کانی «وه له د» کوری مهولانا و «شه مسی مه شریقی» تیدا به راشکاوی دیاره. جینگای سه رنجه که له کوتایی ئه و غه زه لانه دا نازناوی «وه له د» و «شه مسی مه شریقی» ش هاتوو.

بهلام یه کیک له باشتین دهقه کانی «کلیات شمس»، ئه وهیه که به دیعوززه مانی فرووزانفر، راستی کردۆته وه و چاپی کردوو. ئه م نوسخه، تا رادهیه کی زۆر باشت و ریکوینکتر له وانێ تره. هه رچه ن، شاعیری شاعیرانی تریش له م نوسخهیه دا دزه ی کردوو و به ته واوی له وانه پاک نه کراوه ته وه. ژماره ی غه زه له کانی ئه م نوسخهیه ۳۶۳۶۰ بهیته که ۱۹۸۳ چوارینته شی له گه لایه و به م جوړه ژماره ی بهیته کانی ده گه نه ۴۰۳۲۶ بهیت.

ههروه ها یه کیک تر له برواینکراوترین گولبێرگه لی دیوانی شه مس، ئه وهیه که دوکتۆر شه فیعی که ده کانی ئاماده ی کردوو و ده سپینکی تیروته سه لیشی بو نووسیوه.

«فیه مافیه»

کۆمه له یه ک له وتار و مهوعیزه کانی مهولانا یه که گویا پاش مردنی کۆ کراونه ته وه. له ناو ئاسه واره په خشانه کانی مهولانا دا، فیه مافیه زه قترین و گرنگترین به ره مه مه. ههروه ها بو فام کردنی مه سنه وی و دونیای رۆحانی مهولانا، زۆر به نرخه. شیوازی نووسین، زۆر جوان و ساکاره و ده توانین وه کوو نمونه نه یه کی هه ره گرنگ له په خشانێ عیرفانی به زمانی فارسی، بیناسین.

ئه م کتیه بریتیه له پرسیارگه لیک که موردیده کانی مهولانا پرسویانه و مهولانا به گویره ی گوینگره کانی په رسفی گیراوه ته وه. پرسیار و وه لامه کان پیشان ده دن که ئه وانهی له کوری مهولانا دا ئاماده بوون، له هه موو چین و توژیکی کۆمه لگان؛ له وه زیر و ده سه لاتدار و زانا و بلیمه ته وه بگره تا بازرگان و ئاسنگه ر و زیرینگه ر و کریکار.

فیه مافیه چه ن جار له ئیراندا چاپ کراوه که باشتینیان هه ر ئه وهیه که به دیعوززه مان فرووزانفر ئاماده ی کردوو.

«نوسراوه کان»

کۆمه له نامه یه که که مهولانا بو که سانی جوړبه جوړی نووسیوه. که سانیک وه کوو ده سه لاتدارانی حکومهت و موریده کانی و بنه ماله ی خۆی. جینگای سه رنجه که له و نامانه ی که بو ده سه لاتدارانی نووسیوه، له هیچ کویدا داوای هیچ شتیکی بو خۆی نه کردوو؛ به لکوو هه موو داواکارییه کانی بو جیبه جی کردنی کاروباری موریده کانی و په ککه وتوانی کۆمه لگا بووه.

ههروه ها دوو نامه ی پر له سۆزی هه یه که بو یه کیک له بوو که کانی که خیزانی سولتانی وه له د بووه، نووسیوه. ههروه ک بیژرا، ئه و کچه، کچی سه لاهه دینی زه رکوب بووه. له و نامهیه دا راده ی خۆشهویستی

سه‌لاحه‌دین له لای مه‌ولانا دهرده‌که‌وی. نامه‌کانی مه‌ولانا زۆر جار چاپ کراون؛ به‌لام باشترین و باوه‌رپیکراوترینیان، ئه‌وه‌یه که دوکتۆر ته‌وفیق سو‌بحانی ئاماده‌ی کردووه و بریتیه له سه‌د و په‌نجا نامه.

«کۆرگه‌لی حه‌فته‌وانه» (مجالس سبعة)

مه‌ولانا، به‌ر له ئاشنا بوون له گه‌ل شه‌مسی ته‌بریژی، وه‌کوو باوکی، خه‌ریکی وه‌عز و پرتمای خه‌لکی بووه. شیوازی، هه‌مان شیواز و ئیسلۆبی پیشووان بووه؛ واته به شاعر و چیرۆک، رافه‌ی حه‌دیس و قورئانی کردووه. گوايه ئه‌وانه‌ی له کۆری وه‌عزی مه‌ولانادا به‌شداریان بووه، دواتر ئه‌م حه‌وت وه‌عه‌زیان کۆکردۆته‌وه.

مه‌سنه‌وی مه‌عنه‌وی

مه‌سنه‌وی جو‌ریک فۆمی شیعریه‌یه. به‌لام له و کاته‌وه که مه‌ولانا مه‌سنه‌وی دانا، ناوی مه‌سنه‌وی، ئه‌گه‌ر ناویکی‌تری به‌ شویتدا نه‌ی، بۆ مه‌سنه‌وی مه‌عنه‌وی مه‌ولانا ته‌رخان ده‌کری. «مه‌سنه‌وی، گه‌وره‌ترین حه‌ماسه‌ی رۆحانی مرۆفه»^{۱۰}. مه‌سنه‌وی یه‌کیک له هه‌ره‌ گرنگترین میراتگه‌لی بیر و ئه‌ندیشه و گه‌شه‌ی گیانی مرۆفه. مه‌سنه‌وی، گه‌وره‌ترین ئه‌زموونی سه‌رووسروشتی مرۆفه له نێو جیهانی ئاو و گه‌دا. مه‌سنه‌وی، نه‌ ته‌نیا له باری زمان و وشه‌وه، به‌لکوو له باری به‌ربلاوی ئه‌ندیشه‌ی مرۆف و تازه و نوێ بوونی واتاگه‌لی بی وینه‌وه، ده‌ریایه‌کی بی بن و به‌رفراوانه که خوینه‌ر له خۆیدا نوقم ده‌کات. له باری شیوازی دانانه‌وه، بی وینه‌ترین ئاسه‌وار و به‌ره‌می ئینسانیه که تا ئه‌و جیگه‌ی من خویندبیتم و له‌سه‌ر کۆلابیتمه‌وه، هه‌یج ئاسه‌واریکی ئینسانی‌تر، به‌م شیوازه‌ دانه‌نراوه.

ئه‌م کتیه‌ هه‌ژا و گرنگ و به‌نرخه، هه‌یج ناویکی له سه‌ر دانه‌نراوه. ئه‌وه‌ش که پێی ده‌لێن مه‌سنه‌وی، بریتیه له فۆمی شیعری ئه‌م به‌ره‌مه‌مه. هه‌روه‌ها له هه‌یج یه‌ک له و شیواز و ئیسلۆبانه‌ی که هه‌م جارن و هه‌م ئیستاش باون، پیره‌وی نه‌کردووه؛ واته: ته‌نانه‌ت به‌ ناوی خودا و بیسمیلاوه ده‌س پێ ناکا. هه‌روه‌ها کۆتایی ئه‌م کتیه‌ش وه‌کوو هه‌یج کتیه‌یکی‌تر نییه. به‌لکوو له راستیدا کۆتایی مه‌سنه‌وی، بی کۆتاییه. ئه‌گه‌ر که‌سیک به‌ راستی بتوانی له مه‌سنه‌وی بگات و فامی بکات، ده‌زانێ که «مه‌سنه‌وی، له باری فۆرم و رۆاله‌تیه‌وه به‌هه‌زترین و گه‌وره‌ترین ئاسه‌واری زمانی فارسیه»^{۱۱}. به‌شی هه‌ره‌ زۆری مه‌سنه‌وی، بریتیه له هه‌ندێ چیرۆکی ئاسایی و بگه‌ر بری جار، سووک و که‌م نرخ که به‌ ده‌ست و په‌نجه‌ی مرۆفیکی کالمی وه‌کوو مه‌ولانا، بۆته‌ زی‌ر و ئالتوون و گه‌وه‌هه‌ریکی نایاب و بی وینه. مه‌ولانا له نێو دلی ئه‌م چیرۆکانه‌دا، به‌رزترین ماناگه‌لی ئینسانی و عیرفانی ده‌ره‌یناوه. زۆریه‌ی چیرۆکه‌کانی مه‌سنه‌وی، هه‌ر ئه‌و راز و حه‌کایه‌تانه‌ن که دایه و باوه‌ پیره‌کان له شه‌وانی زستاندا بۆ مندالانیان ده‌گه‌ریاوه و دره‌ژی شه‌و و ساردی زستانیان پێ تیده‌په‌راند. به‌لام هه‌ر ئه‌و چیرۆکانه، له نێو مه‌سنه‌ویدا، هه‌لگه‌ری قوولترین و ئاسته‌مترین واتاگه‌لی که‌لامی و عیرفانین. واتاگه‌لیک که ره‌نگه‌ بۆ روون کردنه‌وه و ده‌برینی هه‌ر یه‌که‌یان، سه‌دان کتیب پێویست یی. به‌لام مه‌ولانا به‌ سحری زمان و قه‌له‌می، توانیوه ئه‌و مانایانه بۆ خه‌لکیکی نه‌خوینده‌وار و نه‌زان ده‌بریری. ماناگه‌لیک وه‌کوو: وه‌حده‌تی وجود، جه‌بر و ئیختیار، عشق، فه‌نا و به‌قا، پیر و مورشید و موردید، ره‌زا و قه‌ده‌ر و قه‌زا...

مه‌سنه‌وی، پیکه‌اته‌یه‌کی ئالۆز و بزۆزی هه‌یه. رووباریکی به‌ جۆش و کوله‌ که هه‌دا دان و دامران ناناسی. ره‌وتی چیرۆکه‌کان، به‌رده‌وام له گۆراندان. له‌ناو دلی هه‌ر چیرۆکێکدا، حیکایه‌تیکی‌تر سه‌ر هه‌لدێتی. له مانایه‌که‌وه بۆ مانایه‌کی‌تر باز ده‌دا؛ چیرۆک به‌ چیرۆکه‌وه گری ده‌دا، خوینه‌ر مه‌ست و

^{۱۰} - غزلیات شمس تبریزی، تصحیح شفیع کدکنی، ج ۱، ص ۳۸.

^{۱۱} - هه‌مان پیشوو.

شەیدا، بە شوپن خۆیدا رادەکیشتی. کە ئاگات لە خۆت نەما، نازانی لە کوپرا هاتووی و بۆ کوی دەرووی. وه کوو دەریایەک لە ناو خۆیت دەگرئ و بە هەرلادا کە بییهوی، تاوت دەدا و دەتەرفینتی. بیژەر، لە یەک چیرۆک، چەن فامی جۆربەجۆر دەردیتتی. لە کاتیکدا دلت لە سەر مانا و فامیک دادەمرکی، خیرا، دژ بەرەکە ی دینیتە کایەوه و تووشی چەلینجت (کۆسپ) دەکا. هەر بابەتیک لە رەهەندی جۆراوجۆرهوه لیک دەداتەوه. چوونکە برۆای ئەوهیە کە راستەقینە بی کۆتایی و بی رەهەندە و هەلەیه ئەگەر تەنیا لە یەک بارهوه لپی برۆانین. لە ئەدەبی جیهانیدا بۆ هەر ئافریتهریک، دەتوانین فۆرمگەلیکی تایبەت دیاری بکەین و ئاسەوارەکانی لەو فۆرمانەدا پۆلین بکەین، بیجگە مەسنەوی کە وه کوو چۆمیک لە گەرایە و هەردەم بیچم و قەوارە و فۆرمیک دەگریته خۆی.

مەبەستی مەولانا لە چیرۆکەکانی مەسنەوی، حیکایەت و چیرۆک بۆ رابواردن نییه. بەلکوو مەبەستی روونکردنەوه و پیشان دانی بابەت و ناوهرۆکی ئالۆزو پرگرفنچکە. بۆیه مەولانا زۆر گوی ناداتە سەرچاوه و ژێدەری چیرۆکەکان. هەر وهها بە ویستی خۆی دەیانگۆرئ و سەرەتا و کۆتاییەکی جیاوازیان بۆ رەچاوه دەکات. تەنانەت ئەو سەر بهوردە میژووویانەش، لە لای مەولانادا راس و دروست بوونیان زۆر گرنگ نییه. گرنگ ئەوهیە باشتر و بەدەوتر مانا بگوازیتەوه و خۆینەر تی بگات.

کاتی مەولانا، وه کوو بلویر لە سەر لیوی یار جووت دەبوو، ئەوهی دەبوایه بیلی، دەیگوت؛ خۆی دەفەرمی:

بالب دمساز خود گر جفتمی همچونی من گفتنی ها گفتمی^{۱۲}

ئەو لیوه کە لەسەر رۆدەنیشت، حیسامەدینی چەلەبی بوو. ئەفلاکی دەلی: «هەر جار حەزەرەتی خوداوهندگار (مەولانا) بە هۆی جەزبە ی ئەو سولتانی میرخاسانەوه (حیسامەدین)، شەیدا دەبوو و لە کاتی سەما و حەمام و دانیشن و خەوتن و رۆیشتن و وهستاندا خەریکی هۆنینهوهی مەسنەوی دەبوو. جاری وا هەبوو لە سەرەتای شەوهوه تا خۆکەوتن بەردەوام خەریکی هۆنینهوهی مەسنەوی دەبوو و حەزەرەتی چەلەبی حیسامەدین بە خیرایی دەینوووسیهوه و لە کۆتاییدا هەموویانی بە دەنگیکی خۆش و بەرز، بۆ حەزەرەتی مەولانا دەخویندەوه»^{۱۳}.

پاش دوایی هاتنی دەفتەری یەکەم، هەر وهک بیژرا، بە هۆی کۆچی دوایی خیزانی حیسامەدینهوه، ماوهی دوو سالی واز لە مەسنەوی دیتی و پاش ئەوهی حیسامەدین دیتەوه سەر دۆخی ئاسایی خۆی، داویتی مەولانا دەگرئ و دیسانەوه تکای لی دەکات کە درێژە بە مەسنەوی بدەن. ئەم رووداوه، بە پیتی ئەوهی کە لە مەسنەویدا هەیه، لە بەرواری ۶۶۲ کۆچیدا بووه:

مثنوی که صیقل ارواح بود بازگشتش روز افتتاح بود
مطلع تاریخ این سودا و سود سال اندر ششصد و شصت و دو بود^{۱۴}

پاش ئەمە، مەولانا تا مانگەلی کۆتایی ژبانی، لە سەر دانانی مەسنەوی بەردەوام بووه و هیچ گرفتیکتی تی نەکەوتوووه. دەفتەری یەکەمی مەسنەوی لە مەودای نیوان سالانی ۶۵۷-۶۶۰ی کۆچیدا دانراوه. دەفتەری دووهم لە ۶۶۲-۶۷۲ کە گوایه کۆتایی ژبانی مەولانایە، بەردەوام بووه. روون نییه کە بۆچی مەولانا دەفتەری شەشمی تەواو نەکردوو. رەنگە ویستبیتی بەردەوام بوونی ئەم سەفەرە و بی ئەنجام بوونی پیشان بدات. پیم وایە ئەگەر ژبانی مەولانا زۆرتتری پێوه بایە، مەسنەوی گەلیک زۆرتتر لەمە دەبوو.

^{۱۲} - مەسنەوی، د ۲۷ / ۱.

^{۱۳} - افلاکی، مناقب العارفين، ج ۲، ص ۷۴۲.

^{۱۴} - مەسنەوی، د ۲ / ۶-۷.

مهسنهوی ئەزموونیکێ بێ کۆتایی و بێ ئەنجامی مهولانایه. مهولانا گه‌یشتیبوو به‌ عالهمیکێ بێ بن و بێ کۆتایی که هیچ خه‌می خالی بوونه‌وه و دوایی هاتنی قسه‌کانی نه‌بوو؛ خۆی ده‌فه‌رمی:

گر کنی مر غیر را حبر و سنی
خویش را بدخو و خالی می‌کنی
متصل شد چون دلت با آن عدن
هین بگو مه‌راس از خالی شدن
امر قل زین آمدش کای راستین
هرچه می‌خواهی بگو، دریاست این

تۆژینه‌وه له‌سه‌ر مه‌ولانا، له‌ چه‌ن ره‌هه‌نده‌وه سه‌رنج را‌کیشه: یه‌که‌م ئه‌وه‌ی که گه‌وره‌ترینی شاعیری عیرفانی ئیسلامه و دووهم ئه‌وه‌ی که هیچ بابه‌تیک له‌ بابه‌ته‌گه‌لی سه‌ره‌کی فه‌لسه‌فه و دین نییه که باسی له‌ سه‌ر نه‌کردبێ و لیکێ نه‌دایته‌وه. «تۆژینه‌وه له‌ سه‌ر مه‌ولانا، تۆژینه‌وه‌یه له‌ سه‌ر گرنگترین ده‌سکه‌وتگه‌لی فه‌لسه‌فی و دینی له‌ ئیسلامدا»^{۱۵}. «مه‌سنه‌وی مه‌ولانا کاکله‌یه‌کی ئالۆز و پر گرنجکه‌ له‌ سه‌رله‌به‌ری ئەندیشه‌ فه‌لسه‌فی و که‌لامی و عیرفانییه‌کانی دونیای ئیسلام، هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه تا سه‌ده‌ی حه‌وته‌م»^{۱۶}. بێ گومان، لیک دانه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و بابه‌تانه‌ی که پێوه‌ندیان به‌ مه‌ولاناوه هه‌یه، کاریکی له‌ راده‌به‌ده‌ر گه‌وره‌یه و پنیوستی به‌ ساله‌ها کار و ره‌ش کردنه‌وه‌ی ده‌یان هه‌زار لاپه‌ره هه‌یه. بۆیه له‌م ده‌سپیکه‌دا ته‌نیا به‌ چه‌ن خالی سه‌ره‌کی ئاماژه ده‌که‌م و ئه‌و ژێده‌رانه‌ی که خوینته‌ر ده‌توانی به‌هه‌ریان لێ وه‌ربگرێ، ناویان دینم.

مه‌سنه‌وی، کتیبیکێ فی‌رکارییه و مه‌ولانا له‌م به‌ره‌مه‌یدا ویستووێه شاگرد و موریده‌کانی له‌ راسته‌قینه‌ی ژیان و عیرفان و هه‌روه‌ها پێوه‌ندی نیوان مرۆف و خودا و نیوان خودی مرۆف و کاینات روون بکاته‌وه. ئه‌وه‌ی که جینگای رامانه، ئه‌وه‌یه که مه‌ولانا نه‌یویستووێه چه‌ندوچوونی ژیان کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وتۆ و دیار له‌ سه‌ر مه‌سنه‌وی دابنێ. زۆر که‌س وه‌کوو ره‌خه‌نه‌ ده‌لێن که مه‌ولانا که له‌سه‌رده‌میکێ ئالۆز و پر له‌ کاره‌ساتدا ژیاوه، که‌مترین ئاوری له‌ رووداوه‌کانی سه‌رده‌می خۆی نه‌داوه‌ته‌وه؛ وه‌کوو ئه‌وه‌ی که هیچ ئاسه‌واریک له‌ هیرشی مه‌نگوله‌کان و بارودۆخی دونیای ئیسلام و ناتۆلیا، له‌ مه‌سنه‌ویدا ده‌رناکه‌وی. ره‌نگه‌ بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ نیو ئاسه‌واره‌ کۆندا به‌ شویتد روون کردنه‌وه‌ی می‌زوودا ده‌گه‌رین، ئه‌مه جینگای ره‌خه‌نه‌ بێ، به‌لام ئه‌مه پێشانده‌ری ئه‌وه‌یه که مه‌ولانا له‌ نیو خۆیدا سه‌فه‌ریکی دوور و درێژی ده‌س پیکردوو و به‌ره‌می ئه‌و سه‌فه‌ری، کتیبیکێ وه‌کوو مه‌سنه‌وییه. مه‌ولانا رۆچنه‌یه‌کی بۆ کراوه‌ته‌وه و له‌ویدا سه‌ری له‌ دونیایه‌کی تر ده‌ره‌یناوه و ئه‌گه‌رچی له‌گه‌ل گه‌روگرتی دونیاش ده‌سته‌ویه‌خه‌یه، که‌چی، هیچ یه‌ک له‌و گه‌روگرتانه، ئیزنی ئه‌وه‌یان نییه‌ برۆنه‌ نیو ئه‌و عالهمه‌ پاک و بیخه‌وشه.

هه‌موو ئه‌و باسانه‌ی که مه‌ولانا ده‌یانیه‌تیته‌ ئاراوه، له‌ سه‌ر ئه‌ستوون و کۆله‌که‌ی قورئان و حه‌دیس دانراون. قورئان، گرنگترین پێوه‌ر و پێودانگی نر‌خاندنی قسه‌کانی مه‌ولانایه. ئاماژه‌ی مه‌ولانا به‌ قسه‌ی هۆزنانی‌تر، ته‌نیا وه‌کوو به‌لگه‌ و شایه‌تییه و نه‌ هیچی‌تر. هه‌ندێ واتا و مانا که مه‌ولانا ئاماژه‌یان پێ ده‌دات، ره‌نگه‌ له‌ سه‌ره‌تای ئیسلامدا به‌و چه‌شنه‌ی که دواتر له‌ سه‌ریان کۆلاونه‌ته‌وه، باس نه‌کرا بیتن و بایه‌خیکێ زۆریان پێ نه‌درا، به‌لام له‌ سه‌ده‌کانی دواییدا، زۆربه‌ی ئه‌و باسانه، که‌وته‌ به‌ر باس و لیکدانه‌وه‌ی بیرمه‌ندانی ئیسلامی. لێره‌دا ئاماژه به‌ هه‌ندێ له‌و بابه‌تانه ده‌ده‌ین:

سه‌باره‌ت به‌ کاری ئافرانندی خودا، دوو زاراوه‌مان ده‌که‌ویته‌ به‌رچاو: خه‌لق و ئه‌مر. به‌ گوێره‌ی لیکدانه‌وه‌ی بیرمه‌ندانی ئیسلامی، ئه‌و دوو وشه‌ بۆ ئاماژه به‌ عالهمی سروشت و عالهمی گیان، به‌ کار ده‌برین. کاتی له‌ پیغه‌مبه‌ر سه‌باره‌ت به‌ رۆح (گیان) ده‌پرسن، قورئان له‌ وه‌لامدا ده‌فه‌رمی: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ

^{۱۵} - خلیفه عبدالحکیم، عرفان مولوی، ص ۳.

^{۱۶} - هه‌مان پێشوو، ل ۱۱.

الرُّوحُ قُلُّ الرُّوحِ مِنْ أَمْرِ رَبِّي^{١٧}؛ ئەم ئایەتە وەکوو کلیبی ناسینی لەگەزی «گیان» دەناسرئ، کە رۆح یان گیان، لە عالەمی ئەمرەووە سەرچاوە دەگرئ. ئەم عالەمەش بریتیه لە عالەمی ئیرادە یان رۆح، لە بەرانبەرە عالەمی سروشتدا. وادیارە کە ئەم بۆچوونە بە دروست زانراوە؛ چونکە هەموو زانایان و فیلسوف و عارفانی ئیسلامی داکوکی لە سەر دەکەن و لەم سۆنگەووە چیهتی گیان و تەنانەت خودایان لئ فام کردوو. مەولەویش دەلئ:

بی جهت دان عالم امر ای صنم   بی جهت تر باشد امر لاجرم
عالم خلق است با سوی و جهات   بی جهت دان عالم امر و صفات^{١٨}

عالەمی ئەمر، بە پێچەوانەیی عالەمی خەلق، خاوەن رەهەند و لایەن نییه. رۆح کە لە عالەمی ئەمر، بە هەمان چەشن.

لە عالەمی ئەمردا، فرە چەشنی نییه. راستەقینە یەکیکە و بەم پێنەش ئەرۆحی مرۆف، لە هەمان کاتدا کە بە فرە دیارن، کەچی هەموویان یەکیکن و فرە چەشنی بەرھەمی کات و شوینە. ئەم دووانەش تەنیا لە عالەمی خەلقدا بەدی دەکرین. مەولانا ئەم واتایە بە ئایەگەلی قورئان سەلماندوووە کە فەرمی: وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَةٍ^{١٩}. هەرۆها: مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْتَكُمُ إِلَّا كُنُفُسٌ وَجِدَةٌ^{٢٠}. لەم یەكەتی رۆحەووە، کە بە پێی چیهتی زاتی خۆی، تەنیا بە وینەهیناوە، پیشان دەدرئ، مەولانا زۆرجار دەرەنجامگەلی زۆر بەنرخێ لئ دەردیتئ. وەکوو ئەووی کە لە قورئاندا دەفەرمی: لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ^{٢١}. بەم چەشنە رافەیی ئەم ئایەتە دەکات:

ده چراغ ار حاضر آید در مکان   هر یکی باشد به صورت، غیر آن
فرق نتوان کرد نور هر یکی   چون به نورش روی آری، بی شکی
گر تو صد سبب و صد آبی بشمری   صد نماند، یک شود چون بشمری
در معانی، قسمت و اعداد نیست   در معانی تجزیه و افراد نیست
اتحاد یار با یاران خوش است   پای معنی گیر، صورت سرکش است
صورت سرکش، گدازان کن به رنج   تا ببینی زیر او وحدت چو گنج
وَر تُو نگدازی، عنایت‌های او   خود گدازد، ای دلم مولای او
او نماید به دلها خویش را   او بدوزد خرقه‌ی درویش را
منبسط بودیم و یک جوهر همه   بی سر و بی پا بودیم آن سر همه
یک گهر بودیم همچون آفتاب   بی گره بودیم و صافی، همچو آب
چون به صورت آمد آن نور سره   شد عدد چون سایه‌های کنگره
کنگره ویران کنید از منجیق   تا رود فرق از میان این فریق^{٢٢}

مەولانا ئەم واتایە بە پێی جۆریک رۆانین بە تیشکی جیهانگیری راستەقینە، لە هەموو دینەکاندا دەزانئ. هەر لە سەر بنەمای ئەم بیرەیه کە گیانی ئاسانگری و بەخشندهیی لە سەر سەرلەبەری مەسنەویدا زالە. بەم بۆنەیه کە «نیکلسۆن، مەولەوی سەرتر لە دانتە دەزانئ. چونکە دانتە لە کۆمیدای ئیلاھیدا، محەممەدی و یارەکانی دەخاتە نێو دۆژەھ کەچی مەولانا کە چەن سال پاش لە دایکبوونی دانتە، کۆچی

^{١٧} - سوورە ی ئەسرا / ٨٥

^{١٨} - مثنوی، ٣٤٩٣-٣٤٩٢

^{١٩} - سوورە ی ئەنعام / ٩٨

^{٢٠} - سوورە ی لوقمان / ٢٨

^{٢١} - سوورە ی بەقەرە / ١٣٦ هەرۆها ئایە ی ٢٨٥

^{٢٢} - بڕوانە رافەیی بەیتگەلی ٦٧٨-٦٨٩ لەم دەفتەرە.

دوایی ده کات، هه موو پیغه مبه ره کان به یه کیک ده زانی و له باری مرؤفدوستیه وه سه رتر له دانته براده وهستی»^{۲۳}.

مهولهوی ده فهرمی که ماک و سه رچاوه و بناوانی فره چه شنی، چه مکی شوین یان مه کانه. بابته و برسی یه که تی و فره چه شنی، یان ژوور و خوار، هه موویان له سوئنگه ی شوینه وه دینه دی. ره هندی نازه لی مرؤف، واته گیانی نازه لی مرؤف، بوته هو ی فره چه شنی و جیاوازی؛ که چی جه وه هری گیانی هه مووی مرؤف، یه کیکه. کاتی سه باره ت به وانیه گه یشتوونه ته راسته قینه ی وجودی خو یان، ده په یفی، به نامازه به ئایه تی وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ^{۲۴} و حه دیسی رش عَلیهِمْ مِنْ نُورِهِ، ده فهرمی:

چون ازیشان مجتمع بینی دو یار	هم یکی باشند و هم ششصد هزار
بر مثال موجها اعدادشان	در عدد آورده باشد بادشان
مفترق شد آفتاب جانها	در درون روزن ابدانها
چون نظر در قرص داری خود یکست	وآنکه شد محجوب ابدان در شکست
تفرقه در روح حیوانی بود	نفس واحد روح انسانی بود
چونکه حق رش علیهم نوره	مفترق هرگز نگردد نور او ^{۲۵}

پاشان نامازه به چه مکی «شوین» ده کات و ده لی:

تو مکانی، اصل تو در لامکان	این دکان بر بند و بگشا آن دو کان ^{۲۶}
چه مکی «کات» یش وه کوو «شوین» پیوه ندیه کی به گه وه هری گیانه وه نییه:	
لامکانی که در او نور خداست	ماضی و مستقبل و حال از کجاست؟
ماضی و مستقبلش نسبت به توست	هر دو یک چیزند و پنداری که دوست ^{۲۷}

کات و شوین، دوو تاییه تمه ندی عالمی خهلقن. جه وه هری گیان سه ر به عالمی بی «بی کات» و «بی شوین» ه. ههروه ها ئه م دوو دیارده ده بنه هو ی فره چه شنی و سه رچاوه ی هه موو «چه ند و چوون» ه کانن. ئه و پرسانه ی که له م عالمه دا، واته عالمی خهلق، دینه ئاراوه، له عالمی «ئه مر» دا جیگه و پیگه یان نییه. له راستیدا مه ولانا ئه م عالمی خهلقه، به بواریک له بواره کانی پهروه ده ی مرؤف ده زانی. گیان بو راهاتن ده بی له م بواره شدا تپه ری و سه رتر بروا و برواته قوناغیکی تر. له و قوناغش ده بی تپه ری و بروا به ره و مه به ست و ئامانجیک، که شوینی گه رانه وه ی هه موو گیانیکه:

از جمادی مُردم و نامی شدم	وز نما مُردم ز حیوان سر زدم
مُردم از حیوانی و آدم شدم	پس چه ترسم، کی ز مردن کم شدم؟
حمله ی دیگر بمیرم از بشر	تا برآرم از ملائک بال و پر
بار دیگر از ملک پران شوم	آنچه اندر وهم ناید آن شوم
پس عدم گُردم، عدم چون ارغنون	گویدم کانا الیه راجعون ^{۲۸}

ههروه ک پیشتر بیژرا، ئه و ره هه ندانه ی مه ولانا له سه ریان ئاخافتووه، هه موو ئه و بابته و پرسانه ن که له عالمی ئیسلامدا، هه ر له سه ره تاوه تا سه رده می مه ولانا، له ئارادا بوون. ئه وه ی که له م ده سپیکه دا

^{۲۳} - خلیفه عبدالحکیم، عرفان مولوی، ص ۱۷.

^{۲۴} - سووره ی ئه نعام / ۹۸.

^{۲۵} - مثنوی، د ۱۸۴-۱۸۹.

^{۲۶} - مثنوی، د ۱۲ / ۲.

^{۲۷} - مثنوی، د ۱۱۵۱-۱۱۵۲.

^{۲۸} - مثنوی، د ۳۹۰۱-۳۹۰۶.

باس کرا، تهنیا مشتیک بوو له دهشتیک. شیکردنهوهی هه مووی ئه و بابه تانه، جیگه ی خوی دهوی؛ هه رچه ن له م راقه یه دا که پیشکەشی خوینته رانی کورد ده کری، هه ر یه ک له وانه له جیگه ی خویاندا تاوتوی ده کرین. بۆیه پتر له مه به پیوستی نازانم که له سه ر برۆم.

جا من چیم کردوو؟

سه رتا که به پیشنیاری هاوړنیه کی هیژا و خوشه ویستم، بیرۆکه ی راقه ی مه سنه وی مه عنه وی مه ولانا که و ته نیو میشکم، راسته که ی، له خۆمرا نه ده دی که به گژ ئه و عه نقایه دا بچم. وتم باشتر ئه وه یه که یه کیک له و شه رحانه ی که له نیو بازاری کتیدان. وه رگێرمه وه سه ر زمانی کوردی. سه رتا شه رحی که ریم زه مانیم هه لبژارد. پیشت ئه م شه رحه م خویندبووه وه، به لام نه ک به چاوی وه رگێرانه وه. به لکوو تهنیا بۆ فام کردنی باشتری مه سنه وی خویندبوومه وه. که ئه م جاره تییدا رامام و وردبوومه وه و وه ردم دایه وه، تیگه یشتم که ئه م به ریزه، شه رحی که بییری ئه نقه ره وی داناوه و هه مان شت که ئه و نووسیویه، ئه میش نووسیویه ته وه. راسته که ی به کاریکی باشم نه زانی و پیم خوش نه بوو که ئه وه وه رگێرمه وه سه ر زمانی کوردی.

پاشان له شه رحی نیکلسۆندا وردبوومه وه. ئه م شه رحه گه لیک زانایانه و ورد و پر ناوه رۆکه. زۆرتر بۆ ئه و که سانه یه که خویان شه ره زای مه سنه وین و زانیاری زۆرتریان پی ده دات. هه ره ها، مامۆستای هیژا نیکلسۆن، زۆرتر به بۆچوونیک ی ئیبنی عه ره بیانوه، راقه ی مه سنه وی کردوو. که به دلنیا ییه وه وا نییه و بییری مه ولانا زۆر له وه ی ئیبنی عه ره بی جیاوازه و ئه گه ر شیوازی مه ولانا بخریته ژیر سیبه ری تیۆری ئیبنی عه ره بییه وه، هه له یه کی زۆر گه وره یه.

شه رحه کانی ترم یه ک به یه ک لیکدایه وه و تیاندان ورد بوومه وه. هه ستم کرد ئه گه ر خۆم ناوی خوی لی بینم و پشت به خوا به ستم، ره نگه بتوانم به شیوازیکی کوردانه راقه ی بکه م. بۆیه قۆلم لی هه لمالی و له ناوه راستی سالی ۱۳۹۳ هه خه ریکی ئه م کاره بووم. شیوازی من ئه وه بوو که خۆم فییری مه سنه وی بچم، جا ئه وه ی که فییری ده بچم به کوردی ده نیووسم. قه د ئه وه نالییم که ویستومه مه سنه وی فییری که س بکه م. من خۆم له خزمه ت مه ولانادا شاگردیکی تازه کاری کرج و کال و پینه گه یشتووم. مه سنه وی، ده ریایه کی بی بنه که من وه کوو مه له نه زانیک خۆم هاویشتۆته نیو باوه شی پر له به زه بی ئه و گه وره پیاوه.

ئه ده بی کوردی، بۆ خوی ده ریا و کانگایه کی به ربلآو و هه راوه له واتاگه لی ورد و پر کاکله ی عیرفانی. به پی ئه و نه خته زانیارییه ی که له ئه ده بی کوردیم هه بوو، وام به باشتر زانی که بۆ فام کردنی باشتر و تیگه یشتنی وردتر، له ئه ده بی به راورد که لک وه رگرم. بۆیه تا ئه و جیگه ی که رپگه ی هه بوو، له شیعی کوردی که لکم وه رگرتوو.

به ر له وه ی که ئاوپ له هه ریه ک له راقه کان بده مه وه، به شیوازیکی فینۆمینۆلۆجیکال، له خودی مانای به یته کاندان ورد ده بوومه وه. هانم ده دا که پینه ندیه ک له نیوان به شه جوارو جۆر و پرژ و بلآوه کانی مه سنه ویدا بینمه وه. به جی که لکوهرگرتن له را و بۆچوونی مامۆستانی پیتشو، له خودی مه سنه وی و هه ره وه له خودی به ره مه کانی مه ولانا، له مه به سستی شیعه ره کان بکه م. پاش ئه وه، بۆ پوخت و پاراوتر کردنی، سه ییری راقه کانی ترم ده کرد که بزانه م ئه وان چییان وتوو. له هه ر شوپنیکدا که بۆچوونه که م له بۆچوونی ئه وانی تر جیاواز بووی، هیچ سلّم نه کردۆته وه. دلنیا م که ئه و گیانه پیرۆزه، خوی ده سستی دل و قه له ممی گرتوو و راسته رپی پی نواندووم.

بۆ هەر بهیتیک، له پەراویژدا، مانای وشەم داناو و یەک بە یەکی وشە دژوارەکانمان کردۆتەو. هەر وەها هەموو بەیتەکانمان بە ڕیتووسی کوردی لاتین نووسیبووە. هۆی ئەم کارەش ئەوەیە کە شیوازی خۆیتندنەوی مەسنەوی، لە گەڵ ئەوەی کە ئەمڕۆ خەلکی فارس زمان دەئاخێون، جیاوازی زۆری هەیە. خۆیتندنەوی مەسنەوی تەنانەت بۆ خۆیتنەوارانی فارس زمان، کاریکی دژوار و ئاستەمە؛ چە بگا بە کوردیک کە باش فارسی نازانی. هەر وەها مەولانا بە گوێرە کیشی شیعری، پینکەتە زۆریک لە وشەکانی تیکداو و بۆ دروست خۆیتندنەوی شیعەرەکان، دەبێ بە شیوازیکی تایبەت وشەکان بخۆیتندرنەو. بۆیە وام بە باش زانی کە ئەم ڕیتووسەشی لێ زیاد کەم.

پاش ئەمە، کورتەمانایە. لە کورتە مانادا مانای شیعەرە کەم نووسیبووە. هانم داووە کە پاچقە شیعەرەکان بە شیعەر نەبێ؛ بەلام رەنگە بری جار لە دەستم دەرچوو، کە هیوادارم حەیا ی خۆم نەبردبێ و ئەگەر کەموکوورپە کیش تێدا، چاوم لە بەزەیی خۆیتنەوارانی هیژای کورد بوو.

دواتر گەیشتوومەتە رافە شیعەرەکان. بۆ هەر شیعریک کە بە پێوستم زانیبێ، بە گوێرە ی توانی خۆم و نیازی بەیتە کە، راقەم کردوو و لیکم داووەتەو و هانم داووە کە پێوەندی بەیتە کە لە گەڵ سەرلەبەری مەسنەوی و هەر وەها لە گەڵ بیر و بۆچوونی مەولانا و هەندێ جاریش، بۆچوونی عارفانی گەورە تر بنرخینم و تا پێم دەکرێ و تا ڕینگە هەیە، روونی بکەمەو.

ئەو دەقە ی کە من هەلمبژاردوو، ئەوەیە کە مامۆستا هیژا و رۆژەلاتناسی ئەورووپی، ئارنۆلد نیکلسۆن ئامادە ی کردوو. بێ گومان ئەم دەقە باشترین دەقیکە کە تا ئێستا ئامادە کراوە. ژمارە ی بەیتەکانی ئەم دەفتەرە، ۴۰۰۳ بەیتە. کە لە گەڵ شەرحی نیکلسۆن و هەر وەها دەقەکانی تریشدا بەراورد کراوە و تەنیا لە یەک میسرەدا بە گوێرە ی نوسخە ی دوکتۆر ئیستیعلامی بەیتە کەم گۆراو و هەر لەویشدا ئامازەم پێ کردوو.

هیوادارم کە خوای گەورە یارمەتیم بدات و ڕینگەم بدات کە دەفتەرگەلی تری مەولاناش راقە بکەم و پێشکەش بە کتێبخانە ی کوردی بکەم. هیوادارم کە شەرمەزاری گیانی پاکی مەولانا و گیانی پیرۆزی مامۆستایانی زمانی کوردی نەبوویتم.

بە لام بۆچی مەسنەوی؟

مەسنەوی کتیبیکی فێرکارییە، کە بە زمانیکی هونەری، تیکۆشاووە راستەقینە ی مرۆف و گیان و دنیا و جیهان و پێوەندی بەشەکانی ئەم دنیا پیکەو، روون بکاتەو. لەم بەرەمە مەزنەدا، زۆر باسی تریش هاتۆتە ئاراو، بەلام مەبەستی سەرەکی، ناساندنی خودی مرۆفە بە خۆی؛ ناساندنی خودی راستەقینە و هەلاواردنی خودی مەجازی و خودی حەقیقی. ئاسۆبە ک کە مەولانا لە رووبەرۆوی خۆیتنەردا دەیکاتەو، جیهانیک بە بێ دۆژمانیەتیە. جیهانیک پێر لە ئاسانگیری و خۆشەویستی. جیهانیک کە تەنانەت گۆل و گیا و ئازەل و دار و دەوونیش بە ئاسوودەگیەو دەژین. مەولانا هۆی ناکۆکی و دۆژمانیەتیەکانی نیو خەلکی روون دەکاتەو و لە بناوانیاندا رۆدەچی و ئاشکرای دەکا کە هیچ شت و هیچ کەس لە شت یان کەسی تر سەرتر نییە؛ مەگەر بە پارێزکاری.

مەبەستی من، هینانی ئەم بێرۆژەبە بۆ نیو زمان و هزری کوردی. بیر و بۆچوونیک کە کەس بە بۆنە ی دین و ئایین و زمان و چاند و کەلتووریەو سووکایەتی پێ نەکرێ و نەکەوێتە بەر زولم و ئازاری کەسانیکە. مەولانا روانگە یەکی زۆر ئینسانی و مرۆفانە ی هەیە. لە روانگە ی مەولانادا مرۆف لە شویتیکدا راوێستاو کە دەتوانی سەرلەبەری عالەم ببینی. نرخ و هیژایی مرۆف لە ئاستیکدا یە کە تەنانەت لە کاتی

هه‌له کردنیشدا بهرز و به‌رێز و به‌نرخ و هێژایه. مرۆف خاوه‌نی دانسته‌یه‌که که ده‌یخاته سه‌ر هێلی گه‌شه و گه‌وره بوون و ته‌واوتر بوون. ئه‌وه‌ش هه‌مان وێست و ئێراده و ئیختیاری مرۆفه. جیهانی مه‌ولانا، جیهانیکی ئیجگار به‌ربلاو و به‌رفراوانه که هه‌موو که‌س و هه‌موو شتی تیدا ده‌گونجی. بی گومان، له‌نیو عارفانی موسولمان و ناموسولماندا، دونیای که‌س به‌ به‌ربلاوی دونیای مه‌ولانا نییه. مه‌ولانا قسه‌ی نوێ و تازه‌ی بۆ ته‌مرۆش هه‌یه. قسه‌ی مه‌ولانا ئه‌وه‌یه که که‌رامه‌ت و رێز و حورمه‌تی مرۆف ئه‌وه‌نده به‌رزه، که که‌س ئیزنی ئه‌وه‌ی نییه سووکایه‌تی پی بکات.

خوینهر ده‌بی خۆی ئه‌م به‌ره‌مه بخوینیته‌وه و ئاو له سه‌رچاوه هه‌لینجی. راسته‌وخۆ له نیو ئه‌م ده‌ریایه‌دا نوقم بی و دور و گه‌وه‌هه‌ری به‌نرخ و بی وینه ده‌ربینی. مه‌سنه‌وی دونیایه‌کی سه‌یره؛ روو له هه‌رلا ده‌که‌ی، نوێترین وینگه‌لی ژینت ده‌بینی. ئه‌گه‌ر هه‌زار جاریش چاو بترووکی، به‌ هه‌ر جار چاو کردنه‌وه، جیهانیکی نوێت ده‌که‌وتته به‌رچاو. مه‌سنه‌وی گه‌وره‌ترین ئاسه‌وار و به‌ره‌م و ده‌سکه‌وتی ئینسانیه. ئه‌گه‌رچی زمانی ئه‌م به‌ره‌مه فارسییه، به‌لام تابه‌ت به‌ هیچ زمان و چاندیک نییه، به‌لکوو تابه‌ت به‌ میژووی مرۆفه و به‌س.

سپاس و پێزانین

یه‌که‌م ریتما له‌م پرۆژه مه‌زنه‌دا، مامۆستای زانا و بیرمه‌ند و میهره‌بان و زمانزان و ئه‌ده‌بناس دوکتور هادی مواردی بوو، که به‌ دل‌اوایه‌وه ریتمای ده‌کردم و بۆ باشتر بوونی کاره‌که، ئامۆژگاری به‌نرخ ده‌کردم. هه‌رکات که له‌ گه‌لی داده‌نیشتم و پرسیاریکم لێ ده‌کرد، ئاسۆیه‌کی نوێی بۆ ده‌کردمه‌وه و له هه‌له و هێلی لاری ده‌رباز ده‌کردم. بی گومان قه‌د به‌ نووسین و وتن و سپاس کردن ناتوانم دل‌ویک له ده‌ریای به‌زه‌ی ئه‌و مامۆستا پایه‌به‌رزهم قه‌ره‌بوو که‌مه‌وه. ته‌نیا له‌ خوا داواکارم که خۆی به‌ لوتفی خۆی په‌رسقی چاکه‌ی بگێریته‌وه و له نیو ئامیزی پر له به‌زه‌ی خۆی بگێری.

مامۆستای خۆشه‌ویستم کاک جه‌مالی سه‌بووری، که له ده‌ریای زانستی خۆی بی‌به‌شی نه‌ده‌کردم و هه‌موو کات له ریتوینیه‌کانی خۆی به‌هره‌مه‌ندی ده‌کردم. زۆر جار به‌ پشوودرێژیه‌وه گوئی بۆ راده‌گرتم و به‌ ناساندنی کتیب و ژنده‌ری به‌ نرخ، هه‌روه‌ها به‌ په‌یقای جوان و شیرینی، وره‌ی و دل‌گه‌رمی پی ده‌به‌خشیم.

ئه‌گه‌ر متمان و پشتگیری کاک بارامی وه‌له‌ده‌یگی نه‌بایه، هه‌رگیز ئه‌م کاره به‌رگی کتیبی نه‌ده‌کرده به‌ر. سپاسی له‌ راده‌به‌ده‌ری ده‌که‌م.

سپاسی خوشکه‌زای خۆشه‌ویستم، شانازی گیشکی ده‌که‌م. که شیعره‌کانی مه‌سنه‌وی له‌ گه‌ل دیوانی نالی و مه‌حوی به‌راورد کرد و زۆری پیوه‌ماندوو بوو.

به‌ گشتی سپاسی هه‌موو ئه‌و خۆشه‌ویستانه‌م ده‌که‌م که به‌ هه‌ر جور، یارمه‌تیان ده‌دام و دل‌گه‌رمییان پی ده‌به‌خشیم. له‌ خوای مه‌زن داواکارم که په‌رسقی به‌ خیریان بگێریته‌وه و له‌ دنیا و دوا‌رۆژ، به‌خته‌وه‌ر و سه‌ربه‌زیان کات.

سنه - ۱۳۹۷/۹/۱۴

ئەمە یە کتیبی مەسنەوی (۱). کتیبیک که پیکهاتوو له بنه‌مای بنه‌مای دین (۲) بۆ سەرکه‌وتن له هه‌ورازی نه‌ینیه‌کان و گه‌یشتن به سەرچاوه‌ی راسته‌قینه و یه‌قین. ئەم په‌رتووکه، زانستی مه‌زن و دینی جوان و رووناک و ریتوهای ئاشکرا و ئارخه‌یانی په‌روه‌ردگاره. رووناکی ئەم په‌رتووکه وه‌کوو جامیکه ئاوری تیدا هه‌لکرا^{۲۹}؛ هه‌رده‌م خه‌ریکی ترووسکان بی. رووناکتره له رووناھی کازیوه. ئەم کتیبه، باخی دلانه، ته‌زی له دار و ده‌وه‌ن و جوگه و کانی و رووباری هۆزانی و به‌رده‌باری و ژیری و زانییه. له‌مانه، کانیایکه ریتواری ئەم رینگایه پی ده‌لین «سلسبیل»^{۳۰}؛ له لای پایه‌داران و دل‌فراوان، ئەمه‌باشترین جیگا و به‌ده‌وترین سه‌یرانگایه^{۳۱}. پاکان لپی ده‌خۆن و ده‌خۆنه‌وه و رزگاربووان له داوی هه‌وا، پی که‌یف خۆشن و ده‌حه‌سینه‌وه. ئەم کتیبه وه‌کوو چۆمی پرئای نیله له ولاتی میسر؛ خواردنه‌وه‌یه که بۆ ئەوانه‌ی له حه‌نای په‌یقی په‌روه‌ردگار گه‌ردن که‌چ و پشوودرێژن. هه‌ناسه‌ساردی و نسک و ناھمی بوونه بۆ کافر و لارییان. هه‌روه‌ک په‌روه‌ردگار فه‌رمووی: بزانه، رێ له زۆر که‌سان تیک ده‌دا و زۆریش ده‌خانه سەر راسته‌رێ^{۳۲} (۳). ئەم کتیبه ده‌ردی ده‌روون ده‌رمان ده‌کا، ته‌می خه‌مان پاقر ده‌کا، رازه‌کان ئاشکرا ده‌کا، نه‌ینی و راستیه‌کانی قورئان خویا ده‌کا و رزق و رۆزی دل و ده‌روون فره‌ه ده‌کا و ئاکاری کریت و ناحه‌زیش ئاوا ده‌کا. ئەم کتیبه به‌ده‌ستی فره‌شته‌نووسه‌ر و پایه‌به‌رزه‌کان نويسراوه^{۳۳}. ئەوان ناھیلن زیانکاران توخنی راستیه‌کان بکه‌ونه‌وه. مه‌گه‌ر ئەوانه‌ی له خراپی و سه‌هیتی پاقر بووبیتنه‌وه^{۳۴}. له پاش و پیشی، هه‌چ شت نییه که بتوانی مۆری به‌تال بوونه‌وه‌ی به‌سه‌ردانی^{۳۵}. په‌روه‌ردگار ئەم کتیبه له زیان و فه‌وتان بپاریزی، هه‌ر ئەوه‌باشترین پارێزه‌ر؛ هه‌ر ئەوه‌دلۆفانترینی دلۆفانان^{۳۶}. بێجگه له‌مه‌ی که‌گوتمان، په‌روه‌ردگار ئەم کتیبه‌ی به‌په‌یقی تریش په‌سن کردوه، به‌لام ئیمه هه‌ر به‌م راده‌یه قنیات ده‌که‌ین؛ چونکه که‌م له زۆر و مشتێ له ده‌شتی باس ده‌کات (۴).

ئەم به‌نده‌ی به‌له‌نگازی به‌زه‌یی په‌روه‌ردگاره، محهمه‌د کوری محهمه‌د کوری حوسینی به‌لخی - که په‌روه‌ردگار ئەم په‌رتووکه‌ی لی وه‌ربرگرت - ده‌لی: زۆرم هان دا بۆ درێژه‌دان و فره‌ه — کردنی مەسنەوی، که‌بابه‌تی جوان و ناوه‌رۆکی هه‌یژا و پرکاکله و په‌یقی روون و سه‌ده‌فی نه‌سمراوی واتای نه‌بێژاوی تیدا یه؛ ئەم مەسنەوییه، رێچکه‌ی پارێزکاران و مێرغوزاری کرئۆش به‌رانه. ئەم کتیبه،

^{۲۹} - وه‌رگیراو له ئایه‌ی ۳۵ سووره‌ی نوور.

^{۳۰} - سووره‌ی ئینسان، ئایه‌تی ۱۸.

^{۳۱} - وه‌رگیراو له ئایه‌ی ۲۴ سووره‌ی فورقان.

^{۳۲} - سووره‌ی به‌قه‌ره، ئایه‌ی ۲۶.

^{۳۳} - ئایه‌ی ۱۵، سووره‌ی عه‌به‌س.

^{۳۴} - ئایه‌ی ۷۹ سووره‌ی واقعه.

^{۳۵} - ئایه‌ی ۴۲ سووره‌ی فوسسیله‌ت.

^{۳۶} - ئایه‌ی ۶۴ سووره‌ی یوسوف.

زاراوهی کورت و پرواتای ههیه. ئەمانەم لە سەر ویستی یاری ئەشکەفتم کۆکردەوه که وه کوو رۆح و گیان و پاشەنازی ئەمرو و سبەیمە. هەر ئەوه شیخی کەم و سەرمەشقی خواناسان و پیشەوای ری پێشاندران و ئارخەیانان و فریارەسی خەلک و ئەمانەتداری دڵ و مێشکانە و ئەمانەتی خودایە لە نیو مەخلوقاتدا و بەندەیی بژاردەیی ئەوه لە نیو ئافرێندراوانی تردا و لە ریزی راسپاردەکانی خودایە بە پیغەمبەری و لە یارانێ بێخەوشی ئەوه^{۳۷}؛ کلیلی کانی گەنجی ئاسمان، ئەمانەتداری خەزانەیی عەرد، خاوەنی هێزایی و دەلالی، شیرینی دین و راستی، حەسەن کوری محەممەد کوری حەسەن، ناسراو بە «ابن اخی ترک» و بایەزیدی^{۳۸} سەردەم و جۆنەیدی^{۳۹} دەوران. راسپێژی کوری راسپێژی کوری راسپێژی، خودا لە هەموویان خۆش بێ! خەلکی ورمییە و رەچەلەکی دەگەریتەوه بو ئەو شیخە مەزنەیی که گوتی: «شەو که نووستم کوردیکی ساکار بووم، بەیانی که لە خەو رابووم عەرەبیکی زۆرزان بووم^{۴۰}». پەرورەدگار گیانی خۆی و جیگرانی بەرز رابگری که بە راستی هەم باب و کال و هەم زارو زیچی زۆر هێزای ههیه. «حیسامەدین» رەچەلەکیکی مەزنی ههیه، رۆژ لە بەر تیشک و گەورەییان شەرمەسار بووه و بنەچەییەکی ههیه که لە بەر تیشکیان ئەستێرەکان خۆیان شاردۆتەوه. مالی ئەم گەورە و خانەدانانە ئاوەدان بێ که هەردەم بوونەتە قبیلهی دلداران و کەعبەیی ئەفینداران و چاکان. بەردەوام بن تا ئەو کاتەیی تیرپێژی رۆژ و تیشکی ئەستێران بەردەوامه؛ تا ببنە پەنا و پەسەییو بیرمەندانی خواناس و بژاردەگەلی رۆحانی و دانپشتووانی ئاسمانی. ئەمانە بیرمەندگەلێکن که هەرچەند تەژی لە رازو نهنینی پەرورەدگارن، کهچی لیویان بە بیدەنگی دوورانوووه و هەرچەند لە چاو خەلکی زەوی پیوار و نادیارن، کهچی لە لای خەلکی ئاسمان تەیار و دیار و ناسراون. ئەمانە پادشاگەلی سیپال شر و گەورەیی هۆزەکان و خودانی هێزایی و تیشکی ریتنوماین. پەرسفم بەدەرەوه ئەی پەرورەدگاری هەموو جیهان!

ئەم سەکالایە لە لای پەرورەدگار پووچەل ناییتەوه، چونکه خیر و قازانجی هەمووان دەگەریتەوه. سەپاس هەر بو خودانی جیهان و دروودی خودا لە باشترین بەندەیی، محەممەد و بنەمالەیی پاک و هێزایی.

^{۳۷} - سەبارەت بە ئەنجومەنە نیو ئەیینیەکانی «اخوت»، بروانە بو دەسپێکی ئەم کتێبه، لاپەرەیی ۱۲.

^{۳۸} - بایەزید (ابایزیدی بسطامی): لە سۆفییه بەناوبانگەکانی ئێران که لە سالی ۸۷۴/ک/۲۶۰ز بەرەو جیهانی خامۆشان باری کرد.

^{۳۹} - جۆنەید (جینید بغدادی): خواناسیکی پایەبەرز و هێزا که لە سالی ۲۹۷/ک/۹۰۹ز کوچی دوابی کردوووه.

^{۴۰} - هەمان، لاپەرەیی ۱۳.

رافه

١) مهسنه‌وی: به کیک له قالبه‌کانی شیعی کلاسیکی رۆژه‌لاته. له‌م شیعره‌دا دوو میسرعه‌ی هه‌ر شیعر هاوقافییه‌ن. وینه‌ی ئەم شیعره له ئەده‌یی کوردیدا، شیعی ریبازی مه‌وله‌وی تاوه‌گۆزییه. وه‌کوو ئەم به‌یته که ده‌فه‌رمی:

نازیزم نامای ئای بیقهرار ویم   ئای ئای چه‌مه‌را ئای ئینتزار ویم
مه‌وته‌نه‌که‌ی چه‌م دیده‌ش ها نه‌ ریت   غه‌ریبی تاکه‌ی؟ بۆ وه‌ ماوای ویت
های ساقی! بازار جیلوه‌ی دلداره‌ن   سه‌ودای خه‌ریدار، دانه‌ی دیداره‌ن

که «قافیه»‌ی ئەم سێ دێره‌ بریتیه‌ له «بیقه‌رار و ئینتزار»، «ریت و ویت»، «دلداره‌ن و دیداره‌ن». له‌ راستیدا واتای وشه‌ی «مه‌سنه‌وی» بریتیه‌ له‌ بوونی دوو میسرعه. له‌ شیعی کلاسیکدا زۆتر بۆ ئەو شیعره‌ دوور و دریزانه‌ی که له‌ چه‌ن باس و چیرۆک پیکهاتوون، که‌لکی لێ‌گیراوه. مه‌سنه‌وی کیشی جو‌راوجۆری هه‌یه؛ کیشی مه‌سنه‌وی مه‌عنه‌وی، له‌ سه‌ر «فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن» هه‌، که له‌ زنجیره‌ کیشه‌کانی به‌حری ره‌مه‌له‌. هاوتای مه‌سنه‌وی له‌ باری کیشه‌وه، له‌ ئەده‌یی کوردیدا زۆرن؛ وه‌کوو قه‌سیده‌ی «نالهی جودایی» ماموستا هه‌من.

مه‌ولانا له‌ چه‌ن شویندا ئەم کتیبه‌ی به‌م ناوه‌ هه‌ناوه. ئەم کتیبه، هه‌ر له‌ سه‌رده‌می مه‌ولاناوه‌ زۆر ناوبانگی ده‌رکردوه‌ و هه‌ربه‌ناوی مه‌سنه‌وی مه‌عنه‌وی ناسراوه. ئەفلاکی له‌ «مناقب العارفین» دا له‌ زمان قازی نه‌جمه‌دینه‌وه‌ ده‌گێرته‌وه‌ که ئەم ناوبانگه‌ هه‌ر له‌ سه‌رده‌می مه‌ولاناوه‌ گه‌شه‌ی سه‌ندوه‌:

«له‌ هه‌موو جیهاندا سێ شت گشتی بوو، که‌ گه‌یشه‌ چه‌زرتی مه‌ولانا، بوو به‌ تاییه‌ت و بژارده‌کانی خه‌لکی به‌چاکیان زانی: یه‌که‌م کتیبی مه‌سنه‌وییه. به‌ هه‌ر دوو دێره‌ ده‌لێن مه‌سنه‌وی؛ به‌لام ئیستا که‌ ده‌لێن مه‌سنه‌وی، تاوه‌ز به‌ راشکاوی به‌ مه‌سنه‌وی مه‌ولانای ده‌زانی. دووهم ناوی مه‌ولانا یه. وشه‌ی مه‌ولانا بۆ هه‌ر زانایه‌ک ده‌لێن، که‌چی ئەگه‌ر پاش وشه‌ی مه‌ولانا ناوی که‌سی‌تر نه‌هه‌ینن، خه‌لکی بی‌سێ و دوو به‌ مه‌ولانا جه‌لاله‌دینی فام ده‌که‌ن. سێهه‌م، به‌ هه‌ر گۆرێک ده‌لێن توربه‌ت، که‌چی ئیستا ئەگه‌ر ناوی توربه‌ت بینن و ناوی که‌سیکی‌تری له‌ گه‌لدا نه‌به‌ن، خه‌لکی به‌ توربه‌تی مه‌ولانای ده‌زانی.»^{٤١} (ئهم خاله‌ سێهه‌مین ته‌نیا له‌ تورکیا، نه‌ک شوینیکی‌تر).

٢) بنه‌مای بنه‌مای بنه‌ماکانی دین بۆ سه‌رکه‌وتن له‌ هه‌ورازی...: بۆ فام کردنی باشتری ئەم واتایه، باشتر ته‌وه‌یه که‌ هه‌ر سێکی ئەم بنه‌مایانه‌ شی بکریته‌وه: «بنه‌ماکانی دین» بریتیه‌ له‌ وه‌سلانه‌ی که‌ دینداری یا به‌ واتایه‌کی‌تر برواداریان له‌ سه‌ر دامه‌زراوه. بنه‌مای بنه‌ماکانی دین بریتیه‌ له‌ زانست. دياره‌ به‌ر له‌ زانین، دینداری و بی‌دینی یان برواداری و بی‌بروایی واتایه‌کیان نییه؛ ته‌نیا پاش زانینه‌ که‌ تاک ده‌بیته‌ خاوه‌ن برۆ یاخۆ بی‌برۆ:

رۆله‌م ته‌زانی له‌ دوای تیگه‌بین   به‌ دلّه ئیمان زۆردار و به‌ تین^{٤٢}

حه‌زی کۆکردنه‌وه‌ی زانست، به‌ شیوازی فیتری له‌ دلّی مرۆفدا هه‌یه؛ هه‌روه‌ک ده‌زانین، مرۆف هه‌ر له‌ سه‌رده‌می رسکاوه‌وه، تینووی زانست بووه. بۆ زانین، پتویسته‌ مرۆف توانی ناسینی هه‌بی. جیگای سه‌رنجه‌ که‌ کاتی په‌روه‌دگار به‌ فریشته‌کان راده‌گه‌ینی که‌ مرۆفی ئافرانده‌وه، ئەوانیش ره‌خه‌ له‌ ئافرانندی مرۆف ده‌گرن، په‌روه‌دگار کتیه‌رکییه‌کیان بۆ ساز ده‌کات و هه‌ندی پرساریان له‌ به‌رانبه‌ردا راده‌نی.

^{٤١} - مناقب العارفین، ج ٢، ص ٥٩٧.

^{٤٢} - کاک ئەحمه‌دی موختی‌زاده، ده‌فته‌ری دووهم، شیعی ئیکسیری گه‌وره.

فریشتەکان دەلێن خواپە بێجگە لەوێ تو فیرت کردووین، شتیکی تر نازانین. کەچی مرۆف، بە گوێرە ی ئەو توانی ناسینە کە پەرورەدگار لە فیتەرەتیدا دایناوە، دەتوانی وەلامی پرسیارەکان بداتەو^{۴۳}.

بەلام لێرەدا پرسیاریک دیتە ئاراو، ئەوێش ئەوێبە کە بۆچی پاش زانین هەندێ کەس تووشی بێبروایی دەبن و بەپێچەوانەو، هەندێ کەس دەبنە خاوەن برۆا؟ زۆر ئێو زانایانە کە برۆایەکی قایم و پتەویان نییە و تووشی لاری هاتوون. کەواتە زانست بە تەنیا ناتوانی هۆی برۆاداری و دینداری بێ. هەرچەندە تاقانە رێگای دینداری و هۆگریتی دین، زانا بوون و بە دەست هینانی زانینە.

لە هەمان شیعردا کاک ئەحمەد پەرسفی ئەم پەرسە دەگیریتەو و دەلی کە: هەندێ ئاکار و شیوەی ژیان و شارستانیەت و بیروبووچوون، هۆی لادان و ناساز بوون لە راستەقینە. بۆ باشتر وەرگرینی راستەقینە، سەرەتا پێویستە کە دل ئامادە بێ و هەرچەند دژوار و ئاستەمە، بەلام دەبی بە پالۆتنی دل و دەروون لەو خو و خدانە خو پاقژ کاتەو و ئاوێتە دل لە زەنگاری خۆپەسەندی بشوا تا تیشکی راستەقینە باشتر تیدا کاریگەر بێ. ئەمە یە کە پێی دەلی «تزیکی» و خۆپالۆتن^{۴۴}. مەولاناش پێی دەلی «بنەمای بنەمای بنەماکانی دین». بە واتایەکی تر، مەسنەوی، کتیییکە بۆ پالۆتنی دل و دەروون بۆ گەیشتن بە بەرزترین دوندەکانی راستی و دروستی و بەختەوێ.

۳) رێ لە زۆر کەسان تیک دەدا و زۆریش دەخاتە سەر راستەری: ئەم بەشە ئامازەپە بەم ئایەتە کە ئەیزێ: بە راستی خوا باکی نییە و نەنگ نییە بەلایەو هەر نموونەیک بێنیتەو بە مێشولەیک، لەویش بچوو کتر بیت یان گەرتر. جا ئەوانە ی باوەریان هیناوە، چاک دەزانن ئەم نموونەپە راستە و لە لایەن پەرورەدگاریانەوێ. ئەوانەش کافرو بێباوەرن، دەلێن: خوا مەبەستی چی بوو لەم نموونەپەدا؟ [خوا ی گەرەش دەفەرموینت] زۆریکی پێ گوێرا دەکات و زۆریکی تریشی پێ دەخاتە سەر راستەری؛ بەلام دیارە جگە لە لار و وێر و یاخی و تاوانباران کەسی تر گوێرا ناکات.

ئەم پەیفە ی مەولانا ئامازە دەکات بەو وێتە و نموونانە ی کە ئەیاننیتەو. زۆرە ی چیرۆکەکانی مەسنەوی، چیرۆک و مەتەلی زۆر ئاسایی و رەمەکین کە لە نیو خەلکی کۆلان و بازاردا باو بوو. بەلام مەولانا وەرکوو مرۆفیکی تەواو و کامل، بە هەلگرتنی ئەم چیرۆکە سووکانە، ناوەرۆکیکی جوان و پراکالە ی پێبەخشیو. خۆی دەلی:

کاملی گر خاک گێرد زر شود   ناقص ار زر برد خاکستر شود

(خۆل لە دەستی مرۆفی کامل دەبیتە زیر، زیر لە دەستی مرۆفی ناتەواو دەبیتە خۆلەمیش)

مەولانا خاکی کەم نرخی بە دەستی کاملی خۆی کردۆتە زیری نایاب. هەر وەها لە بەیتی ۶۵۳ تا ۶۶۲ دەفتەری شەشەمدا چۆنیەتی پەیفەکانی مەسنەوی لیکداوێتەو و دەلی ئەو کەسانە ی کە ناتوان و اتای خاواناسانە ی مەسنەوی فام بکەن، تووشی لاری و هیللی لار دەبن؛ بەلام دیارە تەنیا ئەو کەسانە ی کە یاخی و تاوانبارن تووشی هەلە و گوێرای دین:

لفظ را مانده ی این جسم دان   معنیش را در درون مانند جان

دیدە ی تن دایماً تن بین بود   دیدە ی جان، جان پر فن بین بود

^{۴۳} - سوورە ی بەقەرە / ۳۰-۳۴

^{۴۴} - هەمان سەرچاوە:

بۆ قەبوولی حەق بری لەجیازن

یا رەفاقت یان عادت یان زیوار

لادان لە زۆریان گرانە و مویشکل

بەلام ج رازە بری دل سازن

بری ئەخلاق یان قسە یان رەفتار

مایە نەخۆشی یا ساقین بۆ دل

هادی بعضی و بعضی را مضل	در نئی فرمود کین قرآن ز دل
پیش عارف کی بُود معدوم شیء؟	الله الله چونکه عارف گفت: می
کی تو را وهم می رحمان بود؟	فهم تو چون بادهی شیطان بود
این بدان و آن بدین آرد شتاب	این دو انبازند مطرب با شراب
مطربانشان سوی میخانه برند	پُر خماران از دم مطرب چرند
دلشده چون گوی در چوگان اوست	آن، سر میدان و این پایان اوست
در سر ار صفر است، آن سودا شود ^{۴۵}	در سر آنچه هست، گوش آنجا رود

له راستیدا هه ره کهس ده کهوئته شوین ئه و خه یالهی له دل و میشکیدایه؛ جا ئه گهر تینووی گه یشتن به رزگاری و راسته قینه بی، له گه ل ئاواتی خویدا جووت ده بی و ئه گهریش به ئاوه ژووی ئه وه بی، له گه ل نه زانی و گو مریای و لاری دهسته ملان ده بی:

طالب هر چیز ای یار رشید جز همان چیزی که می جوید ندید

(واته: خواز یاری هه ر شتیک، ئه ی یاری می رخاس! بیجگه له و شته ی که خواز یاریه تی نابینیتته وه). ویتنه هینانه وه (تمثیل) له ئه ده بی عیرفانیدا ده ور یکی ئیجگار گرنگ و سه ره کی ده گیر ی. مه به ست له م و ویتنه هینانه وه، تیگه یان دن و گه یشتن به کاکله و ناوه روکی واتا کانه. بر ی جار، خوینته ر به هه له دا ده چی و به جیی فام کردنی ناوه روک، رواله ت ده گری و له مه به ست دوور ده که ویتته وه. ۴) ره نگه له نیو کتیبه عیرفانی و ئاینیه کاندای که متر کتیبیک وه کوو مه سنه وی هه م له رواله ت و هه م له ناوه روکدا وه کوو قورئان بی. به م بوئنه یه که ده لئین:

مثنوی معنوی مولوی هست قرآن در زبان پهلوی

به کورتی ده توانین به م ویکچوونه ی که له نیوان قورئان و مه سنه ویدا هه به ئامازه بکه یین:

۱- کاریگه ری هه م له رواله ت و هه م له ناوه روکدا. زور به ی توژهرانی قورئان و مه سنه وی، وه کوو به دیعووززه مان ی فرووزانفه ر، به م راستیه ئامازه یان داوه که پیکهاته ی مه سنه وی، هه مان پیکهاته ی قورئانه. هینانی واتا له نیو واتادا و یه کگرتوو نه بوونی واتای به یته کان و دابرائی واتایه ک و ده س پیکردنی واتایه کی تر و دیسانه وه ده سپیکردنی واتایه کی تر و گه رانه وه سه ر واتای سه ره تایی، له تاییه تمه ندیه زه قه کانی مه سنه وی و قورئانه. له راستیدا مه سنه وی «نه سریکی ئالوز» ه.

مه ولانا بو خوی ئامازه ی به م ویکچوونه رواله تی و ناوه روکیه داوه و ده لئین:

همچو قرآن که به معنی هفت توست خاص را و عام را مطعم در اوست

۲- یه کیک تر بریتیه له بوچوونه کانی مه ولانا سه باره ت به مه سنه وی؛ بو ویتنه: ئا) قورئان به خاوه نی رواله ت و ناوه روک (ظهر و بطن) ده زانی. بی) قورئان به ته واوی په یقی خودا ده زانی و به ئاوه ژووی ئه مه به کوفر ناولی ده با:

گرچه قرآن از لب پیغمبر است هر که گوید حق نگفت او کافر است

بی) باوه ری به ده ست لینه دراوی و نه گووانی قورئانه:

مصطفی را وعده کرد الطاف حق گر بمیری تو نمیرد این سبق

^{۴۵} - بر وانه: ده فته ری شه شه م / ۶۵۳-۶۶۲.

من کتاب و معجزت را رافعم پیش و کم کن را ز قرآن مانعم^{۴۶}

به لام قهه مهولانا به بیری بیریشیدا تینه پهراوه که مهسنهوی له گه ل قورئاندا بهرانبهه بزانی. ئه و کهسینک نییه که هه موو کاینات و پیشوونان و داهاتووان له خویدا ببینی و خووی به ناوه روکی ئافراندنی جیهان و هه رچی تیدایه بزانی. هه موو په یقه کانی ئه و سه ره تا له پیوانه ی شه ریعه ت دراون و پاشان به رگی وتنیان ده بهر کراوه. په سنه کانی مهولانا بو ئه وه یه که بلئی مه سنه وی سه رووی له قورئان وه رگرتووه نه ک ئه وه ی که وه کوو قورئانه. خووی ده لئی:

عقل قربان کن به پیش مصطفیٰ
حسبی الله گو که الله ام کفی^{۴۷}

یان:

من بنده ی قرآنم اگر جان دارم
من خاک ره محمد مختارم
گر نقل کند جز این کس از گفتارم
بیزارم ازو و زین سخن بیزارم

(دیوان کبیر، فروزانفر، رباعی ۱۱۷۳)

(واته: ئه ز، به نی قورئانم، ئه گه ر خپوی گیانم، من خاکی بهر پیی محه ممه دی موختارم
گر بیجگه له مه کهس وه گیری وتارم، لئی بیزارم و له م په یقه ش هه ر بیزارم)

^{۴۶} - قرآن و مثنوی، بهالدین خرمشاهی، ص ۹-۱۳.

^{۴۷} - دهفتهر چوارهم، بهیتی ۱۴۰۸.

بشنو این نی چون شکایت می کند از جدایی ها حکایت می کند^{۴۸}

bêşno î nêy çon şêkayet mîkoned
ez codayîha hêkayet mîkoned

کورتهمانا: بزانه ئەم بلوێر چۆن گلهیی دهکا، چلۆن چیرۆکی جیایی باس دهکا
راڤه: مه‌به‌ست له بلوێر، مرۆڤی ته‌واو و یاری به‌خودا گه‌یشتوو. به‌ر له‌مه‌ولاناش سوڤیه‌کان مرۆڤیان
 به‌بلوێر چواندوو. وه‌کوو شیخ ئەحمه‌دی غه‌زالی که‌ له‌ نامیلکه‌ی «بوارق» دا جارێک ئاماژه‌ ده‌کات به‌
 بلوێر و وه‌کوو ره‌مزیک له‌خودی مرۆڤ ده‌یزانی. هه‌روه‌ها له‌حه‌دیقه‌ی سه‌نایی غه‌زنه‌وی و له‌
 نامیلکه‌یه‌کدا که‌ ئه‌وحه‌ده‌دینی رازی له‌سه‌ر «سیرالعباد» ی سه‌ناییدا نووسیه‌یه، ئاماژه‌ی کردوو به‌
 دهرد و سوۆی بلوێر و پێوه‌ندی له‌گه‌ل بارودۆخی مرۆڤدا^{۴۹}.
 زۆربه‌ی راڤه‌کارانی مه‌سنه‌وی ده‌لێن که‌ مه‌به‌ست له‌بلوێر، مرۆڤی کامله‌. عه‌بدولرهمانی جامی^{۵۰} و
 یه‌عقوبی چه‌رخ‌ی^{۵۱} و ئیسماعیلی ئەنقه‌ره‌وی^{۵۲} له‌وه‌که‌سانه‌ن. نیکیلسوون به‌پێره‌وی له‌راڤه‌کارانی
 رابردوو ده‌لێ: ناگرێ هه‌یچ گومان له‌وه‌دا بکه‌ین که‌ بلوێر (نی) به‌گه‌شتی گیانی وه‌لی یا مرۆڤی کامل
 ده‌نوێتی، که‌ به‌هۆی جیابوونه‌وه‌ له‌قامیشه‌لان -واته‌ له‌جیهانی رۆحانی که‌ به‌ر له‌ئه‌م دنیا مادیه‌
 له‌وی بووه‌- ده‌نالینێ و تاسه‌ی گه‌رانه‌وه‌ بۆ ولات له‌دلی گوینگرانی تریشدا ده‌گه‌شینیته‌وه‌. هه‌روه‌ها
 لیره‌دا به‌تایبه‌تی ره‌نگه‌ مه‌به‌ست له‌بلوێر «حسامه‌دین» (که‌ شاعر خۆی له‌گه‌ل ئه‌ودا له‌باری
 عیرافانییه‌وه‌ به‌یه‌کێک ده‌زانی) ی؛ یا ئه‌وه‌یکه‌ نیشانه‌یه‌که‌ له‌خودی شاعیر که‌ بوونی پر له‌هه‌ناسه‌ی
 په‌روه‌ردگاره‌ و به‌شیوه‌ی ستران و ئاواز له‌سه‌ر زاری دیته‌ دهر. ئەم خوازه‌ هه‌م له‌مه‌سنه‌وی و
 هه‌میش له‌دیوانی شه‌مسدا به‌زۆری هاتوووه‌^{۵۳}.
 لیره‌دا پێویسته‌ که‌ به‌کورتی له‌سه‌ر زاراوه‌ی مرۆڤی ته‌واو (انسان کامل) بیه‌یشتن. باسی مرۆڤی ته‌واو
 یه‌کیک له‌باسه‌ به‌ر فراوانه‌کانی خواناسیه‌ که‌ به‌عیرفان و ته‌سه‌وفی ئیبنی عه‌ره‌بی نزیک بۆته‌وه‌. پاش
 ئه‌و، ئەم زاراوه‌ به‌جۆریک له‌نێو سوڤی و عارفه‌کاندا گه‌شه‌ی سه‌ند که‌ چه‌ن نامیلکه‌ی سه‌ربه‌خۆی له‌

^{۴۸}-مانای وشه: بشنو: گوێ بگره، ببیسه: نی: بلوێر، شمشال: می‌کند: ده‌کات: شکایت: گله و گازنده.

^{۴۹}-بروانه: جستجو در تصوف ایران، ص ۳۰۴-۳۰۳.

^{۵۰}-بروانه: رساله نائیه، ص ۶-۳.

^{۵۱}-بروانه: رساله نائیه، ص ۵-۴.

^{۵۲}-بروانه: شرح کبیر انقرووی، ج ۱، ص ۴.

^{۵۳}-شرح مثنوی معنوی، نیکلسون، ج ۱، ص ۱۸.

سهەر نووسرا. ئیبنی عەرەبی له کتیبی «فصوص الحکم، فی حکمة الهیة فی کلمة آدمیة» دا به تیرو تهسهلی لهم بارهوه قسهی کردوو. ئەو مرۆفی به «بوونی گشتگیر» (کَوْنُ جامع) ^{۵۴} ناو بردوو. چونکه «کهون» له پەیشی عارفاندا بریتییه له جیهانی بوون. واتە مرۆف ناوهرۆک و مەبهستی بوونه. له راستیدا مرۆف گیانی جیهان و جیهان، جهستهی مرۆفه. واتە، جیهان بهیج مرۆف له شیکێ بێ گیانه. بهم بۆنهوه ئیبنی عەرەبی دهلی: «فَأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ مَوْجُودًا بِهِ كَانَ كَجَسَدٍ مُلْقًى لِأَرْوَحٍ فِيهِ» ^{۵۵}. ئیبنی عەرەبی دهلی: «وَهُوَ لِلْحَقِّ بِمَنْزِلَةِ أَنْسَانِ الْعَيْنِ مِنَ الْعَيْنِ الَّذِي يَكُونُ بِهِ النَّظَرُ» ^{۵۶}. «مرۆف بو پەروهردگاری مەزن، وه کوو بییلهی چاوه بو چاو. چاو به هۆی بییلهوه دهینی». دیارده و تایه تمهندییه کانی مرۆفی تهواویان بهم چه شنه هه لژماردوو: مرۆفی تهواو تهوهیه که خاوهنی ئەم چوار تایه تمهندییه بی: قسهی جوان، کردهی جوان، ئاکاری جوان و زانست ^{۵۷}. هۆی چواندنی مرۆف به بلویر تهوهیه که دهروونی له ویست و دهست و پیوهندی دنیا پاقر بوتهوه. هەر بهو جوهری که بلویری ناویر، فووی بلویرژهن راناگویری و دهنگی ئاوازی لی نای، مرۆفیکیش که دهروونی له ویست و ههوا و ئارهزووی دنیا ئاخترایی، ناتوانی هه ناسهی پەروهردندهی راگویری. بلویر رهنگی زهرده و مرۆفی تهواویش له بهر خهم و ههسهرتی جیایی له ئاخیزگهی، رهنگ زهرده. مهولانا لهم بهیتهدا جیایی و دابرائی مرۆف له ئاخیزگهی خۆی به پهیف و وینهیهکی ههست بزوین دهلیتهوه.

ئاماژهیهک که مهولانا دهیکا (این نی)، ئاماژهیه که به خودی مهولانا. کهواته مهولانا خهریکه سهر بهوردی رینگای ئەفینی پر له هه لدر و کۆسپی خۆی ده گیریتتهوه. له زۆربهی دهقه کاندای بیژراوه که «بشنو این نی چون حکایت می کند / از جداییها شکایت می کند»، که له راستیدا هه لهیهکی زهق و نارهوایه. چونکه مهولانا هه رگیز توخنی دوو شت نه کهوتوو: شکایهت و گله و گازنده و دووهم پهشیوانی. مهولانا لپهردا دهفهرمی: گوئی بگره لهم شمشاله که چون گلهی دهکات؛ گلهی نه، به لکوو خهریکه چیرۆکی جیایی و دابرائی و دووری ده گیریتتهوه. له چیرۆکی تووتی و بازرگانیشدا که له دواییدا دی، دهفهرمی:

من نیم شاکی، روایت می کنم ^{۵۸}

من ز جان جان شکایت می کنم

(۲)

از نفیرم مرد و زن نالیدهاند ^{۵۹}

کز نیستان تا مرا بیریدهاند

kez neyêstan ta mera bobrîdêend
ez nefîrem merd o zen nalîdêend

کورتهمانا: له وهته له قامیشه لآن منیان برپوه، ژن و میر له نالهم نالاندوو یانه

پاڤه: ئەمه ئاماژهیه به دابهزینی رۆح له پلهی بوونی رههاوه (وجود مطلق) بو دونیای بهندیوار (وجود مقید) و تامازرۆیی بو گه رانهوه بو ئەو شویتته.

^{۵۴} - بروانه: شرح فصوص الحکم، ص ۵۵.

^{۵۵} - نقد النصوص، ص ۹۱.

^{۵۶} - شرح فصوص الحکم، ص ۱۰۷.

^{۵۷} - عزیزالدین نسفی، انسان کامل: ۵-۶.

^{۵۸} - بروانه: مهسنهوی، ۱۷۷۷/۱-۱۷۸۱.

***

^{۵۹} - مانای وشه: کز: کورت کراوی «که از» «که له». نیستان: قامیشه لآن. مرا: منیان. بیریدهاند: برپوه. از: له. نفیر: دهنگ، ئاواز. مرد و زن: ژن و پیاو. نالیدهاند: نالاندوو یانه، گریاون.

خوالیخۆشبوو فرووزانفهر دهلی: هه‌رچه‌ند مانای ئەم بە‌یته زۆر ئاشکرا و روونه، که‌چی هه‌ندی له رافه‌کاران له رافه‌ی ئەم بە‌یته‌دا خۆیان تووشی به‌رده‌لان و ره‌قه‌نی راژه و ته‌ئویلی گران کردووه و وتووایه مه‌به‌ست له قامیشه‌لان «اعیان ثابت‌ه» و «ما‌هیات»ه. جامی، ئەنقه‌ره‌وی، ئە‌که‌به‌رئابادی و حه‌کیم سه‌به‌زه‌واری^{٦٠} به‌م ر‌یچه‌که‌دا ر‌ؤیشتوون. دووره له مه‌ولانا که‌ ئاوه‌ها واتایه‌کی لیل و ته‌ماوی مه‌به‌ست بووبی.

(٣)

سینه‌خواهم شرحه‌ شرحه‌ از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق^{٦١}

sînê xahem şerhê-şerhê ez fêraq
ta bêgûyem şerhê derdê êştîaq

کورت‌ه‌مانا: دل‌یکم ده‌وی که‌ له به‌ر ده‌ردی دووری له خۆشه‌ویست، پارچه-پارچه کرابی، تا باسی ئیش و ژانی تامازرۆی و بی‌ته‌وی بو‌وه‌گێرم.

رافه: ئەو به‌سه‌ره‌اته‌ی که‌ مه‌ولانا ده‌یه‌وی بی‌گێر‌په‌ته‌وه و باسی لی بکات، باسی باه‌ته‌ی دیار و به‌رچاوی که‌ هه‌موو که‌س توانی تا‌قی کردنه‌وه‌ی هه‌بی، نییه (متعین). مه‌ولانا ده‌یه‌وی چیرۆکی دل‌ بگێر‌په‌ته‌وه؛ چیرۆکی که‌ ته‌نیا ئەوانه‌ی تووشی ده‌ردی دل‌ هاتوون، توانی فام کردنیان هه‌یه و تییده‌گه‌ن. ئەم دێره ئەم ئایه‌ته‌م دیت‌په‌ته‌وه یاد که‌ ده‌فه‌رمی: «ذالک‌ الکتاب لاریب فیه، هدی للمتقین». پارێز‌کاران ئەو که‌سانه‌ن که‌ دل‌یان بو‌ فام کردنی واتای نادیار‌یش ئاماده‌یه. دیاره که‌س‌یک ده‌توانی ئاماده‌ بی، که‌ دل‌ی به‌ پارچه-پارچه بوون له‌به‌ر جیایی و دا‌بران له‌ خۆشه‌ویست، ژبا‌په‌ته‌وه و له‌ مه‌رگ خه‌لسایی.

هه‌روه‌ک مه‌ولانا ئەویندار و هۆگری حیسامه‌دین چه‌له‌بی بووه و به‌ چه‌شنیک که‌ خۆی دانی پێدا ده‌نی، هۆی هه‌ره‌ گرنگی دانانی مه‌سنه‌وی، حیسامه‌دین بووه؛ ره‌نگه‌ مه‌به‌ستی مه‌ولانا حیسامه‌دین بی که‌ یاریکی ده‌ردئا‌شنایه و ئەویش دل‌ی له‌به‌ر ئەوین و دا‌بران له‌ خۆشه‌ویست پارچه-پارچه بووه:

ای ضیاء الحق! حسام‌الدین بیار
در سوم دفتر، به‌ل اعدار^{٦٢} را

***

ای ضیاء‌الحق حسام‌الدین بیا
که‌ نروید بی تو از شوره، گیا^{٦٣}

خوالیخۆشبوو فرووزانفهر ده‌لی که‌ واتای ئەم دێره له‌م ره‌وايه‌ته‌وه هاتووه^{٦٤}: «یوسف کوری حوسین، ابراهیم خواص‌ی به‌جیه‌پشت و چه‌ن ر‌ؤژیک سه‌ردان و خزمه‌تی نه‌کرد و ئاگای لی برابوو. [که‌ هاته‌وه بو‌ لای] پرسى: تاسه‌ی هه‌یج شتیک نه‌کردووه: گوتی: تامازرۆی پارچه‌ جه‌رگیکى بریانم.»
ئیمام قوشه‌یری-به‌ ره‌حمه‌تی خوا بی- ده‌فه‌رمی: «ره‌نگه‌ مه‌به‌ستی ئەوه بووبی که‌ دل‌ و جه‌رگیکم

^{٦٠}- بروانه: رساله‌ نائییه، ص.ه. شرح کبیر انقروی، ج ١، ص. ٨. شرح مثنوی ولی محمد اکبرآبادی، دفتر اول، ص.ه. شرح اسرار، ص.ه.
***

^{٦١}- **مانای وشه:** خواهم: ده‌مه‌وی؛ گه‌ره‌که‌مه. شرحه: پارچه‌ گوشتیک که‌ به‌ در‌ی‌زایدا برابری. شرحه‌ شرحه: پارچه‌ پارچه. فراق: دووری له‌ خۆشه‌ویست. تا بگویم: تا بل‌یم. شرح: باسی. ده‌رد: اشتیاق: ژان و ئیشی تامازرۆی و تاسه‌باری.

^{٦٢}- بروانه: ده‌فته‌ری سینیهم/١-٢.

^{٦٣}- بروانه: ده‌فته‌ری دووه‌م/٢٢٨٢

^{٦٤}- فرووزانفر، شرح مثنوی شریف، ج ١، ص ١١.

دهوی که بۆ کهسی نامۆ و غه‌ریب به سوۆ بی. ٦٥»

هه‌روه‌ها ره‌نگه مه‌به‌ستی مه‌ولانا ئه‌وه بی که: بۆ گه‌رانه‌وه‌ی چیره‌کی جیایی و دابرا‌ن و دووری، پینو‌سته دل‌م له به‌ر جیایی، پارچه-پارچه بووی و له به‌ر جیایی هات‌بیتته سوۆ. تا دل نه‌یتته سوۆ و نه‌یتته کول، ناتوانی باسی جیایی و دابرا‌ن به تیره ته‌سه‌لی بگه‌ریتته‌وه.

(٤)

هر کسێ کو دورماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش ٦٦

her kesî kû dūr mand ez else xîş
baz cüyed rûzgarê veslê xîş

کورتهمانا: هه‌ر کس له سه‌رچاوه و زید و ره‌چه‌له‌کی خۆی دوور کهوت‌بیتته‌وه، له ئه‌نجامدا ده‌که‌و‌یتته خۆی و له دووی رابردوو و زید و بناوانی خۆی ده‌گه‌ری (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) ٦٧. راقه‌ی ئه‌م دیره و دیره دوایی پینکه‌وه دین.

(٥)

من به هر جمعیتی نالان شدم جفت بدحالات و خوشحالاتن شدم ٦٨

men bê her cem'îyetî nalan şodem
coftê xoşhalan o bedhâlan şodem

کورتهمانا: له گش کۆرینکدا من نالان بوومه، جووتی خۆش حال و به‌د حالان بوومه
راقه: مروۆی ته‌واو (کامل) له‌م دونیایه‌دا غه‌ریب و نامۆیه؛ ناتوانی خه‌مه‌کانی خۆی به‌ کس بلێ، بینه‌گه‌ له‌ که‌سانیک که له‌ هۆز و دیاری خۆی بن؛ که‌سانیکی ده‌ردئا‌شنا که‌ بتوانی ئه‌زموونه سه‌رووسروشتیه‌کانی خۆی پینان بلێ. ئه‌و له‌ گه‌ل هه‌موو که‌سیکی دونیایی و روۆحانی (حال خراپان و حال باشان) دا به‌ یه‌ کسان ده‌په‌یچی و قسان ده‌کات.

ئه‌که‌به‌رئابادی ده‌لی: گوینگرانی مروۆی ته‌واو (بلویر) دوو ده‌سته‌ن: حال باش و حال خراپ. حال باش ئه‌و که‌سه‌یه که به‌ بیستنی نه‌وا‌ی نه‌ی، ده‌رگای مه‌عریفه و چاوی دل کرانه‌وه‌ی به‌روودا ئاوه‌لا ده‌بی و تاسه‌ی یادی یار و عیباده‌تی له‌ دلدا ده‌بووژیتته‌وه. حال خراپ ئه‌و که‌سه‌یه که به‌ گوینگرتن، مه‌یلی خراپه و کریتی و لادانی له‌ دلدا کلپه‌ ده‌وه‌شین، یاخۆ تامازرویی مال و دنیا و پله و پاگه‌ی ده‌که‌و‌یتته دل. که‌واته، حال باشان سی ده‌سته‌ن: «هۆگری زانست (مه‌عریفه)، هۆگری روۆیین (سلوک)، هۆگری عیباده‌ت». حال خراپانیش دوو ده‌سته‌ن: ئه‌وانه‌ی خۆ له‌ خراپی و کریتی نا‌پارێزن؛ ئه‌وانه‌ی گراوی سه‌روکایه‌تین. ٦٩

(٦)

٦٥- امام قشیری، ترجمه رساله‌ی قشیری، ص ٥٣٠.

***

٦٦- **مانای وشه:** کو (کورت کراوی: که‌ او): که‌ ئه‌و. دورماند: به‌ دوور ما. از: له. اصل: بنه‌چه و ره‌چه‌ک. خویش: خۆی. بازجوید: بۆی ده‌گه‌ریتته‌وه. روزگار: روۆگار؛ سه‌رده‌م. وصل: پینکه‌وه بوون؛ له‌ گه‌ل یار و زیدی خۆدا بوون.
٦٧- به‌قه‌ره / ١٥٦.

***

٦٨- **مانای وشه:** به‌ هر: له‌ هه‌ر. جمعیتی: کۆر و کۆمه‌لێک. شدم: بووم. جفت: جووت. بدحالات: حال خراپان. خوش حالات: حال باشان.
٦٩- اکبر آبادی، شرح مثنوی معنوی، ج ١، ص ١٠.

***

هر کسی از ظن خود شد یار من

از درون من نجست اسرار من^{۷۰}

her kesî ez zennê xod şod yarê men
ez derûnê men necost esrarê men

کورتهمانا: ههرکس به گومانی خوئی بوو به ههوالم، له دهروونی منهوه نهگهرا بو حالم
رافه: لیرهدا مهولانا له زمان بلویرهوه دهلی: ههرچهند له ههموو کۆر و کۆبوونهوهیه کدا نالاندم و له ههموو چین و توژیژیک بوون به یارم، کهچی ههرکس به گویرهی دالغه و بوچوون و تامازوویی خوئی سهیری کردم و له راز و نهینیه کانم نهگهشیت. ههرکس به پیتی کهلکهله دهروونییهکانی خوئی بوو به یارم، له نالهکانی مندا، ههرکه به شوین خویدا دهگهرا، نهک تهوهی که به شوین دیتنهوهی راز و راستهقینهی مندا بگهری. من وهکوو ئاوینهیهکی پاک و پاراوم که ههرکس دهیهوی خوئی تیدا ببینی؛ کهچی بیجگه له تاقمیکی زۆر کهم، کهس ئاور له خودی ئاوینه ناداتهوه. مهولانا له چیرۆکی کینهرکی نیوان هونهرمهنده چینی و روومییهکان، به وردی ئەم خاله تاوتوی دهکا و دهلی که دهفتهری سوئی سهواد (نووسراویک که لاپههکانی رهش کردبیتتهوه) و پیت و پهیف نییه؛ بهلکوو تهنیا دلکی پاراو و سپی وهکوو بهفیه:

رومیان آن صوفیان اند ای پدر
بی ز تکرار و کتاب و بی هنر
لیک صیقل کرده اند آن سینهها
پاک از آرز و حرص و بخل و کینهها
آن صفای آینه لاشک، دل است
کو نقوش بی عدد را قابل است^{۷۱}

***

دفتر صوفی سواد و حرف نیست
جز دل اسپید همچون برف نیست
زاد دانشمند، آثار قلم
زاد صوفی چیست؟ آثار قدم^{۷۲}

(۷)

سر من از ناله‌ی من دور نیست

لیک چشم و گوش را آن نور نیست^{۷۳}

sêrrê men ez naleyê men dūr nîst
lîk çêşm o guş ra an nûr nîst

کورتهمانا: راز و ناله‌ی من قه‌ده لیه‌ک دوور نین، بهلام چاو و گوئی تهوهنده زانا نین
رافه: مه‌به‌ست له چاو و گوئی، ئامرازگه‌لی ناسینی ههستی (حسی)ن. ئەمه ئامازیه به گرنگترین ئامرازگه‌لی ناسین، که بریتین له پینج ههست و تاووز. مهولانا (بلویر یان مروقی ته‌واو) دهلی: رازی من، ههر ته و ناله‌یه که ده‌ریده‌پریم؛ رازی من له دهروونی مندایه. تهوهش که له رواله‌تدا دیاره، تهوهیه که دهروونی بلویر، له ههموو شتی پاکزه و له راستیدا هیچی تیدا نییه و هوئی تهو ناله ده‌برپینهش، هه‌مان بۆش و خالی بوونه. ئەمه‌یه تهو رازه‌ی که کهس (بیجگه له‌وانه‌ی ئاشنای ده‌ردی دوورین) نابینی و ناییسی و تینی‌ناگا. وه‌کوو چۆن رازی ئاوینه، پاکی و بیخه‌وشی و ساف و لووس بوونه. بو دیتن و فام کردنی رازه‌کانی من، ئامرازیکی تر پئویسته؛ ئامرازیک که ده‌سپیکه‌که‌ی، خو پاکز کردنه‌وهیه له ههرچی

^{۷۰} - مانای وشه: هر کسی: ههرکه‌سیک. از: له. ظن: گومان، بوچوون. شد: بوو. درون: ناخ. نجست: نه‌گه‌را. اسرار: نه‌ینیه‌کان.

^{۷۱} - دهفته‌ری ۱/ ۳۴۸۵-۳۴۸۳.

^{۷۲} - دهفته‌ری ۲/ ۱۶۰-۱۵۹.

^{۷۳} - مانای وشه: سر: راز. نیست: نییه. لیک: به‌لام، که‌چی. چشم: چاو. گوش: گوئی.

***

دهبیته هۆی بهندیواری و پابه‌ند بوون به دونیا. بۆ ئەم ناسینه ئامرازی «زەوق»ی پێویسته.

(۸)

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست   لیك كس را دید جان دستور نیست^{۷۴}

ten zê can o can zê ten mestür nîst
lîk kes ra dîdê can destür nîst

کورتهمانا: لەش له گیان و گیان له لەش پیوار نییه، به‌لام کەس ئیزنی دیتنی گیانی نییه
راڤه: ئەم دێره ئاماژەیه بەم ئایەتە کە دەفهرمی: «وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي...»^{۷۵}.
ئەم دێره وه‌کوو نموونه هینانه‌وه‌یه‌که بۆ ئەوه‌ی که بلێ وه‌کوو چۆن گیان و لەش پیکه‌وه به‌ستراون و
له‌یه‌ک جیانین، که‌چی که‌س ئیزنی ئەوه‌ی پێ‌نه‌دراوه «گیان» ببینی.
گیان و لەش تیک‌تالان و گیان له لەشدا ئازینه؛ وه‌کوو ئاو له دارو گیادا. هه‌رچه‌ند هۆی بوون و مان
و ژیانی دار و گیا، ئاو که له سه‌رله‌به‌ریاندا له گه‌رايه (سریان)، که‌چی پیوار و نادیاره.
وجودی در همه‌ اعیان، عیان است   ولی از دیده‌ی مردم نهان است^{۷۶}

(بوونی که له هه‌موو دیارده‌کاندا دیاره، که‌چی له چاوی خه‌لک پیواره)

گیان، وه‌کوو ئەم‌ری موجه‌رهد، به هۆی چاوه‌وه که یه‌کیک له ئامرازه‌کانی ناسینه له‌عالمی خه‌لقدا،
نایه‌ته‌ دیتن و ناسین. به‌لام ئەمه به‌و مانایه‌ نییه که گیان به‌گشتی نایه‌ته‌ ناسین؛ چونکه، گیان، به
هۆی خودی گیانه‌وه بۆ مرۆف ده‌ناسری. هه‌رچه‌ند ئەو ناسینه، ناسینیکی ته‌واو و ره‌ها و بی‌که‌م‌و‌کوو‌ری
نییه؛ به‌لکوو ناسینیکی رێژه‌یه (نسبی). له‌ درێژدا ئەم باسه‌ زۆرتر تاوتوی ده‌کری، ته‌نیا وه‌کوو ئاماژه
ده‌لیم که، بۆ ناسینی گیان، راهینانی خودی گیان پێویسته. گیان به‌هۆکاری پۆزیتیفیستی نایه‌ته‌ ناسین.
به‌لکوو ئەم هۆکارانه، یاریده‌ی گیان ده‌دهن بۆ باشتر کردنی ناسین.

(۹)

آتش است این بانگ نای و نیست باد   هر که این آتش ندارد نیست باد^{۷۷}

ateş est î bangê nay o nîst bad
herkê î bangê nedared nîst bad

کورتهمانا: ئاوره ئەم نه‌وای بلوێره نه‌ک با، ئەوه‌ی ئەم ئاگره‌ی نییه بریا هه‌ر نه‌با
راڤه: مه‌سه‌وه‌ی په‌یفیکی ساکاری مرۆی نییه؛ به‌لکوو ئەمه نه‌وایه‌کی ئیلاهییه و زاتی عه‌شقه. ئەوه‌ی
هیشتا ئەم ئاوری په‌روه‌ردگاره نه‌یسوو‌تان‌دوو‌ه و نه‌یفه‌وتان‌دوو‌ه، تووشی ئەم ئاوره بی و نه‌مینی.
جینگای سه‌هرنجه که: په‌یفی «هه‌ر که‌س ئەم ئاوره‌ی نییه، نه‌مینی»، دوعا و نزا نییه؛ به‌لکوو دوعای
به‌خیره. هه‌رچه‌ند راڤه‌کارانیک وه‌کوو فرورزانفهر و ئەکه‌به‌رتابادی... ده‌لین ئەمه‌ نزایه؛ به‌لام به‌ نه‌ختی
وردبوونه‌وه هم له ژیانی مه‌ولانا و هه‌میش له مه‌سه‌نه‌وی، بۆ خوینهر روون ده‌بیته‌وه که مه‌ولانایه‌ک
که به‌بی له‌به‌رچاو گرتنی ئاست و پله‌ی کۆمه‌لایه‌تی و چینایه‌تی و خویندن و جیاوازی له‌ بیه‌ر و باوه‌ر و
ئاین، هه‌موو که‌س ده‌یتوانی له‌ کۆر و کۆبوونه‌وه‌کانیدا به‌شداری بکات و به‌هه‌ره‌ی لی‌وه‌رگری، لی‌ی

^{۷۴} - مانای وشه: تن: لەش. مستور: شاراوه. نیست: نییه. لیك: به‌لام. کس: که‌س. دید: دیتنی. دستور: ئیزن.

^{۷۵} - تیسراء / ۸۵.

^{۷۶} - شاه نعمت الله ولی، مثنویات، شماره ۳۸.

***

^{۷۷} - مانای وشه: آتش است: ئاوره، ئاگره. این: ئەمه. بانگ: بانگ و نه‌وای بلوێر. نای: بلوێر. نیست: نییه. باد: با (نیست باد: با نییه). هر که: هه‌ر که‌س. ندارد: نییه. نیست باد: نه‌مینی، بفه‌وتی.

ناوه شیتتهوه که نزای کهس بکات. له راستیدا مهولانا دوعای بهخیری کردوو که ههرکهس ئەم ئاوری ئەوینە لە دڵدا نیه، ئەویندار بی و به توانهوه و گه‌یشتن به پله‌ی فهنا، بگات به ژبانی هه‌تاهه‌تا و له به‌ندیواری زیر و زیو به‌خه‌لسی و خۆی قوتار کا؛ وه‌کوو خۆی که ئاور له گیانی به‌ربوو و هه‌موو شتی، بیجگه له خۆشه‌ویسته‌که‌ی، له ناخیدا فه‌وتاه و له خوادا تهاوه‌ته‌وه.^{٧٨}

(١٠)

آتش عشق است کاندەر نی فتاد جوش عشق است کاندەر می فتاد^{٧٩}

ateşê 'êşq est kender ney fotad
cüşêşê 'êşq est kender mey fotad

کورتهمانا: ئاگری ئەشقه بهر بۆته نیو نه‌ی، جۆشی ئەفینه بهر بۆته نیو مه‌ی
پاڤه: مه‌به‌ست له ئاوری عشق، زاتی ره‌ها (ذات مطلق) ه که سه‌رچاوه و بناوانی سه‌رله‌به‌ری وجوو‌ده. هه‌ندێ له هه‌زنان و عارفانی بی‌شو که زۆتر له سه‌ر ریچکه‌ی ئیشراقی ئەفلاتوونی ده‌رۆن، باوه‌ریان ئەوه‌یه که عشق وه‌کوو خوی له له‌شدا، له هه‌موو کایه‌ناتدا له گه‌رایه و له راستیدا هۆی بوون، هه‌مان عشقه. به‌م چه‌شنه‌ی که هه‌ر بوونه‌وه‌ریک مه‌یلی به‌ره‌و لای سه‌رتر و ته‌واوتر له خۆیه و هۆی ئەم مه‌یل و گه‌رانه، گه‌یشتن به که‌ماله که له سۆنگه‌ی عشقه‌وه دیته‌دی.
«عشق» یان عشق به‌مانای نووساو و چه‌سپاوه. ناوی گۆلی لاولاویش هه‌ر به‌م بۆنه‌یه نراوه «عشقه». کاتی به داریکدا خۆی ده‌تالینێ و لیه‌وه ده‌رواته سه‌ر، تا نه‌یسووینێ و ویشکی نه‌کا لێ نایته‌وه. چونکه ئەم باسه له زۆربه‌ی شوپنه‌کانی مه‌سه‌نه‌ویدا به تیر و ته‌سه‌لی باس ده‌کری، درێژه‌ی باسه که له شوپنی خۆیدا ده‌لیننه‌وه.

(١١)

نی حریف هر که از یاری بُرید پرده‌های پرده‌های ما درید^{٨٠}

ney herîfê herkê ez yarî borîd
perdêhayeş, perdêhayê ma derîd

کورتهمانا: نه‌ی هه‌والی هه‌ر که له یاری دابرا، به پرده‌کانی ئەو، پرده‌کانی ئیمه دریا
پاڤه: بلوێر، که له قامیشه‌لان دابراوه و نه‌وايه‌کی چه‌زین و پرله خه‌م هه‌لده‌برێ، یار و هاوده‌م و هه‌والی ئەو که‌سانه‌یه که دڵ شکاوی دووری و بی‌ئوین (دووری له خۆشه‌ویسته‌که‌یان). ئەو که‌سانه‌ی که تامازووی دیتنی یارن، له غوربه‌تی دونیادا هه‌له‌وه‌دای بیستنی ده‌نگیک ئاشنان؛ ده‌نگیک که ده‌نگی یار، یان ده‌نگی له یار دابراوینکیان بخاته‌وه بیه‌ر. ده‌نگی زیل و به‌می نه‌ی، پرده‌کانی نه‌ی، زۆر جار وه‌ها دلی مه‌ولانا ده‌هه‌ژینن، که پرده‌ی رازه‌کانی ده‌درن و له زۆر شوپنه‌دا مه‌ولانا بانگ له خۆی ده‌کات که «خه‌ریکی رازه‌کانی ئاشکرا ده‌که‌ی!» که‌چی خۆی وه‌لامی خۆی ده‌داته‌وه و جاربه‌جار ده‌توانی خۆی راگری و هه‌ندێ جاریش خۆی پی راناگری و رازه‌کانی ده‌درکینێ.
هه‌روه‌ها هه‌ر ئەوینداریک، به بیستنی نه‌وای بلوێر، ده‌رواته نیو حالاتیک که نه‌پینه‌کانی سه‌رتر له

^{٧٨} - بروانه: شرح کبیر انقروی، ص ٢٢؛ نیکلسون، شرح مثنوی معنوی، ص ٢٠، بحر العلوم، شرح عرفانی مثنوی معنوی، ص ٧.

^{٧٩} - **مانای وشه:** آتش: ئاور. کاندەر (که اندر): که له نیو. نی: بلوێر. فتاد: کهوت. جوش: جوشو خرۆش. می: مه‌ی، شه‌راب.

***

^{٨٠} - **مانای وشه:** حریف: یار، هاوال. بُرید: برا، دابرا، جیا‌بووه‌وه. پرده‌های: پرده‌کانی، پرده‌کانی موسیقا. پرده‌های: پرده‌کان، حیجاب، پرده‌ی نیوان دوو شت بۆ شارده‌وه‌ی شتی که له چاو خه‌لکی. درید: دراند.

مهقامی خۆی بۆ ئاشکرا ده‌بی و ئه‌و په‌رده و حیجابانه‌ی که پیشیان پێ‌گرتوو و بوونه‌ته‌ کۆسپ و له‌مپه‌ریک له‌ به‌رانه‌ر ئه‌و و راسته‌قینه‌دا، ده‌دری و په‌له‌یه‌ک سه‌رتر ده‌روا و تاریکی و نه‌زانی له‌ پیش چاوه‌سه‌رپه‌ته‌وه.^{۸۱}

(۱۲)

همچو نه‌ی زه‌ری و تریاقی که دید؟ همچو نه‌ی دمساز و مشتاقی که دید؟^{۸۲}

hemčo ney zehrîy o têryaqî kê dîd?
hemčo ney demsaz o moştâqî kê dîd?

کورتهمانا: وه‌کوو نه‌ی ژار و دژه‌ژار کێ دیویه؟ هاو‌پاز و هاوده‌م وه‌ک نه‌ی کێ دیویه؟
رافه: بلویر، بۆ گوناه‌باران و زیانکاران هۆی ته‌فر و توونا بوونه و بۆ پارێزکاران، پێوه‌ر و جیاکه‌ره‌وه‌ی «راستی و ناراستی» یه.^{۸۳}

به‌گه‌ستی، مه‌ولانا -هه‌روه‌ک پیشتر هه‌م له‌ ده‌سپه‌نکه‌دا و هه‌میش له‌ به‌یته‌ سه‌ره‌تاییه‌کان و هه‌م له‌ ده‌فته‌ری ۵/به‌یتی ۴۲۳۲ دا ده‌لی - مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه که بلویر، بزوتنه‌ری دا‌لغه و هه‌ستی ده‌روونی تاکه. جا ئه‌گه‌ر ئه‌و که‌سه، گوناه‌بار و زیانکار بێ، زۆرتر تووشی لاری نه‌ی ده‌کا و ئه‌گه‌ر چاکه‌کار بێ، زۆرتر به‌ره‌و چاکه‌ی هان ده‌دا. له‌ راسته‌یدا نه‌ی یان هه‌مان مرۆفی کامل، وه‌کوو ئاوینه‌یه که که هه‌ر که‌س خۆی و که‌لکه‌له‌کانی تیدا ده‌بینی.

غه‌زالی له‌ کیمیای به‌خته‌وه‌ری و «احیاء علوم دین» دا هه‌ر ئه‌م بۆچوونه‌ی هه‌یه.^{۸۴} غه‌زالی ده‌لی: «... هه‌ر که‌س ئاوری خۆشه‌ویستی په‌روه‌رنده‌ی له‌ دلدا بێ، ده‌نگی خۆش زۆرتر به‌ سه‌ریدا کاریگه‌ر ده‌بی و زۆرتر ئاگری دلێ ده‌گه‌شینه‌ته‌وه. ئه‌وه‌ش دلێ رمووده‌ی شتی بیه‌وه‌ بێ، ده‌نگی خۆش وه‌کوو ژاری کوشنده‌یه و هه‌رامه‌ بو‌ی.»

بێجگه‌ له‌ مه‌ی بیژرا، پیم وایی مانایه‌کی قوولتیش هه‌یه که پێویسته به‌ وردی لێکه‌به‌دریته‌وه. هه‌روه‌ک پیشتر بیژرا، بلویر، مرۆفی کامل یان مه‌سه‌نه‌وی، بۆ لاریان، هۆی سه‌ره‌لێشیوان و چاره‌ره‌شی و بۆ بیرمه‌ندان و بروادارن و هۆگرانی راسته‌قینه، هۆی به‌خته‌وه‌ریه. بلویر، ئامرازیکه بۆ فام کردن و ناسینی باشت و به‌ده‌وتی چیه‌تی مرۆف؛ بلویر یارمه‌تی رێبوا‌ری رینگای راسته‌قینه ده‌دات تا باشت خۆی بناسی و «خودی راسته‌قینه» له «خودی زه‌ینی» هه‌لا‌وی‌تر و خودی زه‌ینی بکوژی و خۆی به‌خه‌لسینی. چونکه، تا مرۆف خۆی نه‌ناسی، په‌روه‌رنده‌ی خۆی نانس؛ مَن عَرَفَ نَفْسَهُ، فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ.^{۸۵}

بهر آن پیغمبر این را شرح ساخت هر که خود بشناخت، یزدان را شناخت^{۸۶}

من کسی در ناکسی دریافتم پس کسی در ناکسی دریافتم^{۸۷}

به‌رای مه‌ولانا (یان مه‌سه‌نه‌وی)، گیان و ناوه‌رۆکی هه‌موو زانسته‌کان، ئه‌وه‌یه که چیه‌تی خۆت بناسی؟

^{۸۱} - بحر العلوم، تفسیر عرفانی مثنوی معنوی، ص ۸.

***

^{۸۲} - **مانای وشه:** همچو: وه‌کوو. زهر: ژار. تریاق: ده‌رمان، دژه‌ژار. که: چ که‌سیک. دید: بینویه. دمساز: هاوده‌م، هاو‌پاز. مشتاق: هۆگر.

^{۸۳} - نیکلسون، شرح مثنوی معنوی مولوی، ص ۲۱.

^{۸۴} - بۆ زانیاری زۆرتر بره‌وه: فروزانفر، شرح مثنوی شریف، ص ۱۸-۱۹. غه‌زالی، کیمیای به‌خته‌وه‌ری، لاپه‌ره‌ی ۳۴۵.

^{۸۵} - غه‌زالی، کیمیای به‌خته‌وه‌ری، ل ۸.

^{۸۶} - مثنوی معنوی، دفتر ۵/۲۱۱۴.

^{۸۷} - مه‌سه‌نه‌وی، ده‌فته‌ری یه‌که‌م، ۱۷۳۵.

***

دهلی هه‌رچهنده تۆ بنهماکانی(اصول) دینت باش ناسیوه، به‌لام له بنهما‌ی(اصول) خۆتدا رامینه و خۆت بناسه. باشتەر له‌و دوو بنهما‌یه‌ت (اصول اصول)، ناسینی بنهماکانی خۆته. ئەمه دیسان ئاوردانه‌وه‌یه‌که له سه‌ره‌تای ده‌سپێکی مه‌ولانا که فەرمووی ئەم کتیبی مه‌سنه‌وییه، بنهما‌ی بنهماکانی دینه:

جان جمله‌ی علم‌ها اینست این
که بدانی من کیم در یوم دین؟
آن اصول دین بدانستی تو، لیک
بنگر اندر هست خود، گر هست نیک
از اصولت، اصول خویش، به
که بدانی اصل خویش ای مرد مه^{۸۸}
واته سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگه بۆ خۆناسی و خۆپاقرژ کردنه‌وه‌ی که ره‌نگ و ژه‌نگی هۆگریتی له بیجگه خوا:
همچو آهن، ز آهنی بی‌رنگ شو
در ریاضت، آینه‌ی بی‌رنگ شو
خویش را صافی کن از اوصاف خود
تا ببینی ذات پاک صاف خود^{۸۹}
نه‌ی، یان مرۆفی کامل یاخۆ مه‌سنه‌وی، وه‌کوو ژاریکه بۆ کوشتنی «خودی زه‌ینی» مرۆف و وه‌کوو ده‌رمانیکه بۆ پاک و پاراو کردنی ئاویته‌ی ده‌روون. مه‌سنه‌وی، ریگای بیخه‌وش بوون، به شیوازیکی پراکتیکیمان پی پیشان ده‌دات؛ نه‌ک ته‌نیا به شیوازیکی هزری.

(۱۳)

ني حديث راه پر خون مي‌کند قصه‌هاي عشق مجنون مي‌کند^{۹۰}

ney hedîsê rahê por xûn mîkoned
qêssêhayê 'êşqê mecnûn mîkoned

کورتهمانا: باسی نه‌ی باسی ریگای پرخوینه، چیرۆکی ئەشق و سۆزی مه‌جنونه
رافه: بلویر، یان مرۆفی ته‌واو، باسی ریگای ئاسته‌م و که‌ندوله‌ند و خوینتاوی ئەوین ده‌گیریتته‌وه. ریگای ئەوین و خۆشه‌ویستی په‌روه‌ردگار، ریگایه‌که که بۆ سه‌رکه‌وتن، سه‌ره‌تا ده‌بی ریوار، خۆی و به‌ندیواره‌کانی به‌قوربان بکات. ئەم ریگا هه‌زاران دلسووتاوی تیدا کوژراوه. وه‌فای ده‌لی:
له‌م لاره‌ی گریه‌ی نای و نه‌ی، له‌و لاره‌ی خه‌نده‌ی جامی مه‌ی

تاگر له‌عالم به‌رده‌ی، هه‌ذا طریق العاشقین

شۆری دل و سۆزی ده‌روون، زووخواوی جه‌رگ و مه‌وجی خوون

خوینی گه‌ش و فرمیسکی روون، هه‌ذا طریق العاشقین

تا دل نه‌سووتی ده‌م به‌ده‌م، فانی نه‌بی سه‌رتا قه‌ده‌م

په‌روانه قه‌د ناگاته شه‌م، هه‌ذا طریق العاشقین^{۹۱}

***

تۆیج ئەمن به‌ره‌ په‌ی قوربانیکا قوربانیم که‌ره چوون خه‌لیلولا

۸۸- مثنوی معنوی ۳/ ۲۶۵۶ تا ۲۶۵۴.

۸۹- بروانه: مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری یه‌که‌م، ۳۴۶۰-۳۴۵۹.

***

^{۹۰}- **مانای وشه:** حدیث: هه‌وال، هه‌رشتی که باسی بکه‌ن ویبگیرته‌وه. راه: ریگا. پرخون: پرخوین (بریتیه له‌ ریگای عه‌شق و ئەوین). قصه: چیرۆک، سه‌ره‌بورد. مجنون: که‌سایه‌تیه‌ک به‌ ناوی «قیس عامری» که ئەوینداری له‌یلی بوو، به‌لام نه‌یده‌توانی بگا به‌ له‌یلی. می‌کند: ده‌کات.

^{۹۱}- دیوانی وه‌فایی، لاپه‌ره‌ی ۱۸۱.

منیج بهو قوربان منه تباره نان

قوربانی قوربان بالای یاره نان^{۹۲}

***

ده زانم بادیهی عیشقه خه تهرناک
له حینی نه زعی رۆحا، رۆحی عاشق

که چی هه رچووم، ئە گەر مام و ئە گەر چووم
وتی ئۆخه ی! له میحنه تخانه ده رچووم^{۹۳}

(۱۴)

محرم این هوش جز بی هوش نیست

مَر زبَان رَا مَشْتَرِي جَز گُوشِ نِیست^{۹۴}

mehremê în hûş coz bîhûş nîst
mer zeban ra moşterî coz gûş nîst

کورتهمانا: مه حره می ئەم هۆشه، ته نیا بی هۆشه. موشته ری زمان هه ر ته نیا گۆشه
پاڤه: هۆش و فام، سه ره کیتیرین ئامرازی ناسینن. هۆش، به هۆی قیاس و ئیستقراوه، له نه زانراو و
مه جهوولاتی دونیای ده ور و پشتی خۆی ده کوئیته وه و تیی ده گات. قیاس و ئیستقرا، له جیهانی «تعیانات»
و هه ست پیکراوه کاندای به هۆی ههسته کانیه وه و ههروه ها به پپی ئەزموون و تاقیکردنه وه، ده توانی جیهانیک
که تیدا ده ژی، بناسی. هه رچه ن ئەم ناسینه، ته نیا ئەو شتانه ده گریته وه، که ده چنه یانه ی
هه ست پیکراوه کانه وه. به لām بۆ ناسینی ئەم رازه که بلویر یان مه سنه وی ده یگپرتته وه، ئەم هۆش و فامه
که لوکوته ره و توانی پشکنین و وردبوونه وهی نییه. مه ولانا، بۆ ئەم مانایه ویتته یه ک دیتته وه که تا ئەو
کاته ی که له نیو ده ریادای، بۆ برینی ده ریا، پیویستت به ئەسپی چیوی (یان گه میه) یه؛ به لām که گه یشتیه
وشکایی، به وه هه سپه چیوییه ناتوانی درتزه به ریگا بده ی و ناچار ده بی چاره وایه کی تر، که بۆ برینی
ریگای تر به که لکه، هه لبژیری:

پای استدالیون چوبی بود
پای چوبی سخت بی تمکین بود
مه ولانا ئیقبالی لاهووری ئەم باسه به م چه شنه لیک ده داته وه:

فروغ دانش ما از قیاس است
چو حس دیگر شد، این عالم دگر شد
توان گفتن جهان رنگ و بو نیست
توان گفتن که خوابی یا فسونی است
توان گفتن همه نیرنگ هوش است
خودی از کائنات رنگ و بو نیست
نگه را در حریمش نیست راهی
حساب روزش از دور فلک نیست

قیاس ما ز تقدیر حواس است
سکون و سیر و کیف و کم، دگر شد
زمین و آسمان و کاخ و کو نیست
حجاب چهره ی آن بی چگونی است
فریب پرده های چشم و گوش است
حواس ما میان ما و او نیست
کنی خود را تماشا بی نگاهی
بخود بینی ظن و تخمین و شک نیست^{۹۵}

(۱۵)

^{۹۲} - دیوانی بینسارانی، ل ۱۳۷.

^{۹۳} - دیوانی مه حوی، ل ۲۶۸.

***

^{۹۴} - **مانای وشه:** این: ئەم. هوش: هۆش، فام، ئاوه ز. جز: بیجگه، جگه. بی هوش: مه ست و بیهوش، ئەوه ی ئاگای له خۆی نه بی. نیست: نییه. مَر:
مه گه ر. زبان: زمان. گوش: گۆی، گوش له زاراوه ی هه ورامیدا.

^{۹۵} - کلیات اقبال لاهوری، گلشن راز جدید، ص ۱۷۴.

***

در غم ما روزها بیگانه شد

روزها با سوزها همراه شد^{۹۶}

der xemê ma rûzha bîgah şod
rûzha ba sûzha hemrah şod

کورتهمانا: له خەمی مه‌دا رۆژان به سه‌رچوون، رۆژانم له گه‌ل خه‌ماندا جووت بوون

(۱۶)

روزها گرفت، گو رو باک نیست

تو بمان ای آنکه جز تو پاک نیست^{۹۷}

rûzha ger reft gû rew bak nîst
to bêman ey ankê coz to pak nîst

کورتهمانا: که رۆژان رۆیین، هیچ خه‌مم نییه، تو که پاکترینی هه‌ر تو بمینه

پاڤه: یه‌کیک له تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی مه‌ولانا ئه‌وه بووه که قه‌د ئاویری له رابردوو نه‌داوه‌ته‌وه. له راستیدا مه‌ولانا له به‌ندی رابردوو و کات و ساتدا نه‌بووه. رازی ئه‌م ئازاد بوون له به‌ندی کات و ساته، ئه‌وه بووه که مه‌ولانا هه‌رده‌م خه‌ریکی نوێ بوونه‌وه و ئه‌زموونی نوێ بووه. هه‌رده‌م پێکه‌وه بوونیکێ نوێی له گه‌ل په‌روه‌ردگار تاقی کردۆته‌وه. سه‌ره‌به‌ری ژیا‌نی عه‌شقی مه‌ولانا، به‌ ئه‌وینداری تێپه‌راوه. تا خۆشه‌ویستت له ته‌نیشته، خه‌می تێپه‌رینی ژیا‌ن و کات و سات بی‌مانایه.

«تو بمان ای آنکه...»: لێره‌دا ئاماژه‌یه‌که به‌م ئایه‌ته‌که ده‌فه‌رمی: «... والله خیر و ابقی...»^{۹۸}؛ واته: «خوا چاتره و هه‌ر ده‌شمینتی». که‌واته با کات و سات بروات و نه‌مینتی، ته‌نیا تو بمینی که هه‌ر تو چاک و پاکێ.

(۱۷)

هر که جز ماهی، ز آبش سیر شد

هر که بی‌روزی است، روزش دیر شد^{۹۹}

herkê coz mahî zê abeş sîr şod
herkê bîrûzîst rûzeş dîr şod

کورتهمانا: بێجگه‌ ماسی هه‌مووان له ئاو تیر ده‌بن، هه‌رکەس بێرۆزییه، ژینی به‌ فێرۆ چوو

پاڤه: وه‌کوو چۆن هه‌موو که‌س له ئاو تیراو ده‌بی، بێجگه‌ له ماسی، ئه‌و مرۆفه‌ کامله‌ی که له خۆشه‌ویسته‌که‌یدا تاواوه‌ته‌وه، وه‌کوو ماسی، قه‌د له گراوه‌که‌ی تیر نابێ. ژیا‌نی ماسی به‌ ئاوه‌وه به‌ستراوه؛ ژیا‌نی ئه‌وینداریش به‌ خۆشه‌ویسته‌که‌ی. هه‌ویتی ژیا‌نی ئه‌ویندار، ئه‌وینه‌که‌یه و به‌بی ئه‌و ده‌مری.

چواندنی ئه‌ویندار به‌ ماسی، له مه‌سه‌نه‌ویدا به‌ زۆری هاتوه. وادیا‌ره که بناوانی ئه‌م به‌یته ده‌گه‌ریته‌وه بۆ ئه‌م سه‌ره‌به‌رده‌ی که شیخ عه‌تتار له کتییی «تذکره‌ الاولیا» دا ده‌یگه‌ریته‌وه:

«ده‌گه‌رینه‌وه که یه‌حیا کورێ موعاز -ره‌حمه‌تی خوا‌ی لێ‌بی- نامه‌یه‌ک بۆ بایه‌زید ده‌نووسێ و ده‌لی:

^{۹۶} - مانای وشه: در: له. غم ما: خه‌می ئیمه، ته‌فینی ئیمه. روزها: رۆژه‌کان، کاته‌کان. بیگانه: ناوه‌خت، بی‌وه‌خت، دره‌نگان. شد: بوو. سوزها: سۆز و داخی ته‌وفین. همراه: هاویری.

***

^{۹۷} - مانای وشه: گرفت: نه‌گه‌ر رۆیشتن. گو: بلی، بێژه. رو: برۆ. پاک نیست: خه‌میک نییه، ترسیک نییه. بمان: بمینه‌وه. ای آنکه: نه‌ی ته‌ویه‌که. چون تو: وه‌کوو تو. پاک نیست: پاک و بێخه‌وش نییه.

***

^{۹۸} - طه/ ۷۳؛ وه‌رگه‌راوی ماموستا هه‌زاری موکریانی.

***

^{۹۹} - مانای وشه: هر که: هه‌رکەس. جز: بێجگه‌له: ماهی: ماسی. ز: کورت‌کراوی «از» به‌ مانای له. آبش: ناوه‌که‌ی. سیر: تیر، تیرتاو. شد: بوو. بی‌روزی است: بێرۆزییه، بێ‌رزه. روزش: رۆژی، کاتی. دیر شد: که‌وته دره‌نگان.

رات چیه سه‌بارهت بهو کهسه‌ی که په‌رداخیک ده‌خواته‌وه و بۆ هه‌تاهه‌تا مه‌ست و سه‌رخۆش ده‌بی. بایه‌زید بۆی ده‌نووسیتته‌وه که: ئه‌وه نازانم؛ به‌لام لی‌ره پیاویک هه‌یه که به‌ شه‌و و رۆژیک ده‌ریاکانی ئه‌زهل و ئه‌به‌دی خواردۆته‌وه، که‌چی هاوار ده‌کا که له‌مه زۆرتر نییه.»^{۱۰۰}

له‌ میسرعه‌ی دووه‌مدا ده‌لی: ئه‌وه‌ی که ژیا‌نی له‌ خه‌می نان و ناو تینه‌په‌را، ژیا‌نی دۆراندووه و هیچی له‌ فام نه‌کردووه و کات و ساتی فه‌وتاهه.

(۱۸)

درنیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید، والسلام^{۱۰۱}

derneyabed halê poxtê hîç xam
pes soxen kütah bayed, wesselam

کورتهمانا: له‌ حال‌ی زانا نه‌زان تیناگا، با دوا‌یی بینین ئه‌م قسه و باسه
پاڤه: ئه‌مه یه‌کیک له‌و دێرانه‌یه که له‌ زمانی فارسیدا به‌ هۆی گرنگیه‌وه، وه‌کوو قسه‌یه‌کی نه‌سته‌قی له‌ها‌تووه که خه‌لکی له‌ ئاخافتنیاندا ده‌یلین.

به‌و چه‌شنه‌ی که ئه‌فلاکی له‌ «مناقب العارفين» دا ده‌لی، ئیره‌ کۆتایی هه‌ژده‌ به‌یتی سه‌ره‌تایی مه‌سنه‌وییه که به‌ ناوی «نه‌ی‌نامه» به‌ناوبانگه‌. یه‌که‌م جاریک که حیسامه‌دینی چه‌له‌بی، داوا له‌ مه‌ولانا ده‌کات که یادگاریک به‌ شیوه‌ی «حدیقه الحقیقه» یه‌که‌م «سه‌نایی غه‌زنه‌وی» و له‌ سه‌ر کیشی «منطق الطیر» ی شیخ عه‌تتار، بۆ ریتمایی شاگرد و هاو‌ریانی دابنی، مه‌ولانا - که پینشتر ئه‌م هه‌ژده‌ به‌یته‌ی هۆنیوووه‌- له‌نیو می‌زه‌ره‌که‌ی ده‌ریدینی و ده‌فهرمی که به‌رله‌وه‌ی ئه‌م بیره به‌ بیری پیرۆزی به‌ریژتدا تینه‌په‌ری، له‌ غه‌یبه‌وه ئاگه‌دار کرابوو مه‌وه و کاغه‌زه‌که‌ی - که بریتی له‌م هه‌ژده‌ به‌یته‌ بوو- پیتی ده‌دات. له‌مه به‌دوا‌ی مه‌سنه‌وی، مه‌ولانا ده‌یلیتی و حیسامه‌دین ده‌ینوووسیتته‌وه.^{۱۰۲}

له‌م هه‌ژده‌ به‌یته‌دا واده‌ده‌که‌وی که زۆرتر رووی مه‌ولانا له‌ یاریکی رازناشنامه، به‌ ناوی حیسامه‌دینی چه‌له‌بی. به‌لام پاش ئه‌مه، رووی وه‌رده‌گیرێ و به‌ شاگرده‌کانی ده‌لی و ئه‌وان ریتمایی ده‌کات. بۆیه ده‌لی: هیچ که‌سیکی ناشاره‌زای بی‌ئهمومون له‌ حال‌ی ئیمه‌ تیناگات، که‌واته با ئه‌م باسه به‌س که‌ین و دوا‌یی بی‌بینین.

من نای توام، از لب تو می‌نوشم
تا نخروشی، هر آینه نخروشم
این لحظه که خامشم از آن خاموشم
تانیشکرت به هر خسی نفروشم

(۱۹)

بند بگسل، باش آزاد ای پسر چند باشی بند سیم و بند زر؟^{۱۰۳}

bend bogsel, baş azad ey pêser
çend başî bendê sîm o bendê zer?

^{۱۰۰} - عطار نیشابوری، تذکره‌ الاولیا، ص

***

^{۱۰۱} - **مانای وشه:** درنیابد: تیناگات. حال پخته: حال و دۆخیبیاوی به‌ ئهمومون و تیگه‌یشتوو. هیچ خام: هیچ که‌سیکی کال و تینه‌گه‌یشتوو. پس: که‌واته. سخن: قسه. کوتاه باید: ده‌بی کورت بکرتته‌وه.

***

^{۱۰۲} - افلاکی، مناقب العارفين، ص ۳۷۶-۳۷۷.

***

^{۱۰۳} - **مانای وشه:** بند: به‌ند، داو، هه‌ودا. بگسل: بیچره، بیره. باش آزاد: نازاد و سه‌ره‌ست به. ای پسر: کوره! کورم! چند باشی؟: چه‌نده ده‌بی بی. بند سیم و بند زر: به‌ندیواری زیو و زیر بی.

کورتهمانا: بپچره داو و خۆت بکه رزگار، تاکه یه خسیری زیر و زیو ده بی؟
پاشه: لیره داو رووی مه ولانا له کورانی رۆحانی خۆیه. ههروهک له نیو تهریقته داو باو بووه، که کهسیک، شیخیکی مهزنی به گهوره و مورادی خۆی قبول کرد، ئه و شیخه ده بیته باوکی و ئه میس ده بیته کوری مهعنهوی ئه و شیخه.^{۱۰۴}

بۆ موریدیک که تازه پێ ده نیته نیو ریگی تهریقته، یه کهم ههنگاو بریتیه له وهی که دلی له هه رچی داو و بهندی دونیایه رزگار کات؛ چونکه دل ده بی یان جیگای دنیا بی، یان پهروه ردار. جاریک شیخ شبللی له وهلامی «حضری» دا که داوای لیده کات بی بۆ لای و بیته موریدی، ده لی: ئه گه له م ههینیوه تا ههینی دوایی، بیجگه له خوا هه ر بیر و خه یالیک تری به دلدا هات، لیت هه رامه که بی بۆ لام.^{۱۰۵} له تهریقته داو هه ربه و جوهری که غه زالی له کیمیای به خته وه ریدا ده لی، چۆنییه تی پیوهندی له گه ل دونیایه که گرنکه، نه ک ئه وهی که خودی دنیا خراب بی. ئه گه کهسیک دونیای بۆ دواروژ و په سلان ویست، ئه وه ده بیته تویشووی دواروژی؛ که چی ئه گه ر عیبادت و بهنده گی که ی بۆ ره زامهندی دنیا بی، ئه وه باری گرانی دونیای له ئه ستویه و هه یج خیر و قازانجیک له په سلاندا بۆ نییه. مه ولانا ده لی:

چیست دنیا؟ از خدا غافلُ بدن	نی قماش و نقره و میزان و زن
مال را کز بهر دین باشی حمل	نعم مالُ صالحُ خواندش رسول
آب در کشتی، هلاک کشتی است	آب اندر زیر کشتی، پشتی است
چونکه مال و ملک را از دل براند	ز آن سلیمان، خویش جز مسکین نخواند
کوزه ی سر بسته اندر آب زفت	از دل پر باد، فوق آب رفت
بادِ درویشی چو در باطن بود	بر سر آب جهان ساکن بود
گر چه جمله ی این جهان ملک وی است	ملک در چشم دل او، لاشیء است
پس دهان دل ببند و مهر کن	پر کنش از بادگیرِ من لدُن ^{۱۰۶}

مه ولانا ده لی، دونیاش ئافریندراو و دهسکردی پهروه رداره؛ کهواته، دنیا بۆ خۆی ناتوانی خراب بی؛ به لکوو ئه وه راده و ئاستی هوگریتی و بهندیوار بوون به دونیایه که به خراب یان چاک ده زانری. دنیا وه کوو ده ریایه که، که ئه گه ر بتوانی له سه ری سوار بی، ده تگه ی نیته مه نزلگای خۆت و ئاریکاریت ده کات؛ که چی ئه گه ر دل و دهروونی خۆتی لی بئاخی، تیندا نوقم ده بی و...
 ده پرسن له زانیه کی ریزان، که مالی دنیا چاکه یان خراب؟ ئه ویش له وه لامدا ده لی: سه ره تا خه رچی که تا پیت بلیم چاکه یان خراب.
 کهواته، له قونای به که می ریگی خۆشه ویستیدا، پیویسته که ریوار، دلی له هه رچی خۆشه ویستی دونیایه پاکز کاته وه.^{۱۰۷}

(۲۰)

^{۱۰۴} - بروانه: نیکلسون، شرح مثنوی معنوی مولوی، ص ۲۲-۲۳.

^{۱۰۵} - هه مان، لاپه ره ی ۲۲.

^{۱۰۶} - مه سنه وی، ده فته ری یه که م، ۹۹۰-۹۸۳

^{۱۰۷} - بروانه: غه زالی، کیمیای به خته وه ری، بنه مای پینجم / ده رمانی خۆشه ویستی دنیا، ل ۴۹۳-۵۰۳.

***

گر بریزی بحر را در کوزه‌ای

چند گنجد؟ قسمت یک روزه‌ای^{۱۰۸}

ger bêrîzî behr ra der kûzêyî
çend gonced? qêsmetê yêk rûzêyî

مانای دێر: گەر ئاوی دەریا بمکەیتە نیو گۆزە، چەن جیی دەبیتەو؟ بەشی یەک رۆژە
پاڤه: لێرە بۆ پیداکری لە سەر بەیتی پێشوو، نموونەیک دیتیتەووە کە هەرچەن مرۆف تامازرۆ و
ئەوینداری دونیا بێ، بەلام ئەو توانەیی نییه کە هەموو ئەم دونیایە بە کۆل بکێشی و بیکاتە هی خۆی.
کەواتە باشتر ئەوێه کە بە قەدەر ویستی خۆی، کە دەبیتە تویشووی رینگای، لینی هەلبگری و برۆا.
مەولانا لە شویتیکی تر دا دەلی:

آرزو می‌خواه، لیک اندازه خواه برتابد کوه را یک پر گاه

آفتابی کز وی این عالم فروخت اندکی گریش تابد، جمله سوخت^{۱۰۹}

نیکلسۆن دەلی: کەس ناتوانی پتر لەو رزق و رۆزییە خا بۆی رەچاوی کردوو، بە دەست بیتی؛
کەواتە چاوتی بەو قەناعەت، ئاوەزی راستەقینەیه.^{۱۱۰}

(۲۱)

کوزه‌ی چشم حریصان پر نشد

تا صدف قانع نشد، پر در نشد^{۱۱۱}

kûzeyê çêsmê herîsan por neşod
ta sedef qane' neşod, por dorr neşod

مانای دێر: گۆزە ی چاوی چاوجنۆک هەرگیز پر نابێ؛ تا سەدەف قانع نەب، پر لە دور نابێ
پاڤه: مرۆفی چاونه‌زیر، قەد چاوی لە سامانی دونیا تیر نابێ و جوړیک گری دونیاویستی لە دلدایە کە
قەد دانامرکی و هەرچەن زۆرتر لەو سوپرتاوە دەخواتەو، تینویتیە کە ی زۆرتر دەبێ.
لە نیو پێشووئاندا باوەریک بوو سەبارەت بە چۆنیەتی دروست بوونی مروارید، کە دەلی: کاتی دلۆپیک
باران دەرواته نیو سەدەفیک، ئەو سەدەفە دەبێ بیه‌ستری و دلۆپە کە لە دلی خۆیدا راگری تا بیتی
بەردیکی زۆر بەنرخ و هیژا بە ناوی مروارید. هەرچەن ئەم باوەرە هەلە یە و کەسانیک وه‌کوو
ئەبوورەیحانی بیروونی لە کتیبی «الجماهر فی معرفة الجواهر، ۱۰۶-۱۰۴؛ چاپ حیدرآباد دکن ۱۳۳۵ هـ ق»
ئەم باوەرەیان بووچەل کردۆتەو. بەلام زۆرە ی شاعیران لەم واتایە بەهرەیان گرتوو.^{۱۱۲}

(۲۲)

هر که را جامه ز عشقي چاك شد

اوز حرص و جمله عيبي پاك شد^{۱۱۳}

herkêra camê zê 'êşqî çak şod
û zê hêrs o comlê 'eybî pak şod

^{۱۰۸} - **مانای وشه:** گر: ئەگەر. بریزی: برژیتی. بحر را در کوزه‌ای: دەریا بکەیتە نیو گۆزەیک. چند گنجد؟ چەنکی تیدا جی دەبیتەو؟ قسمت:
بەشی. یک روزه‌ای: یەک رۆژ.

^{۱۰۹} - مەولانا جەلالەدین، مەسنەوی مەعنەوی، دەفتەری یەک/۱۴۱-۱۴۲.

^{۱۱۰} - برۆانە: نیکلسون، شرح مثنوی معنوی مولوی، ص ۲۳.

***

^{۱۱۱} - **مانای وشه:** چشم: چاوی. حریصان: چاونه‌زیران، چاوجنۆکان. پر: پێ. تزی: صدف. سەدەف: لەپکە. گوئ ماسی: دُر. دور: مرواری، مرواری، لولو.
نشد: نەبوو، لێرە مەبەستی «نابێ» یە.

^{۱۱۲} - سەبارەت بەم باسە، نیکلسۆن باسیکی تیروتەسەلی پیشکەش کردوو، شرح مثنوی معنوی، ص ۲۴.

***

^{۱۱۳} - **مانای وشه:** هر که را: هەر کەس. جامه: جلک، بەرگ. چاك شد: درا. او: ئەو. حرص: چاوجنۆکی. جمله: هەموو، گشت.

مانای به یتا: هه رکه به عشقی، سینهی ببوو چاک، له گشت عهیب و ناتهواوی دهیی پاک
رافه: ئهوین و خوشهویستی-دونیاویی یان ئیلاهی- ئه و توانهی ههیه که گۆران به سه ر مرؤفدا بیئنی و
هه رچی زهنگار و رهشییه له دلی بسپهتهوه و له هه مبه ر گراوه کهی، راست و بیخهوشی کات.
هه رچهند هه ندی له مامۆستایان گوتوو یانه که دهیی ئه و خوشهویستییه ئیلاهی بی، به لام، ئه گه ر ئه وین
پاک و به دوور له رمووده بوون به نیازه نزمه کان بی، ئه وین ئه گه ر به رز و بیخهوش بی، مرؤف به ره و
خوشهویستی راسته قینه ریتویتی ده کات.

عاشقی گر زین سر و گر زان سر است عاقبت ما را بدان سر رهبر است^{۱۱۴}

مامۆستا بیسارانیس ده فهرمی:

تا مه جاز نه بو، حه قیق نه بو حه قیق بی مه جاز، ته حه قیق نه بو
هه رکه سهی جه عیشق دلشاد نه بو ده ری خه یر په ریش گوشاد نه بو^{۱۱۵}

(۲۳)

شاد باش ای عشق خوش سودای ما ای طیب جمله علت های ما^{۱۱۶}

şad baş ey 'êşqê xoş sewdayê ma
ey tebîbê comlê 'ellethayê ma

کورتهمانا: که یفخوش به ئه ی ئه وینی شیتی مه! ئه ی ته بیبی سه رجه م ده رده کانی مه.

رافه: هه رچهند زۆره ی مامۆستایانی رافه کاری «تورک زمانی» مه سنه وی، «خوش سودا» یان به
«خوش مامه له» لیک داوه ته وه، به لام به رای من بوچوونه که ی فرووزانفهر راستره: له پزیشکی کوندا
ده لێن له شی مرؤف له چوار خلت پیکهاتوه که بریتیه له: «سه فرا، سه ودا، به لخمه، خوین». زالبوونی
هه ریه ک له مانه، هۆکاری نه خوشییکه. زالبوونی سه ودا ده بیته هۆی تیکچوونی بیرو هۆش و فام. به م
بوئه وه زۆرجار «مالیخولیا» یان به سه ودا ناو لی بردوه. ^{۱۱۷} ههروه ک له زۆر شویتدا مه ولانا راشکاوانه
ئامازه ی پنده دات، سه ودا بی بوون، جوړیک شیتی، یان تیکدانی بنه ما و پیوه ره کانی دونیا و کۆمه لگایه و
ئاشق، چونکه ئه قلی دووربین و دونیاویستی ده نیته لاه و به رژه وه ندی خو ی نایینی و هه رچی هه یه و
هه رچی ده وی، ده بکاته قوربانی گراوه که ی، به گویره ی پیوه ره دونیا ییه کان، ئه مه جوړیک له شیتییه. بۆیه
مه ولانا ده لی:

آزمودم عقل دوراندیش را بعد از این دیوانه سازم خویش را

(فامی دووربینم تاقی کرده وه، مه رجه له مه به دوا خو م شیت و دیوانه بکه م)

له وه لامی ئه وانه ی تیزی تیده گرن و ده لێن تو که شیخ و مامۆستایه کی هینزا و به ریز بووی، بۆچی
خۆت کردۆته شیتیک که له کۆلان و بازاردا سه ما ده که ی و شیعر ده هۆنیته وه؟ ده لی:

من نیز چو تو عاقل و هشیار بدم بر جمله ی عاشقان به انکار بدم

دیوانه و مست و لابلالی گشتم گوئی که همه عمر در این کار بدم

(منیش وه کوو تو، ژیر و وشیار بووم، حاشام له هه موو ئه وینداران ده کرد؛ که چی ئیستا به جوړیک

^{۱۱۴} - مه سنه وی، مه سنه وی، ده فته ری یه که م، به یتی ۱۱۱.

^{۱۱۵} - تامیدیان، ژیه له مو، ل ۶۰.

***

^{۱۱۶} - **مانای وشه:** شادباش: شاد به، که یفوش به. خوش سودا: خوشامه له. علت: نه خوشی. ما: ئیمه.

^{۱۱۷} - فروزانفر، شرح مثنوی شریف، دفتر ۱، ص ۲۸.

***

شیت و په تیاره، وه کوو بلی هه موو ته مه نم له شیتیدا ژیا بم)
یاخو ده لی:

من آن دیوانه ی بدم، که دیوان را همی بدم
من دیوانه دیوان را سلیمانم به جان تو
(من ئەو شییته په تیاره، که پهت ده خه مه ملی دیو و درنجان؛ به گیانی تو، منی دیوانه، وه کوو
سوله یمانم بو دیوان)

(۲۴)

ای دوای نخوت و ناموس ما ای تو افلاطون و جالینوس^{۱۱۸}

ey devayê nexvet o namûsê ma
ey to eflatûn o calînûsê ma

کورتهمانا: ئەی دەرمانی لووت به زری و دوو رووی ئیمه، ئەی تو ئەفلاتون و جالینوسی ئیمه.

(۲۵)

جسم خاک از عشق بر افلاک شد کوه در رقص آمد و چالاک شد^{۱۱۹}

cêsmê xak ez 'êşq ber eflak şod
kûh der reqş amed o çalak şod

کورتهمانا: لەشی خاکی لە بهر ئەشق گه یشته ئاسمان؛ کيو كه وته سه ما و خيرا و بزبو بو
پاڤه: لەشی له قور پیژراوی مروف، له سۆنگه ی ئه وین و عه شقی په روه ردگاره وه گه یشته ئاسمانه کان.
که دیاره مه بهستی میعراجی پیغه مبه ر -د.خ- و گه رانه وه ی چه زره تی عیسیایه بو ئاسمان؛ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا
الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا^{۱۲۰}. پارچه ی دووه می ئەم به یته ئامازه به بهم ئابه ته که ده فه رمی: وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى
لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرِنِّي وَلَكِنْ نَنْظُرُ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰنِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ
لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِفًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ ثَبِّتْ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ؛ «که موسا گه یشته ژوانگه بو
لای ئیمه؛ په روه رنده ی ده گه لی که وته ئاخفتن، گوتی: ئەی په روه رنده ی من! ئاره زوومه تو ببینم. گوتی:
ناتوانی بمبینی؛ به لام، له م که ژه بروانه؛ ئەگه ره له شویتی خو ی نه بزووت، ئەوسا ده توانی بمبینی. که خو ی
بو که ژه که ده رخست، هه ره به جار ی که ژه که ی پریش پریش کرد...»^{۱۲۱}.

(۲۶)

عشق، جان طور آمد، عاشقا طور مست و خر موسی صاعقا^{۱۲۲}

'êşq, canê tûr amed, 'aşêqa

^{۱۱۸} - مانای وشه: نخوت: خو به زلانی، خو ویسی. ناموس: وشه یه کی یوونانییه به مانای یاسا و بنه ما. که مه ولانا به مانای دوو رووی، چاوه
ده یه یتنی. افلاطون: فیلسوفی گه وری یوونانی که له سالانی ۴۲۸-۳۴۷ پینش زاین زیاوه. جالینوس: پزیشک و فیلسوفی گه وری روومی
که له سالانی ۱۲۹-۱۹۹ زاینیدا زیاوه.

***

^{۱۱۹} - مانای وشه: افلاک: ئاسمانه کان. کوه: کيو. رقص: هه له په رک ی. آمد: هات. چالاک: چوست، بزبو، چالاک.

^{۱۲۰} - نیساء / ۱۵۷-۱۵۸.

^{۱۲۱} - سوورده ی ئەعراف / ۱۴۳، وه رگه یروای ماموستا هه ژار.

***

^{۱۲۲} - مانای وشه: جان: گیان. طور (بان طور سینا): کيو ی سینا که کيو نیکی به ناوبانگه له باشووری دوورگه ی سینا که ئەمرۆ پنی ده لین «جبل
موسی»، ده ستووره ده ده ستوور لیره دا به سه ر موسا نازل ده بوو. آمد: هات. عاشقا: ئەی ئه ویندار. خر موسی صاعقا: ئامازه به به ئایه تی ۱۴۳
سوورده تی ئەعراف.

***

tûr mest o xerre mûsa sa'êqa

کورتهمانا: ئەوین، بوو بە گیانی کینوی توور، توور مهست بوو، مووسا بووراوه و کهوته سەر زهوی

(٢٧)

همچو نی من گفتمی ها گفتمی ١٢٣

با لب دمساز خود گر جفتمی

ba lebê demsazê xod ger coftemî
hemço ney men goftenîha goftemî

کورتهمانا: گەر له گه‌ڵ یاریکی هاواراز بایه‌تم، وه‌کوو بلوێر زۆر قسه‌ی نه‌بیژراوم ده‌گوت
راشه: یه‌که‌م مانایه‌ک که له‌م به‌یته ده‌که‌ویته به‌رچاو، ئەوه‌یه که مه‌ولانا ده‌لی تا که‌سیکی هاواراز - که
شاره‌زای ئەوین بێ - له لام نه‌بێ، ناتوانم رازه‌کانم بدرکینم و پیتانی بلیم. ئەمه‌ بنه‌مایه‌که که سوڤیه‌کان
پینی له سەر داده‌گرن بۆ شارده‌وه‌ی رازه‌کانی ته‌ریقه‌ت و پینی ده‌لین بیده‌نگی؛ چونکه هه‌ر که‌س توانی
بیستنی ئەو رازانه‌ی نییه.

مانای دووهم که له راستی نزیکتره، بریتیه له‌وه‌ی که: مه‌ولانا ده‌لی ئە‌گەر وه‌کوو بلوێر له سەر لێوی
ئەو خۆشه‌ویسته‌م دانیشم، به هه‌ناسه‌ی ئەو هه‌زاران نه‌وای خۆشم لێ ده‌رده‌هات. به‌لام که ئەوم لێ
دووور بێ، هیچ نه‌وایه‌کم لێ ده‌رنایه. له دیوانی شه‌مسدا ده‌لی:

همه لب بر لب معشوق چو نی نالانند دل ندارند و عجب این که همه دلشادند ١٢٤

(هه‌مووان لێو له سەر لێوی ئازیز، وه‌کوو نه‌ی ده‌نالن، دلپان نییه و چ سه‌یره که هه‌موو دلشادن)

چو تو پنهان شوی از من، همه تاریکی و کفرم چو تو پیدا شوی بر من، مسلمانم به جان تو

گر آبی خوردم از کوزه، خیال تو درو دیدم وگر یک دم زدم بی تو، پشیمانم به جان تو

اگر بی تو بر افلاکم، چو ابر تیره غمناکم وگر بی تو به گلزارم، به زندانم به جان تو ١٢٥

(که تۆ لێم پیوار ده‌بی، ده‌بمه تاریکی و کوفر؛ که تۆم لێ خویا ده‌بی، ده‌بمه موسولمان به گیانی تۆ
گەر قومیک ئاوم له گۆزه خوارده‌وه، خه‌یالی تۆم تیندا دی؛ ئە‌گەر بێ تۆ، هه‌ناسه‌م دا، په‌شیمانم به
گیانی تۆ

ئە‌گەر بێ تۆ له ته‌شقی ئاسمان بێم، وه‌کوو هه‌ووری ره‌ش خه‌مبارم؛ ئە‌گەر بێ تۆ له گولزار بێم، له زیندانم
به گیانی تۆ)

(٢٨)

بی‌زبان شد، گرچه دارد صد نوا ١٢٦

هر که او از همزبانی شد جدا

herkê û ez hemzbanî şod coda
bîzban şod, gerçê dared sed neva

کورتهمانا: هه‌ر که‌س دا‌ب‌را له هاوده‌می خۆی، بێ‌زمان ده‌بی، گه‌رچی هه‌یبه‌ی سه‌د نه‌وا

من نای توام، از لب تو می‌نوشم تا نخروشی، هر آینه نخروشم

١٢٣ - مانای وشه: لب: لێو، دمساز: هاوده‌م، هاواراز: گز: ئە‌گەر. جفتمی: جووت بێ‌له‌گه‌لی بێم. همچو: وه‌کوو. گفتمی‌ها: ئەو قسانه‌ی که ده‌بی
بیژرین. گفتمی: ده‌مگوت.

١٢٤ - فروزانفر، شرح مثنوی شریف، ١، ص ٣٤.

***

١٢٥ - مولانا، دیوان شمس تبریزی، ص ٨٢٤.

***

١٢٦ - مانای وشه: هر که: هه‌ر که‌س. از: له. همزبان: هاووزمان. جدا: جیا. بی‌زبان: بێ‌زمان. دارد: هه‌یه‌تی. صد نوا: سه‌د ده‌نگی خۆش.

این لحظه که خامشم از آن خاموشم تا نیشکرت به هر خسی نفروشم^{۱۲۷}
واته: من بلویری تۆم، له لیوی تۆ دهنۆشم، تا هه‌له‌چی چجار منیش هه‌له‌ناچم
بۆیه ئیستا که ئەمن بیده‌نگم، تا شه‌کری لیوت به هیچ که‌سی نه‌فرۆشم.

(۲۹)

چونکه گل رفت و گلستان درگذشت نشووی زان پس ز بلبل سرگذشت^{۱۲۸}

çonkê gol reft o golêstan dergozeşt
neşevî zan pes zê bolbol sergozeşt

کورتهمانا: که گول هه‌له‌را، گولستان به‌سه‌رچوو، له بولبول نازنه‌فی ئیدی هیچ نه‌وا
پاڤه: ئەم به‌یتەش وه‌کوو به‌یتی پینشوو بۆ پینداگری له سه‌ر به‌یتی ۵۲۷. لی‌ره‌ش ده‌لی: نه‌بوونی گول - که
نوینتەری ئەوین و خۆشه‌ویستییه - ده‌بیته هۆی ئەوه‌ی که بولبول یان ئاشق و ئەفیندار بیده‌نگ بی و
نه‌چریکینتی.

(۳۰)

جمله معشوق است و عاشق پرده‌ای زنده معشوق است و عاشق مرده‌ای^{۱۲۹}

comlê me'sûq est o 'aşêq perdêîy
zêndê me'sûq est o 'aşêq mordêîy

کورتهمانا: هه‌مووی مه‌عشووقه و عاشق په‌رده‌ینک، زیندوو مه‌عشووقه و عاشق مردووینک
پاڤه: ئەویندار، یا هه‌مان بلویر، وه‌کوو بوونیکێ دیار و ئاشکرایه (متعین) که ده‌نگی خۆشه‌ویسته‌که‌ی،
واته بلویرژهن یان په‌روه‌ردگار، پیشان ده‌دات. لی‌ره ئاماژه‌ی مه‌ولانا به‌ باسی وه‌حده‌ت و جووده، که پیشتر
ئاماژه‌مان پینکرد و له ده‌سپینکیشدا به وردی باس کراوه؛ ته‌نیا وه‌کوو ئاماژه، به کورتی ئاوړینکی
لی‌ده‌ده‌ینه‌وه: عارفانی وه‌حده‌ت و جوودی، به تایبه‌ت مه‌ولانا، رایان ئەوه‌یه که به‌ر له ئافرانندی جیهانی
«تعینات»، هه‌موومان یه‌ک جه‌وه‌هر بووین و له یه‌ک سه‌رچاوه‌ ئاوی بوونمان خواردۆته‌وه. به‌لام پاش
ئافرانندی جیهانی ته‌عه‌ییونات، هه‌ر و جوودیکێ دیار، هه‌لگری به‌شیک له تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی ئافریته‌ری
خۆیه و هه‌موو وه‌کوو په‌رده‌یه‌کین که به هۆی هه‌ناسه و فووی په‌روه‌ردگار هه‌ ده‌بزوینه‌وه؛ ئەم رواله‌ته‌ی
ئێستا مان، وه‌کوو ئەو پاسارانه‌یه که تیشکی هه‌تاو لییان ده‌دا و سیبه‌ره‌کانیان ده‌که‌وتته سه‌ر زه‌وی. له
راستیدا سه‌رچاوه‌ی ئەو سیبه‌ره یه‌ک هه‌تاوه، که‌چی ئەم هه‌موو سیبه‌ره به‌ بۆنه‌ی پاساره‌کانه‌وه هاتۆته‌دی؛
که‌واته ئە‌گه‌ر پاساره‌کان تیک بده‌ی، ته‌نیا شتی‌ک که ده‌مینتته‌وه، تیشکی گه‌رمی هه‌تاوه. ئەو پاسارانه،
هه‌مان رواله‌ت و بوونی دیاره که پینی ده‌لین «تعینات»^{۱۳۰}:

منبسط بودیم و یک جوهر همه	بی سر و بی پا بودیم آن سر همه
یک گهر بودیم همچون آفتاب	بی گره بودیم و صافی همچو آب
چون به صورت آمد آن نور سره	شد عدد چون سایه‌های گنگره

^{۱۲۷} - دیوان شمس تبریزی / رباعیات.

***

^{۱۲۸} - **مانای وشه:** رفت، رویشت، درگذشت، تیپه‌را. نشووی: نابیسی. زان پس: له‌وه به‌دوا. سرگذشت: سه‌ر به‌ورد.

***

^{۱۲۹} - **مانای وشه:** جمله: هه‌موو. زنده: زیندوو. مرده‌ای: مردووینک.

^{۱۳۰} - فصوص الحکم / فی کلمه‌ ابراهیمیه.

کنگره ویران کنید از منجیق

تا رود فرق از میان این فریق^{۱۳۱}

آنکه دو گفت و سه گفت و بیش از این

متفق باشند در واحد یقین

آحوکی چون دفع شد، یکسان شوند

دو سه گویان هم، یکی گویان شوند^{۱۳۲}

له میسره‌عی دووه‌مدا، مه‌ولانا ده‌لی: گراو یان خۆشه‌ویست زیندوووه و ئەوینداریش مردووویه‌ک زۆرتەر نییه. بلوێر ده‌لی من ته‌نیا قامیشیکی بی‌گیانم و ئەم دەنگ و نه‌وا که لیمه‌وه ده‌ردی، هه‌ناسه و فووی خۆشه‌ویسته‌که‌مه، که من ته‌نیا رایده‌گوێزمه‌وه. له راستیدا وجودی بلوێر یان ئەویندار ئەوه‌نده له خۆشه‌ویسته‌که‌ی پر بووه که هیچ وزه و ویستیکی له‌خۆی نه‌ماوه و هه‌رچی ده‌لی و هه‌رچی ده‌کا، به‌ ویست و خواستی خۆشه‌ویسته‌که‌یه. باسی مردنی ئەویندار یان رێبوار یی خۆشه‌ویستی له شوینی خۆیدا به وردی تاوتوی ده‌کری^{۱۳۳}.

(۳۱)

چون نباشد عشق را پروای او

او چو مرغی ماند بی پر، وای او!^{۱۳۴}

çon nebaşed 'êşq ra pervayê û
û ço morxî mand biper,vayê û

کورتهمانا: که ئەوین ئاوری لی نه‌داته‌وه، ئەو وه‌کوو مه‌لیکی بی‌باله، وای به‌حالی!

رافه: هۆی ژین و مانی ئەویندار، ئەوینه‌که‌یه. جا ئە‌گه‌ر ئەوینه‌که‌ی سه‌رنجی بی‌نه‌دا و و ئاوری لی نه‌داته‌وه، ئەویندار وه‌کوو مه‌لیکی بال شکاو، نسک و ناهمی ده‌میتته‌وه. له راستیدا، ودم و هه‌ناسه و به‌زه‌یی خۆشه‌ویسته که ده‌بیته هۆی هه‌لفرینی ئەویندار له دونیای په‌ست.

(۳۲)

من چگونه هوش دارم پیش و پس

چون نباشد نور یارم پیش و پس؟^{۱۳۵}

men çêgünê hüş darem pîş o pes
çon nebaşed nürê yarem pîş o pes?

کورتهمانا: من چۆن ئاگام بی له ده‌وروشتم، که تیشکی یارم نه‌بی له‌سه‌ر ری؟

رافه: ئەم به‌یته و به‌یتی پیشوو جوړیک پینداگرتنه له سه‌ر به‌یتی ژماره ۳۰. ئەویندار، به هۆی ئەوینه‌وه، توانویه رینگای پر له هه‌واز و نشیوی ببینته‌وه. غه‌زالی له کتیبی «مشکاة الانوار» له رافه‌ی ئایه‌تی «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...»^{۱۳۶} دا ده‌فه‌رمی که رووناکی، هه‌مان زاتی په‌روه‌ردگار که سه‌ره‌تا به سه‌ر جیهانی سه‌روو و پاشان به سه‌ر جیهانی خواروودا تیشک‌پرژیتی ده‌کات تا ده‌گاته دلی مرؤف. ۱۳۷ به سه‌رنج دان به‌وه‌ی که مه‌ولانا کاریگه‌رییه‌کی ئیجگار زۆری له غه‌زالی وه‌رگرتوه، پیم وایه که لیره‌شدا

^{۱۳۱} - مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری یه‌که‌م، به‌یتی ۶۸۶-۶۸۹.

^{۱۳۲} - مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری دووه‌م، به‌یتی ۳۱۱-۳۱۲.

^{۱۳۳} - مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری سییه‌م/۳۸۳۸- ده‌فته‌ری چواره‌م/۱۳۷۲- ده‌فته‌ری شه‌شه‌م/۷۳۹.

***

^{۱۳۴} - مانای وشه: چون: که؛ کاتی که؛ ئە‌گه‌ر که. نباشد: نه‌بی. او: ئەو؛ مه‌به‌ست ئەوینداره. پروا: سه‌رنج؛ ئاوردانه‌وه. چو: وه‌کوو. مرغ: مه‌ل؛ بالنده. بی‌پر: بی‌بال و په‌ر. وای او: وای به‌حالی ئەو.

***

^{۱۳۵} - مانای وشه: چگونه: چلۆن. هوش دارم: ئاگه‌دار بم. پیش و پس: به‌رودوا. چون نباشد: که نه‌بی.

^{۱۳۶} - سووره‌ی نوور/ ۳۵.

^{۱۳۷} - تاریخ فلسفه در جهان اسلامی؛ ص ۵۳۹.

ئامازەهەك بەم بۆچوونەى غەزالىيە. مەولانا (يان بلویر)، كە بە تەواوى لە بوونى پەرورەدگاریدا نوقم بوو و هيجى لە خۆى نەماو و رینگای یار بە هۆى تیشك پڕژینى ئەووە دەبىنیتەو، دەلى كە ئەگەر یار ئەم رووناكیەم لى درىغ كات، چۆن دەتوانم دەورو پىشتى خۆم ببىنم.

مەولانا لە تەئویلى سوورەى نەسر دا دەلى: خوا بە بەندەى بزار دەى خۆى (مەمەد) دەلى كە ئەو بار و تویشوو و توانەى كە بۆ برینى رینگا پىتم داو، لە بەر سونەتى منە كە دەبى خۆت دەسپىكەرى رینگا بى؛ ئەگىنا بەم دەست و پىنە لاوازە كە پىتمان داو، بە هەزار سال یەك مەنزىشت پى نابردى. پاش ئەوەى كە رینگا دەس پىندەكەى و لە بەر كۆسپ و لەمپەرەكان ناھۆمىد دەبى و دەرنەجامىك دەس ناكەوى، پەرورەدگار خۆى یارمەتیت دەدا و رینگات بۆ ئاسان دەكا و بە شەوى هەزاران مەنزىت بۆ دەبرى. ١٣٨ كەواتە، بە گوێرەى ئەم بۆچوونە، ئەگەر بەزەبى پەرورەدگار نەبى كە تیشك بخاتە سەر رینگا، كەى رىبوار و ئەویندار رینگاى بۆ ئاشكرا دەبى؟

(٣٣)

عشق، خواهد كین سخن بیرون بود آینه، غمّاز نبود، چون بود؟ ١٣٩

'êşq xahed kîn soxen bîrûn boved
aynê xemmaz nebved çûn boved?

كورتەمانا: ئەوین دەیهوى سڕ بدرکینى، ئاویتە شۆفار نییە، چۆن دەبى؟

(٣٤)

آینهت دانى چرا غمّاز نیست؟ ز آنکه زنگار از رخى ممتاز نیست ١٤٠

aynet danî çêra xemmaz nîst?
zankê zengar ez roxeş momtaz nîst

كورتەمانا: دەزانى بۆ ئاویتەت شۆفارى نییە؟ چونكە روومەتى پاك و بىخەوش نییە

رافە: ئەم دوو بەیتە پىكرا رافە دەكرىن. مەولانا سەرەتا یەكێك لە تايبەتمەندییەكانى ئەوین باس لى دەكا، كە ئەوەش تايبەتمەندى ئاشكرا كردن و پەردە درىنى ئەوینە. ئەوین پى خۆشە ئاشكرا بى و بە هاوار و بانگ هەلبىرین، خۆى ئاشكرا و رىسوا بكات. كەچى خۆشەوینست، بە پىچەوانەى ئەمە، حەزى لە شاراوە بوون و پىوار بوونە. بەلام، ئاویتە یا هەمان دل، كاتىك ناتوانى شۆفارى رازەكانى دل بكا و ئەوین ئاشكرا بكات، دەبى چ بكەین؟ دل وەكوو ئاویتە یەك، روومەتى دلدار دەنوینى و ئاشكراى دەكا، بەلام بۆچى دلى من ئەم كارەى پى ناكرى؟

لە بەیتى دوووەمدا، مەولانا هۆكەى باس لى دەكا و دەلى: دەزانى بۆچى ئاویتەى دلت ناتوانى رازى ئەوینت ئاشكرا كات؟ چونكە تەم و مژ داپۆشیو و پىوینستى بە پاك كردنەو و سړینى رەشى و پىسییە. ئەو رەشاییە، دەتوانى هەموو ئەو دلەراوكى و رامانانە بى كە عارف بۆ جىبەجى كردنى ئەركە دونیاییەكانى، تووشى دەبى. ئەوەى كە دل بپەرژیتە سەر دونیا، جیاوازه لەوەى كە مرۆف ئەركە دونیاییەكانى جىبەجى بكات. مەبەستى مەولانا دا بران لە دونیا و هەلبژاردنى ژيانى دوورەپەرزانه نییە؛

١٣٨ - فیه مافیە؛ ص ٢٣١.

***

١٣٩ - مانای وشە: خواهد: دەیهوى. كین (كە این): كە ئەم. سخن: پەیف: قسە. بیرون بود: ئاشكرا بى. آینه: ئاویتە. غمّاز: شۆفار؛ لیرەدا مەبەست ئاشكرا كەرە. چون بود: چۆن دەبى.

***

١٤٠ - مانای وشە: آینهت: ئاویتە كەت. دانى: دەزانى. نیست: نییە. زآنکه: لەبەر ئەوێكە. زنگار: زەنگار؛ رەشایی. رخى: روومەتى؛ رووى. ممتاز: جیا.

به پیچهوانه مهولانا به راشکاوی دهلی که ئیسلام له گه‌ل ژیا‌نی دووره په‌ریزانهدا نییه و پینداگری له سه‌ر ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی ده‌کات. به‌لام هه‌ربه‌و چه‌شنه‌ی که پیشتر باس‌مان کرد، مه‌ولانا ده‌لی: دونیا مال و سامان و ژن و ژیا‌نی ته‌یار نیه، به‌لکوو بی‌ئاگا بوون له‌خوایه.

چیست دنیا؟ از خدا غافل‌بُدن
نی قماش و نقره و میزان و زن

که‌م نین‌ئه‌و که‌سانه‌ی که له مال و سامان هیچ به‌شیکیان نییه، که‌چی ئه‌وه‌نده بیر و هۆشیا‌ن له لای مال و سامان و داراییه‌کانی خه‌لکییه، که هیچ تیشکینک له رووناکی په‌روه‌ردگاریان ناکه‌ویته‌دل؛ به ئاوه‌ژووی ئه‌مه‌شه، هه‌ن که‌سانی دارا و خاوه‌ن سامان، که دلیا‌ن نییه له به‌ندی سامانه‌که‌یاندا.

مه‌ولانا که ده‌یه‌وی رازی ئه‌وینی خۆی له چیرۆکی پادشا و که‌نیزدا ئاشکرا بکات، ده‌لی که سه‌ره‌تا دلت له تۆز و خول خاوی‌ن که‌وه، تا باشتر روومه‌تی یار له ئاوی‌نه‌ی دلتدا دیار بی.

چیرۆکی ئەو پادشایە کە ئەوینداری کۆلا (کەنیز)ەک دەبی و دیکرێ

کورتە ی چیرۆک

پادشایە ک بۆ راو و شکار لە گەل دەست و پێوەندەکانی روو لە چۆل و دەشت دەنن. لە نیو رینگادا، کەنیزیکی جوان و بەدەو دەبینی و ئاوری ئەوینی کەنیز لە دلیدا هەلدهبی. پارەیهکی زۆر دەدا و کچە کۆلا دەسینی. بەلام کچە کە پاش ئەوەی کە دیتە نیو کۆشکی پادشا، هەرچەن ژبانیکی خۆشی بۆ تەیار دەکەن، کەچی رۆژ بە رۆژ روو لە کزی و لاوازی و نەخۆشی دەنی. پادشا، پزیشک و حەکیمی ولاتەکە ی کۆدە کاتەو و رایان دەسپێرێ کە کچەکە ی بۆ دەرمان کەن. حەکیمەکانیش، کە لووتبەرزێ توان و زانایی خۆیانن، بەبی پشت بە خوا بەستن و بەبی ئەوەی بلین «گەر خوا بیەوی»، وتیان هەریە ک لە ئیمە مەسیحی ولاتیکین و دەرد نییە پیمان دەرمان نەکرێ.

پزیشکەکان خەریکی دەرمانی کچە کۆلا بوون، کەچی هەرچی دەرمانیان پێ دەدا، حالی کچە کە رۆژ بە رۆژ خراپتر دەبوو. تا کار گەیشتە ئەوەی کە گوتیان هەرچی دەزانین دە کارمان هیناوه، کەچی پیمان دەرمان نەکراوه.

پادشا، دلشکاو و خەمبار، رووی لە مزگەوت نا. بە دلێکی پر لە ئیش و زامەو، دەستی هەلینا و بە جاوی پر لە خوینەو، خەریکی پارانەو بوو. ئەوە نده گریا و پارایەو، کە لە نیو میجرایی مزگەوتدا خەوی لیکەوت. لەخەودا، پیریکی زانا پێی گوت کە پەرورەدگار پەرسشی پارانەو کەتی وەرگیراوه تەو؛ بەیانی زانایە ک لە لایەن ئیمەو دیتە نیو شارەکەت. هەرچی دەلی گویی بۆ رادیرە؛ قسە ی ئەو قسە ی ئیمە یە.

بەیانی، کە پادشا لەخەو رابوو، بلەز و بەز خۆی گەیانده دەرگای شار و چاوەرینی زانای ئیلاهی ما. خەریک بوو هەتاو گەرم بی کە پیرە پیاویک، لە دوورەو هات. پادشا بی قسە کردن و لی پرسینەو، ناسی و تیشکی زانایی و هۆزانی لە روومەتیدا بەدی کرد.

پادشا پیرە پیاوی زانا دەباتە نیو کۆشک و بەرێزەو لە ژوورەو دایدهنی. پاش بەخیر هینان و چاک و چۆنی، دەردی دلێ خۆی بۆ تاشکرا کرد و حەکیمی برده لای خۆشەویستەکە ی. حەکیم داوا ی لە پادشا کرد کە کەس لە کۆشکدا نەمینێ، تا ئەم لە گەل کچە کەدا قسە بکات. پادشا فەرمانی چۆل کردنی کۆشکی دا و حەکیم لە گەل کچە کەوتە قسە کردن. حەکیم لە رواله تی کچە کە تیگە پشت کە ئەم دەردە، دەردی خۆشەویستیه و هیچ دەردیک بیجگە لە ئەوین، ئەم ئاسەوارە ی نییە. بۆیە، نەرمە نەرم کەوتە دواندنی کچە کە. دەستی لە سەر نەبزی دانا و ناوی شارەکانی لی پرسی. تا گەیشتە شاری

سەمەرقەند. كە كچە كە ناوی سەمەرقەندی بیست، نەبزی توندتر لییدا. له خەلك و كارو پیشە ی شار، لیپی پرسی. تا گەیشته شەقامی زەرەنگەرەن. دیسان توندتر لییدا. ناوی یەكە یەكە ی زێرنگەرانی هینا تا گەیشته ناوی یەكێكان و نەبزی كچە كە توندتر لییدا. حەكیم هۆی نەخۆشیەكە ی دۆزیهوه: كچە كە گیرۆدە ی ئەوینی پیاویکی زێرنگەری سەمەرقەندی بوو.

حەكیم باسەكە ی بۆ پادشا گیرایهوه و پێی سپارد كە سەربازەكانی بنیتریتە شوین كابرا و بە پارە و خەلات و ریزهوه بە مەبەستی رازاندنەوه ی كۆشك، بیهینن. زێرنگەر، هات. حەكیم كچە ی لی مارە كرد و ژیانکی خۆشیان دەس پێكرد. كابرای زەرەنگەر، كە لە بەر تەماعی پارە و زێر و زیو، وازی له ژن و مندالی هینابوو. شەش مانگ له گەل كچە كە بەخۆشیهوه ژیا. لەم ماوه یەدا حالی كچە كە تەواو باش بوو و هیچ نەخۆشیەكی نەما. پاش شەش مانگ، حەكیم ژاریکی بە پادشا دا و گوتی كە بیکەنە نیو خۆراکی زەرەنگەرەوه. كابرا، هەرچی دەهات و كاریگەری ژارەكە زۆرتر دەبوو، زەرد و لاوازتر دەبوو و جوانیەكە ی نەدەما. كچە، كە ئەوینداری جوانی كابرا بوو، بەرە بەرە دلی لی كە ند و هەرچی ئەو دزیوتر دەبوو، ئەم پتر لیی دوور دەكەوتەوه؛ تا وای لی هات، بە تەواوی دلی له خۆشەویستی كابرا خەلسا و ئازاد بوو و كابرش بە هۆی ئەو ژاراهه كە حەكیم پێی دەدا، مرد.

له سەر بناوانی ئەم چیرۆكە باسی زۆر كراوه. بە تاییهت خوالیخۆشبوو فرووزانفر، له كتیبی «مآخذ قصص و تمثیلات مثنوی» دا بە وردی لیی كۆلیوه تەوه. كە بە كورتی ئاماژە یەكی پێدەكەین: سەرچاوه ی ئەم چیرۆكە، دەگەریتەوه بۆ بەسەرھاتێك كە «ابو عبدالله بن مسلم بن قتیبه دینوری» (كۆچ كردوو له ۲۷۶ كۆچی) له كتیبی «عیون الاخبار» دا گیراوه تەوه (طبع مصر، ج ۴؛ ص ۱۳۳-۱۳۱). چۆنییهتی ئەم سەربەھوردە هەندی جیاوازی هەیه له گەل ئەوه ی مەولانا دەگیریتەوه. پاشان نیزیامی عەرووزی، له كتیبی «چهار مقاله» دا ئەم چیرۆكە و ئەم شیوه دەرمانە دەگیریتەوه و دەلی كە ئەو كەسە ی بەم چەشەنە دەرمانی كردوو، ئیبنی سینا بووه. شیخ عەتتاری نەیشابوویش ئەم چیرۆكە ی له «مصیبت نامە» دا گیراوه تەوه. بە سەرنج دان بەوه ی كە مەولانا زۆر هۆگری شیخ عەتتار بووه، رەنگە سەرچاوه ی سەرەكی هەمان كتیبی عەتتار بووبی.

بەلام، تیم و ئایدیای ئەم چیرۆكە هەرچی بووبی، راستەكە ی ئەوه یە كە هەم له ناوەرۆك و هەم له روالەت و مەبەست و دەرەنجامدا، مەولانا گۆرانكاری زۆری بە سەردا هیناوه و جیاوازی ئیجگاری زۆری له گەل ئەوانی تر هەیه.^{۱۴۱}

سەبارەت بە چیرۆكەكانی مەسنەوی، له دەسپێکی ئەم كتیبهدا بە وردی باس كراوه،^{۱۴۲} بەلام ئەوه ی جیگای باسە، ئەوه یە كە مەولانا له گیرانەوه ی ئەم چیرۆكانەدا، هیچ له بەندی بناوانی چیرۆكەكە یدا نەبووه؛ ئەوه ی هاندەری مەولانا بووه، ئەوین بووه. مەولانا لەغاوی ئەسپی خەیاالی داووته دەست عەشق و بیسل كردنەوه، كەوتۆتە شویتی. ناوەرۆکی چیرۆكەكە ی ورد كردۆتەوه و له هەر كەرتێك، گەیشتۆتە دەرەنجامیكی تاییهت. بۆ روون كردنەوه ی هەر كەرتێك، چیرۆکیكی تری گیراوه تەوه و هەندی جار لەناو دلی ئەو چیرۆكەشدا، چیرۆکیكی تری ئافراندوو. له هەر شویتێكدا كە ئاوری عەشق كڵە ی سەندوو، مەستانە، لەغاوی خەیاالی شل كردوو و خۆی كەوتۆتە شویتی. ئەگەر لەپر گەیشتیبیتە وشە یان واتای شەمس، كەوتۆتەوه بیری پیر و خۆشەویستەكە ی (شمس تبریزی) و بەودا هەلیگوتوه.

^{۱۴۱} - فروزانفر، قصص و تمثیلات مثنوی، ص ۵-۳.

^{۱۴۲} - بروانە لاپەرە ی ۱۵-۱۷ ی دەسپێك.

ههروهک پیشتر بیژرا، زمانی مهولانا، زمانی رهمز و هیمایه؛ زمانی تاماژه و سیمبۆل. له راستیدا ئەمه زمانی ههموو عارفه‌کانه؛ ئامرازی عارفه‌کان بۆ ناسین و سه‌یر کردنی دین، زه‌وقه. له شویتیکدا که ئیدی پای ئاوه‌ز توانی ریگابرینی نامینی، عارف، به زه‌وق ده‌رواته پیشه‌وه. بۆیه، شه‌فیعێ که‌دکه‌نی، له ده‌سپیکێ «منطق الطیر»ی عه‌تتاردا ده‌لی: «عیرفان، له روانگه‌ی شاعیرانه‌وه سه‌یری دین کردنه»^{۱۴۳}. مه‌ولاناش به زمانی رهمز و تاماژه، باسی خۆناسی و خواناسی و چۆنییه‌تی گه‌یشتن به خه‌لسین له داوی هه‌وا، ده‌گیریتته‌وه (ده‌فته‌ری یه‌که‌م / ۱۳۵-۱۴۱). له‌م چیرۆکه‌ رهمزاییه‌دا، به‌رای زۆربه‌ی رافه‌کارانی مه‌سه‌نه‌وی، وه‌کوو نیکلسۆن (ل ۲۸-۲۹)، فرووژانفه‌ر (۶۱-۶۵)، ته‌که‌به‌رئابادی (۳۶) و... مه‌به‌ستی مه‌ولانا له پادشا، گیانی قه‌تیس ماو له له‌شی مرۆفه‌ که به عیباده‌ت و پارێزکاری، گه‌یشتۆته پله‌یه‌کی به‌رز؛ مه‌به‌ست له کچه‌ کۆلا، نه‌فسی مرۆفه، که‌ حه‌زی له‌ دنیا و چێژه‌کانی دنیا‌یه. مه‌به‌ست له‌ زێرنه‌گر، دنیا و چێژه‌کانیه و مه‌به‌ست له‌ بزیشکی ئیلاهی، عارفی به‌ خوا گه‌یشتووی ریه‌ر و ریتما و ئاشنا به‌ رازه‌کانی غه‌یبه.

***

(۳۵)

بشنوید ای دوستان این داستان خود، حقیقت نقد حال ماست آن ۱۴۴

bêşnevîd ey düstan î n dastan
xod, heqîqet neqdê halê mast an

کورتهمانا: گوئی بگرن یاران بۆ ئەم چیرۆکه، ئەمه چیرۆکی حالوبالی ئیمه‌یه

(۳۶)

بود شاهي در زماني پيش از اين ملك دينا بودش و هم ملك دين ۱۴۵

bûd şahî der zemanî pêş ez î n
molkê donya bûdeş o hem molkê dîn

کورتهمانا: هه‌بوو نه‌بوو سالانی زوو، پادشایه‌ک خاوه‌نی دین و دنیا هه‌بوو

(۳۷)

اتفاقاً شاه روزي شد سوار با خواص خویش از بهر شکار ۱۴۶

ettêfaqen, şah rûzî şod sevar
ba xevasê xîş ez behrê şekar

کورتهمانا: رۆژیکان له‌ پر، پادشا سوار بوو، له‌ گه‌ل یارانی بۆ راووشکار چوو

(۳۸)

^{۱۴۳} - شفيعی کدکني، شرح منطق الطير ...

^{۱۴۴} - مانای وشه: بشنوید: گوئی بگرن، بیسن. حقیقت: له راستیدا. نقد حال: زمانی حال؛ باسی حالوبال. ماست: (کورتکراوی ما است) ئیمه‌یه. آن: ئەوه.

***

^{۱۴۵} - مانای وشه: بود: هه‌بوو؛ در: له. زمانی پیش از این: سالانی زوو.

***

^{۱۴۶} - مانای وشه: اتفاقاً: له‌ پر. روزی: رۆژیک. شد سوار: سوار بوو. با: له‌ گه‌ل. خواص: یارانی تاییه‌ت. خویش: خوی. از بهر: به مه‌به‌ستی؛ بۆ. شکار: راو.

***

بک کنیزک دید شه، بر شاهراه

شد غلام آن کنیزک جان شاه ۱۴۷

yêk kenîzek dîd şeh ber şahrah
şod xolamê an kenîzek, canê şah

کورتهمانا: له سهر شارې دى پادشا کۆلايهک، له پر دلى دۆراند و بوو به کۆيلهى ئەو

(۳۹)

مرغ جانى در قفسى چون مي تپيد

داد مال و آن کنيزک را خريد ۱۴۸

morxê canêş der qefes çûn mîtepîd
dad mal o an kenîzek ra xerîd

کورتهمانا: که مهلى گيانى ئارامى لى برى، به پارهيه کى زۆر ئەو کچهى کرى

(۴۰)

چون خريد او را و برخوردار شد

آن کنيزک، از قضا بيمار شد ۱۴۹

çon xerîd û ra vo berxordar şod
an kenîzek, az qeza bîmar şod

کورتهمانا: که کچهى کرى و بوو به خاوهنى، کچ نهخهوش کهوت ئيدى پینه کينى

(۴۱)

آن يکى خر داشت و پالانى نبود

يافت پالان، گرگ خر را در ربود ۱۵۰

an yêkî xer daşt o palaneş nebûd
yaft palan, gorg xer ra der robûd

کورتهمانا: کابرا کهرى بوو، کورتانى نه بوو، کورتانى کرى، گورگ کهرى درى

پاڤه: لیره مهولانا چهن ویتنهیهک دیتیتتهوه بو پیشاندانی حالی پادشا. له بهیتی دوایشدا ویتنهیهکی تر دیتیتتهوه و مهبهستی ئهوهیه که ههموو شتی ئهم دونیایه به تهواوی بو کهس تهیار نابی و ههموو کات، شتیکی لى ناتهواوه و دهییتته کهلکهیهک بو مروڤ تا له راسته رپی دوور کاتهوه.

(۴۲)

کوزه بودش، آب مي نآمد به دست

آب را چون یافت، خود کوزه شکست ۱۵۱

kûzê bûdeş, ab mînamed bê dest
ab ra çon yaft, xofd kûzê şêkest

کورتهمانا: گۆزهى بوو که چى ئاوى پى نه بوو، که ئاوى هیتا، گۆزهى شکابوو

^{۱۴۷} - مانای وشه: کنیزک: کۆلا؛ کچی کۆيله. شه: کورتکراوى شاه، پادشا. شاهراه: رینگهى شا، رینگای گهوره، شارى. دید: بینى. غلام: کۆيله. جان شاه: گيانى پادشا.

***

^{۱۴۸} - مانای وشه: مرغ جان: تیزافهى تشبیهی؛ مهلى گيان (گيان به مهلىک چوتندراوه که له قهفەسى له شدا قه تيس ماوه). قفس: مهبهست له شه. چون: چونکه. می طپید: پهلى دهوه شاندى؛ بی تۆقره بوو. داد مال: پارهى دا.

***

^{۱۴۹} - مانای وشه: چون: که؛ پاش ئهوهى که. خريد او را: ئهوى کرى. برخوردار شد: بوو به خاوهنى. از قضا: له پر. بيمار شد: نهخوش کهوت.

***

^{۱۵۰} - مانای وشه: آن: کابرا. یکى خر: که ریک. داشت: هه بيوو. پالان: کۆپان. کورتان. یافت: ديهه وه، دۆزیه وه. ربود: رفاندی.

***

^{۱۵۱} - مانای وشه: کوزه: گۆزه. بودش: هه بووی. می نآمد به دست: به دهست نه دههات. چون یافت: که ديهه وه؛ که دۆزیه وه. شکست: شکا.

***

(٤٣)

شە، طبیبان جمع کرد از چپ و راست

گفت: جان هر دو در دست شماس١٥٢

şeh, tebîban cem' kerd ez çep o rast
goft: canê herdo der destê şomast

کورتهمانا: له گشت لا هینای پزیشک، پادشا، گوتی ئەمه گیانمان له دهستی ئیوه‌دایه

(٤٤)

جان من سهل است، جان جانم اوست

دردمند و خسته‌ام، درمانم اوست١٥٣

canê men sehl est, canê canem üst
derdmend o xestêem, dermanem üst

کورتهمانا: گیانی من هیچ نییه، گیانی گیانمه ئەو، دهره‌دار و ماندووم، دهرمانمه ئەو

پاڤه: مانای «سهل» ئاسانه، که‌چی لی‌ره‌دا مه‌به‌ستی مه‌ولانا، بی‌نرخ و که‌م بایه‌خه. کاتی پادشا نه‌خۆشی و زهر و لاواز بوونی کۆلاره‌که‌ی ده‌بینی، ئارام و ئۆقره‌ی نامی‌نی و ده‌سته و داویتی پزیشکان، یان ئەو که‌سانه‌ی که‌ شاره‌زای دهردی رواله‌تی مروّفن، ده‌بی. بییان ده‌لی: گیانی من و خۆشه‌ویسته‌که‌م له ده‌ستی ئیوه‌دایه. چونکه، نه‌خۆشی ئەو نه‌خۆشی منه و دهرمانی ئەو دهرمانی منه. واته: ئەو هۆ و هه‌ویتی بوونی منه. ئە‌گه‌ر دهردی ئەو دهرمان بکه‌ن، دهردی منیش دهرمان بووه.

(٤٥)

هر که درمان کرد مر جان مرا

بُرد گنج و دُر و مرجان مرا١٥٤

herkê derman kerd mer canê mera
bord genc o dorr o mercanê mera

کورتهمانا: هه‌ر که‌س دهرمان بکا ئەو گیانی من، ده‌بیته‌ خیوی زیر و دور و مهرجانی من

(٤٦)

جمله گفتندش که جانبازی کنیم

فهم گرد آریم و انبازی کنیم١٥٥

comlê goftendeş kê canbazî konîm
fehîm gêrd arîm o enbazî konîm

کورتهمانا: گشت گوتیان ئیمه گیان به‌خت ده‌که‌ین، بیرورای خۆمانت بۆ کۆوه ده‌که‌ین

^{١٥٢} - مانای وشه: شه: کورتکراوی شاه، پادشا، خونکار. جمع کرد: کۆی کرده‌وه. از: له. چپ و راست: چه‌پ و راس؛ کینایه‌یه له هه‌موو شوتنی. هر دو: هه‌ردوو، مه‌به‌ستی گیان خۆی و گیانی کچه کۆلاکه‌یه. در دست: له ده‌ستی. شماس: ئیوه‌دایه.

***

^{١٥٣} - مانای وشه: جان من: گیانی من. سهل است: واته گیانی من نرخیکی نییه. جان جانم: گیانی گیانم. اوست: ئەوه. خسته‌ام: ماندووم.

***

^{١٥٤} - مانای وشه: هر که: هه‌ر که‌س. مر: له زمانی فارسی کۆندا وه‌کۆ «را» دیارده‌ی مفعول بووه و لی‌ره‌دا به مه‌به‌ستی پینداگری زۆرتر هاتوووه: له کوردیدا - تا ئەو جیگای من زانییتم - دیارده‌یه‌کمان بۆ ئەم «را» ی نیشانه‌ی مه‌فعوله نییه. بُرد: بردی. گنج و دُر و مرجان: گنج و مرواری؛ مه‌به‌ست مال و سامانه.

***

^{١٥٥} - مانای وشه: جمله: هه‌موویان. گفتندش: بییان گوت، «ش» ئاوه‌لناوی لکاوه. که مه‌به‌ست پادشایه: واته به پادشایان گوت. جان بازی کنیم: گیان بازی ده‌که‌ین؛ چاوگی «بازی»، «باختن» ه به مانای «دانان» و دۆراندن؛ واته گیان له سه‌رده‌ست داده‌نین و تا هیزمان تیدا بی تیده‌کۆشین. فهم گردآریم: زانسته‌کانمان کۆ ده‌که‌ینه‌وه. انبازی کنیم: هاویری ده‌که‌ین؛ به‌شداری له ئەزموون و زانستی یه‌کتر ده‌که‌ین.

***

her yêkî ez ma mesîhê 'alemîst
her elem ra der kefê ma merhemîst

کورتهمانا: هه‌ریه‌ک له ئیمه، مه‌سیحیکه له عالم، بۆ هه‌ر ئیش و ژان ده‌رمانیکمان هه‌یه
پاڤه: ئه‌وه‌ی له‌م به‌یته‌دا جیگای باسه، وشه‌ی «مسیح»ه. مه‌سیح له‌ ئه‌ده‌بی فارسیدا، ره‌نگدانه‌وه و
کارێگه‌ری زۆری هه‌یه. وه‌کوو ئه‌مه‌ی که‌ لێره‌دا ئاماژه‌ی پێداوه و مه‌به‌ست هه‌ناسه‌ی به‌وومه. دیاره
ئه‌مه‌ش ئاماژه‌ به‌ هه‌مان توان و مۆعجیزه‌ی چه‌زهرته‌ی عیسا‌ی مه‌سیحه‌ که‌ به‌ ودمی هه‌ناسه‌ی، مردووی
زیندوو ده‌کرده‌وه و کوێری زکماگ یان هه‌ر نه‌خوشیه‌کی ناسۆری‌تری ده‌رمان ده‌کرد. له‌ ئه‌ده‌بدا، بۆ
موبالغه‌ له‌ سه‌ر توان و لینه‌اتوویی و ودمی هه‌ناسه‌ی پزیشک یان چه‌کیمان به‌کار براوه.
حافزی شیرازی ده‌لی:

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید	دیگران هم
بکنند آنچه مسیحا می‌کرد ^{١٥٧}	
طیب عشق مسیحا دم است و مشفق لیک	چو درد در تو
نبیند که را دوا بکند ^{١٥٨}	
از فراق شمس دین افتاده ام در تنگنا	او مسیح روزگار و
درد چشم بی‌دوا ^{١٥٩}	
صحت چه کنی که در سقیمی	هر لحظه طیب تو
مسیحاست ^{١٦٠}	

له‌م چیرۆکه‌دا، پزیشکه‌کان که‌ زۆر به‌ توان و زانایی خۆیان، بایی بوون، ده‌لێن که‌ ئیمه‌ هه‌ریه‌که‌
مه‌سیحی ولاتی خۆمانین و ده‌رمانی هه‌موو ده‌ردیکمان له‌ ده‌ستدایه‌.

"ger xoda xahed" negoftend az beter
pes xoda bēnmūdēšan 'êczê beşer

کورتهمانا: له‌خۆبایی بوون و نه‌یانگوت «گه‌ر خوابیه‌وئ»، خواش پیشانی دان لاوازی مرۆڤ
پاڤه: پزیشکه‌کان له‌ به‌ر لووت‌به‌رزی و خۆبه‌زلزانی، پشتیان به‌ زانسته‌که‌ی خۆیان به‌ست و له‌ بیران
کرد که‌ هه‌چ کارێک به‌بی وستی خوا له‌م جیهانه‌ بی‌سه‌ر و بنه‌دا جیبه‌جی نای. ئه‌م به‌یته‌ ئاماژه‌یه‌ به‌م
ئایه‌ته‌ که‌ ده‌فه‌رمی: **وَلَا تَقُولَنَّ لِشَئٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا. إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَأَنْذَرْتُكَ إِنْ تَسِيتَ^{١٦٢}.**

^{١٥٦} - **مانای وشه:** هر یکی: هه‌ریه‌ک. از ما: له‌ ئیمه‌. عالم یان عالم: به‌ هه‌ردوو مانا ده‌خوتنرتیه‌وه؛ واته‌ مه‌سیحیکی زانا یاخۆ مه‌سیحی ولاتیکین.
کف: ناوله‌پ؛ ناوده‌ست.

^{١٥٧} - دیوان حافظ: غزل شماره ١٤٣.

^{١٥٨} - دیوان حافظ: غزل شماره ١٧٨.

^{١٥٩} - دیوان شمس تبریزی: غزل شماره ١٦٧.

^{١٦٠} - دیوان شمس تبریزی: غزل شماره ٣٧١.

***

^{١٦١} - **مانای وشه:** گر خدا خواهد: گه‌ر خوا بیه‌وئ یان هه‌مان ان‌شاءالله که‌ له‌ ئایه‌ی ٢٣ و ٢٤ سووره‌ی که‌هفدا هاتوو. نگفتند: نه‌یانگوت. بطر:
خۆبه‌زلزانی، له‌خۆبایی بوون. پس: که‌واته‌. خدا بنمودشان: خوا پیشانی دان.

***

^{١٦٢} - قورئان/ سووری که‌هف، ئایه‌ی ٢٣-٢٤.

***

terkê êstêsna moradem qesvetîst
nî hemîn goften kê 'arêz haletîst

کورتهمانا: مه به ستم لووتبه رزی و دل به ردیانه، نه گینا ئەم په یقه، حاله تیکی «عارض» یه
پاڤه: «عارض حالتی است»، هه مان حاله تی عارزییه؛ ته نیا له بهر پیوستی شیعریه که جیگای ناو و ناوه لئاو
گۆراوه. له مه نتیقا، هه رچی بوونی به ندیوار بی به بوونی شتیکی تره وه، پی ده لئین عه رهز (عرض). هه ر
شتیک که بو بوون، نیازی به شتی تر نه بی، پی ده لئین جه وهه ر یان گه وهه ر. له لای حه کیمان و
فهیله سووفان، بریتیه له هه ر شتی که بو بوون، پیوستی به شوین و هه لگریک (مکان و حامل) هه بی.
ئیبنی سینا ده لئ: «عه رهز ئەو شته یه که هوی و جوودی له شتیکی تردایه، که ئەو شته خاوه نی بوونیکی
ته واوه»^{١٦٤}. به م پییه، گوتی «انشاء الله»، مه به ست و ئامانج نییه؛ به لکوو مه به ست، ئەسپاردنی دل به
ئیزن و ویستی په روه ردگار. گوتی «گه ر خوابیه وئ»، بریتیه له هه مان برۆا به ده سه لاتی ره ها و
بی به رگری خوا. له راستیدا عه رهز، پیشانده ری گه وهه ره. گه وره ره (جوهر) به بی عه رهز، نایه ته نیو جیهانی
دیاره کان (تعینات). شیخ مه حمودی شه به ستیره ری ده لئ:

ندارد هیچ جوهر بی عرض عین
عرض چبود که لایقی زمانین^{١٦٥}
(جه وهه ر به بی عه رهز نایه ته دیتن)

له هه مان کاتدا، عه رهز به بی جه وهه ر، بوونی نییه و تاییه ت به یه ک جه وهه ره. گوتی ئەم په یقه ش،
ته نیا بایه خیک که هه یه تی، ئەوه یه که پیشانده ری برۆا و به نده گی تاکه له به رانه بر په روه رنده یدا.

ey besî naverdê êstêsna bê goft
canê ũ ba canê êstêsnast coft

کورتهمانا: زۆرن ئەوانه ی که ئینشه للاً نالین، گیانیان له ویستی خوا دانابرین
پاڤه: هه روه ک بیژرا، گوتی ئیشه للاً، عارزییه و جه وهه ر هه مان ته سلیم بوونه له به رانه بر ویست و
ره زای په روه ردگاردا. عارفیک که دل و گیانی تزی له ره زا و سه ردانه واندن بو په روه نده یه، گوتن و
نه گوتی ئەم په یقه ی بو گرنگ نییه؛ ئەوه ی هه ودای خو شه ویستی گراوه که ی له گردنی ئالاوه، باش
ده زانی که که سیکه تره که رایده کیشی و ده بیا؛ چ بیلی یان نه یلی.

^{١٦٣} - **مانای وشه:** ترک: وازهیتان. استننا: په یقی «انشاء الله». مرادم: مه به ستم. قسوتی است: «قسوت» به مانای دل به ردی و دل ره قیبه، به لام لیره
به مانای لووتبه رزی و له خو بایی بوونه که له سوئگه ی زانسته وه تووش دی. نی: نه. همین گفتن: هه ر ئەم گوتنه. عارض حالتی (حالت عارضی):
حاله ت و دوخیک که ره سه ن و جه وهه ری نییه.

^{١٦٤} - لغت نامه ی ده خدا؛ ذیل مدخل عَرَض.

^{١٦٥} - شبستری؛ گلشن راز، بخش ٣٤، جواب.

***

^{١٦٦} - **مانای وشه:** بسی: زۆرن. ناوردده: نه بانه یناوه؛ نه بانگوتووه. به گفت: گوتن. جان او: گیانی ئەو. جان استننا: گیان و کاکله و ناوه روکی انشاء الله.
جفت: جووت.

***

ez helîlê qebz şod, êtlaq reft
ab ateş ra meded şod hemço nef

کورتهمانا: به هه‌لیله زکی گرسا و قه‌بز بوو، به ئاویش ئاوری گیانی به‌تین بوو
پاڤه: له درێژهی به‌یتی پیشوودا و بو پینداگرییه کی زۆرتر، مه‌ولانا ده‌فه‌رمی که: هه‌لیله‌ش — که ده‌رمانی
گرسانی زکه — خۆی بوو به هۆی زۆرتر کردنی نه‌خۆشی و ئاو که دامریته‌ری ئاگره، وه‌کوو نه‌وت، بوو
به یارمه‌تیده‌ری ئاور و به‌تینتری کرده‌وه.

پادشا ئیی ناشکرا دهبی که حهکیمهکان ناتوانن دهرمانی کچهکه بکهن
و هانا دهباته بهر دهرگانهی خوا و خهو به وهلییهکهوه دهبینی

(۵۵)

شه چو عجز آن حکیمان را بدید   پا برهنه جانب مسجد دوید^{۱۷۱}

şeh ço 'êczê an hekîman ra bêdîd
pa bêrêhnê canêbê mescêd devîd

کورتهمانا: که بینی حه کیمان له دهرمان دامان، بهرهو مزگهوت ههلات به ههلهداوان

(۵۶)

رفت در مسجد سوی محراب شد   سجدهگاه از اشک شه، پر آب شد^{۱۷۲}

reft der mescêd sûyê mêhrab şod
secdêgah ez eşkê şeh, por ab şod

کورتهمانا: رویشته مزگهوت و روو له میحراب بوو، سوژدهگا نوقمی ئیسری پادشا بوو

پاشه: پاش ئهوهی پادشا زانی که پزیشکهکان له دهرمان دامان، بهز و بهز، پیخواس و دلشکاو و ناؤمید
له خه‌لک و به هیوای خوا، رووی له مزگهوت نا و خووی خسته نیو میحراو و به شین و شهپور و گریان،
به چاوی پر له خوین و دلّی بریان له بهر بینایی چاوان دهپارایهوه و به کول فرمیسکی دادهباران.

(۵۷)

چون به خویش آمد ز غرقاب فنا   خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا^{۱۷۳}

çon bê xîş amed zê xerqabê fena
xoş zeban bogşad der medh o sena

کورتهمانا: که هوشی خهلسا له گیزاوی فena، زاری کردهوه له بو وهسف و سهنا

پاشه: پادشا له تاو و تازار خووی دهخاته نیو میحراو و له بهر شین و گریان، دهبووریتتهوه و دهکهویتته نیو
گیزاوی فena. ههروهک بیژرا، گیزاوی فena، ئیزافه‌ی ته‌شبهیهیه؛ واته: فena به گیزاو چویندراوه. سه‌بارت
به فena، له عیرفاندا گه‌لیک باسی تیرو ته‌سهل کراوه. وه‌کوو ئهوهی که فena بریتیه له مردن له هه‌رجی
دهست و پیوه‌ندی دونیا. له په‌رتووکی سو‌فیاندا فena بریتیه له: نه‌مان و تانهوه له زاتی خوادا^{۱۷۴}؛
نه‌مانی تاییه‌تمه‌ندییه ئینسانیه‌کان و نه‌مانی هوش و فام و ئاوه‌ز، چونکه تا ئهوهی ئاگای له خووی بی،
ناگاته پلهی فena. مه‌ولانا له «فیه ما فیه» دا ده‌فرمی: بریتیه له‌وهی که هیچ ده‌سه‌لاتیکی له خووی نه‌بی
و هیچ هان نه‌دا و خووی له نوقم بوون له گیزاو دهر باز نه‌کا؛ ئه‌گه‌ر هیشتا په‌له‌قازئی ده‌کا و نیازی دهر باز
بوونی هه‌یه، فانی نه‌بووه. وه‌کوو ئهوهی که شیریک ده‌که‌ویتته دووی ئاسکیک. تا ئاسکه‌که هه‌لدی و
ته‌مای بزگار بوونی هه‌یه، بوونیان دووانه: یه‌کیک شیر و یه‌کیک ئاسک. به‌لام که ئاسکه‌که که‌وته ژیر
په‌نجه‌ی شیره‌که و له بهر ترسان، بوورایه‌وه و له بهر دستی شیر بی‌جوولّه و ته‌کان که‌وت، ئه‌وه ته‌نیا

^{۱۷۱} - مانای وشه: شه: پادشا. چو: چونکه. بدید: بینی. پا برهنه: پیخواس، پنی په‌تی. جانب: به‌رهو. دوید: رایکرد، هه‌لات.

***

^{۱۷۲} - مانای وشه: سوی محراب شد: چوو به‌رهو میحراوی مزگهوت. سجده‌گاه: سوژده‌گا. شوینیک که تیندا کرنوش له بهر که‌سیک ده‌به‌ن،
لیرده‌دا ئه‌و شوینته‌ی که له میحراودا توپلی له سه‌ر داده‌نین. اشک: فرمیسک، روژندک، ته‌سر، هه‌رس. پر آب شد: پر بوو له تاو.

***

^{۱۷۳} - مانای وشه: چون به خویش آمد: کاتیک هاته‌وه سه‌رخو. غرقاب فنا: گیزاوی فena؛ گیزاوی فena ئیزافه‌ی ته‌شبهیهیه. خوش زبان بگشود: زاری
کرده‌وه. مدح و ثنا: په‌سن و پیداهه‌لگوتن.

^{۱۷۴} - فرهنگ اصطلاحات عرفانی، ص ۶۲۸.

یه ک بوون ماوه‌ته‌وه و ته‌وه‌ش بوونی شیره و بوونی ئاسک فانی بووه^{۱۷۵}.
پاش ته‌وه‌ی که له فه‌نا ده‌گه‌رته‌وه، زاری بو نزا و لاله و پارانه‌وه ده‌کرته‌وه. دیاره هه‌رچه‌ن پارانه‌وه،
به‌رز و به‌ریزه، که‌چی خوارتر له فه‌نایه؛ چونکوو، تاک ئاگای له خۆیه و خۆی به بوونیک و په‌روه‌رنده‌ی
به بوونیک‌تری ده‌زانی^{۱۷۶، ۱۷۷}.

(۵۸)

من چه گویم؟ چون تو می‌دانی نهان^{۱۷۸}

کای کمینه‌ی بخشش ملک جهان

key kemîney bexşêset molkê cehan
men çê güyem? çon to mîdanî nehan

کورت‌ه‌مانا: که‌مترین به‌خشش ملکى دنیايه، ئەمن چی بلیم؟ هه‌موو شتت لی خویایه
پاڤه: دیری دووهم، ته‌لمیحه له چه‌ن ئایه‌ی قورئان؛ وه‌کوو: **يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ**^{۱۷۹}؛ واته:
[په‌روه‌ردگار] له دزه روانین و رازی شاراه‌ی نیو دل‌تان ئاگه‌داره. **وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسَّسُ بِهِ نَفْسُهُ**
وَإِنَّا أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْأَرْدِ^{۱۸۰}؛ واته: به‌راستی مروڤمان ئافراند و ده‌زانین که نه‌فس، تووشی چ
وازواییه‌کی ده‌کات. ئیمه له ده‌ماری لای مل، لینی نزیکترین. **وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ**
الصُّدُورِ^{۱۸۱}؛ قسه‌کانتان چ به‌چه‌یان ده‌نگی به‌رز بلین، ئەو ده‌یزانی و له نه‌ینی نیو دل‌کانتان ئاگه‌داره.

(۵۹)

بار دیگر ما غلط کردیم راه^{۱۸۲}

ای همیشه حاجت ما را پناه

ey hemîşê hacetê ma ra penah
barê dîger ma xelet kerdîm rah

کورت‌ه‌مانا: ئەى که‌ پرووی نیازمان هه‌رده‌م له تۆیه، دیسان تووشیاری هیللی لار هاتین
پاڤه: ئەى په‌روه‌رنده‌یه‌ک که هه‌موو کات په‌رسقده‌ری داخوازه‌کانمانی، دیسانه‌وه تووشی هه‌له‌ی هیللی
لار هاتین. چونکه ده‌ردی دل و ده‌روون، ده‌ردی ئەفینمان سپارده ئەو پزیشک و بلیمه‌تانه‌ی که
ئەزموون‌خوازن و ئەفین له لایان نه‌ناسراو و نامۆیه. دیاره هه‌ر ده‌ردیک، شاره‌زا و پسپۆری خۆی ده‌وی
تا چاری بکات.

(۶۰)

^{۱۷۵} - فیه مافیة؛ ص ۱۴۲.

^{۱۷۶} - شرح مثنوی شریف؛ ج ۱، ص ۶۱.

^{۱۷۷} - بروانه: مه‌سنه‌وی مه‌عه‌وه‌ی؛ ده‌فته‌ری یه‌مه‌م/۱۱۹۹.

***

^{۱۷۸} - **مانای وشه:** کمینه: که‌مترین. کمینه‌ بخشش: که‌مترین به‌خشینت. من چه گویم؟؛ من چی بلیم؟ چون تو: که تو. می‌دانی: ده‌زانی. نهان:
نه‌ینی، شاراه.

^{۱۷۹} - سووره‌ی غافیر/۱۹.

^{۱۸۰} - سووره‌ی قاف/۱۶.

^{۱۸۱} - سووره‌ی مولک/ ۱۳.

***

^{۱۸۲} - **مانای وشه:** بار دیگر: جاریکی‌تر. غلط کردیم راه: ریگه‌که‌مانیه هه‌له‌ بری؛ ریگه‌مان لی تیک چوو.

***

لیک گفتی: گرچه می دانم سرت

زود هم پیدا کنش بر ظاهرهت ۱۸۳

lîk goftî: gerçê mîdanem sêrret
zûd hem peyda koneş ber zahêret

کورتهمانا: به لأم گوتت: هه چهن رازت لیم دیاره، ده بی به روالهت ناشکرای بکهی
پاشه: میسره عی یه که می ئهم به یته ئاماژه یه بهو ئایه تانه ی که له به یته ۵۸ دا هاتن و میسره عی دووهم،
ئاماژه یه بهو ئایه ته ی که ده فه رمی: «... ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ..»^{۱۸۴}؛ واته: هاوارم لی بکهن تا په رسفتان
وه گیرم.

(۶۱)

چون بر آورد از میان جان خروش

اندر آمد بحر بخشایش بجوش ۱۸۵

çon beraverd ez mîyanê can xorüş
ender amed behrê bexşayêş bêcüş

کورتهمانا: که له ناخی دلّه وه هاته ناله، به حری به زهیی خوی بو هاته کول
پاشه: کاتیک پادشا دلّی هاته کول و به شین و گریان له بهر خوا پارایه وه، خواش به زهیی پیدا هاته وه و
ده رووی ره حمه تی لی کرده وه. لیره دا ئاماژه یه به وه ی که تا به دلّیکی بیخه وش و خاوینه وه نه پارینه وه و
بارانی فرمیسک دانه بارینی، ده رگای ره حمه تت لی ئاوه لا نابج. مه ولانا ده لی:
تا نگرید طفلک حلوا فروش دیگ بخشایش نمی آید به جوش^{۱۸۶}
تا نگرید ابر کی خندد چمن^{۱۸۷}
مه ولانا بقیالی لاهووریش ده فه رمی:
ضربتی باید که جان خفته بر خیزد ز خاک ناله کی بی زخمه از تار رباب آید برون
تاک خویش از گریه های نیمشب سیراب دار کز درون او شعاع آفتاب آید برون^{۱۸۸}
(هه لمه تیکی ده وی تا گیانی خه وتوو رابی له خول، تار و ره باب که ی به بی ژندن دینه ناله نال
به گریانی نیوه شه و ره زی خوت تیر که، تا له ناخیه وه هه لی تیشکی خوره تاو)

^{۱۸۳} - **مانای وشه:** لیک: به لأم، گفتی: گوتت. می دانم سرت: راز و نهینه کانت ده زانم و ئاگه داریانم. زود: خیرا. پیدا کنش: ناشکرای بکه. ظاهرهت: به قسه و هه لس و که وتت. به روالهت. ^{۱۸۴} - غافیر / ۶۰.

***

^{۱۸۵} - **مانای وشه:** بر آورد: هه لیبری. از میان جان: له ناخی دلّه وه. خروش: هاوار. اندر آمد: هات. بحر بخشایش: ده ریای که ره م و به زهیی. به جوش: هاته کول.

۱۸۶ - مه سنه وی مه عنه وی، ده فه ر ی دووهم / ۴۴۲.

۱۸۷ - مه سنه وی مه عنه وی، ده فه ر ی دووهم / ۲۶۷. بو زانیاری زیاتر برونه: ده فه ر ی یه که م: ۸۲۰-۸۲۱؛ ده فه ر ی یه که م: ۸۱۷-
۸۱۹؛ ده فه ر ی دووهم: ۱۹۵۱-۱۹۵۴ و ...

^{۱۸۸} - اقبال لاهوری؛ زبور عجم؛ گرچه می دانم که روزی بی نقاب آید برون، ص ۱۴۶

***

بود اندر منظره شه منتظر**تا ببیند آنچه بنمودند سر ١٨٩**

bûd ender menzerê şeh montezêr
ta bêbîned ançê bênmûdend sêrr

کورتهمانا: شا سهیری ده کرد له بالآخانه، تا ببینی تهوهی رازیان پینی نواند

دید شخصی فاضلی پر مایه‌ای**آفتابی در میان سایه‌ای ١٩٠**

dîd şexsî fazêlî por mayêyî
aftabî der mîyanê sayêyî

کورتهمانا: بینی کابرایه ک هۆزان و به‌رده‌بار، هه‌روه‌ک هه‌تاویک له نیوی سینه‌ر

راڤه: له زمانی فارسیدا کاتیک ئاوه‌لناویک بو ناویک داده‌نری، له کوتایی ئاوه‌لناوه‌که‌دا «ی» یه‌ک داده‌نین. ئه‌گه‌ر ئاوه‌لناوه‌کان زۆر بن، له نیوانیندا «و» ی پیکه‌وه لکاندن دادنری؛ وه‌کوو تهوهی که ده‌لی: «مولانا، شاعرِ واصل و حکیم و عارفِ مشهوری بود» (مه‌ولانا، شاعریکی به‌خوا گه‌یشتوو و هۆزان و خواناس و به‌ناوبانگ بوو). به‌لام له هه‌ندی له ده‌قه‌کاندا بو هه‌ریه‌ک له ئاوه‌لناوه‌کان «ی» دانراوه و «و» ی پیکه‌وه لکان، لابراوه؛ وه‌کوو شخصی فاضلی پر مایه‌ای ١٩١.

مه‌به‌ست له هه‌تاویک ... زۆربه‌ی راڤه‌کاران وه‌کوو به‌حرولعلووم و نیکلسون ده‌لین که مه‌به‌ست له هه‌تاو، په‌روه‌رد‌گاره که له سینه‌ر یان جه‌سته‌ییکی دونیاییدا خوی ده‌نویتی و «متعین» (ئاشکرا) ده‌بی ١٩٢.

می‌رسید از دور مانند هلال**نیست بود و هست، مانند خیال ١٩٣**

mîrêsid ez dÛr manendê hêlal
nîst bûd o hest, ber şêklê xeyal

کورتهمانا: هیلان له دووره‌وه ده‌هات، نه‌بوو و هه‌بوو هه‌روه‌کوو خه‌یال

راڤه: ئه‌و پیره‌رینمایه، له دووره‌وه وه‌کوو هیلان زه‌رد و لاواز، نه‌رمه‌ نه‌رم ریگی دهب‌ری و ده‌هاته پیشه‌وه. نالیش هه‌ر ئه‌م خوازه‌یه گواستۆته‌وه نیو شیعری خوی و بو زه‌رد و لاواز پیشان دانی خوی ده‌لی:

هه‌رچه‌نده که من عه‌بدم و پروزه‌ردم و عاسیم

مه‌ئمووله خه‌لاسیم

قوربانی بیلالم که هیلان له هه‌لاتووم

هه‌ر عه‌فوه خه‌لاتم ١٩٤

١٨٩- مانای وشه: اندر: له ناو. منظره: روانگه؛ به‌لام لیره‌دا بریتیه له بالآخانه‌ی کوشک که بو روانین و سه‌یر کردنی شار ده‌بی. شه: کورت‌کراوی شاه، پادشا. آنچه: تهوه‌ی. بنمودند: بیان نواند، بو‌یان ئاشکرا کرد. سر: راز، نه‌ینی.

***

١٩٠- مانای وشه: دید: بینی. فاضل: زۆرزان، زانا. پر مایه‌ای: پر له زانست.

١٩١- حلی؛ شرح مثنوی، ج ١؛ ص ١٦٤-٥.

١٩٢- بحرالعلوم؛ ج ١، ص ١٨. نیکلسون؛ ج ١، ص ٣٣.

***

١٩٣- مانای وشه: می‌رسید: ده‌هات، هه‌یواش هه‌یواش نزیک ده‌بووه‌وه. مانند: وه‌کوو. هلال: هیلالی مانگ، شه‌وی یه‌که‌م تا شه‌وی سینه‌می پاش هه‌لاتنی مانگ. نیست بود: نه‌بوو؛ به‌ئاسته‌م دیار بوو. هست: هه‌یه.

١٩٤- دیوانی نالی؛ مه‌لاعبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم ل ٢٦٥.

خه‌یال، ویتنه یان رواله‌تیکه که مرؤف له خه‌و یان بیداریدا ده‌یینی. تارماییه‌ک که له دووره‌وه دیته دیار و به هوی شتیکی‌تره‌وه هه‌ستی پێ‌ده‌کری. وه‌کوو ویتنه‌یه‌ک که له ئاویتنه‌یه‌کدا دیاره. بۆیه هیلالی مانگ و تیشکی هه‌تاو و په‌لکه زیرینه، به خه‌یال ناو لی‌ده‌به‌ن. ئیینی سینا له کتیی «شفا، طبیعیات؛ ۲۶۱-۲۶۷» دا به تیروته‌سه‌لی له‌سه‌ر ئەم بابته ئاخفتوو و ده‌لی: «هه‌رشتی‌ک که وه‌کوو خاوه‌ن ره‌هه‌ند ئاشکرا بی، که چی ماکی ده‌ره‌کی و دیاری نه‌بی، خه‌یاله»^{۱۹۵}. ئەمه ئاماژه‌یه‌که به بیردۆزی «مئل» ی ئەفلاتوون؛ که جیهان سینه‌ری عاله‌میکیکه‌یه به ناوی جیهانی حه‌قیقی. ئەم جیهانی ئیمه ته‌نیا سینه‌ری و خه‌یالیکه له‌و جیهانه. مه‌ولانا لی‌ره‌دا وه‌کوو په‌راویزیک ئاماژه ده‌داته باسی خه‌یال، به‌لام له راستیدا ئەم په‌راویزه باسی سه‌ره‌کیه. چونکه هه‌روه‌کوو خۆی ده‌فه‌رمی: «چیرۆک، پێوانه‌یه و واتاکان تووی نیو پێوانه‌که‌ن». له به‌یته‌کانی تردا زۆرتر باسی خه‌یال ده‌کات.

(۷۰)

نیست‌وشی باشد خیال اندر روان تو جهانی بر خیالی بین، روان ۱۹۶

nîstveş başed xeyal ender revan
to cehanî ber xeyalî bîn, revan

کورت‌ه‌مانا: نه‌بوون ئاسایه له ده‌رووندا خه‌یال، بنۆر چۆن جیهانی ده‌گه‌ری له‌سه‌ر خه‌یال
پاڤه: خه‌یال له ده‌رووندا وه‌کوو ئەوه‌یه که هه‌ر نه‌بی، چونکه نادیار و پیاوهر؛ که چی ئەم جیهانه له سه‌ر هه‌مان خه‌یالی نادیار بنیات نراوه. واته، هیزی خه‌یال، که به‌شی زه‌ینی و سابجکتیفی مرؤفه، له به‌رانبه‌ر «ره‌وان» یان هه‌مان نه‌فسی ئاخپوه‌ری مرؤف که به‌شی ئۆبجکتیفی مرؤفه، رانراوه. به‌شی هه‌ستیار و دیاری (*objective*) مرؤف، توانی دیتنی خه‌یالی - که وجودیکی موجه‌رپه‌ده - نه‌یه؛ که چی هوی هه‌موو هه‌ست و نست و خه‌م و شادی و بیر و بۆچوونی مرؤف، خه‌یاله.^{۱۹۷}

(۷۱)

بر خیالی صلحشان و جنگشان وز خیالی فخرشان و ننگشان ۱۹۸

ber xeyalî solhêşan o cengêşan
vez xeyalî fexrêşan o nengêşan

کورت‌ه‌مانا: ئاشتی و شه‌ریان له سه‌ر خه‌یالیکه، شه‌رم و شانازیشیان له سه‌ر خه‌یالیکه

(۷۲)

آن خیالاتی که دام اولیاست عکس مه رویان بستان خداست ۱۹۹

an xeyalatî kê damê ewlîyast
'eksê mehrûyanê bostanê xodast

کورت‌ه‌مانا: ئەو خه‌یالانه‌ی که داوی ئەولیان، ویتنه‌ی به‌ژن زرافانی بیسانی خودان

^{۱۹۵} - شرح مثنوی؛ حلبی، ص ۱۶۶.

***

^{۱۹۶} - **مانای وشه:** نیست: نه‌بوون. -وش: پاشگری ویکچوون؛ -ئاسا. نیست‌وش: نه‌بوون ئاسا (کالمعدوم)؛ وه‌کوو نه‌بوون. اندر: له‌نیو. روان: ده‌روون. گیان، رۆح. بین: بینه. روان (دووهم): له‌گه‌ردا، گه‌ران.

^{۱۹۷} - بۆ زانیاری زۆرتر بره‌وانه؛ نیکلسون؛ شرح مثنوی، ص ۳۳- شرح مثنوی، اکبرآبادی، ص ۳۳- شرح مثنوی، حلبی، ص ۱۶۷.

***

^{۱۹۸} - **مانای وشه:** بر خیالی: له سه‌ر خه‌یالیک. و: ز: کورت‌کراوی «و از» له. فخرشان: شانازیان. ننگشان: شه‌رم و شووره‌ییان.

***

^{۱۹۹} - **مانای وشه:** آن: ئەو. دام: داو. عکس: ویتنه، ره‌سم، مه‌روویان: جوان و ئیسک سووکان. بستان: بیسان.

پاشه: ئەم بەیتە یەکیەک لە گرانترین و لێلتترین بەیتەکانی مەسنەوییه. زۆربە ی رافە کاران بە گوێرە ی بۆچوونی خۆیان لێکیان داووتەووە و تاوتوویان کردوو. بەلام رای سەرەکی زۆربەیان ئەوێهە کە: ئەو خەیاڵانە ی کە دەبنە داو و بەند بۆ پێی رێبوارانی رینگای حەق، وێنە ی ئێسک سووکانی بێسانی خودان. مەبەست لە ئێسک سووکانی بێسانی خودا، وێنە ی دانستە (صفات) جوان و دلرڤینەکانی پەروردگارە کە وەکوو وێنە یەکی خەیاڵی، یان واردات و دۆخی قەلبی، یاخۆ کەشف و موشاهیدە لە نیو دلێ خاسانی خوادا دەنەخشی. ئەم وێنە جوانانە، لە بەر دلرڤینی و جوانی و حەز لیکراوی، رێبوار تووشی داوی تیشکی رووناکی خوا دەکەن و دەبنە پابەند و ناهیلن درێژە بە رینگا بدات و لە هەوارزەکانی تر هەلزنێ و پلە و پاگە ی سەرتر بیری^{۲۰۰}.

بەلام خاوەنی ئەم قەلەمە کەرچ و کالەش، بۆچوونێکی تری هەیه؛ هەرچەندە هەلزان لەو هەوارزە نەفەس بێرە، کاری پاکانە، نەک رێنەزانی وەک من. ئەو خەیاڵانە ی کە دەبنە داو بۆ رڤاندنی دلێ ئەولیا، واتە، رێبوار دەخەنە سەر هیلێ راستەری و بەرەو راستەقینە ی رادەکیشن، ئەو وێنە خەیاڵانە یە کە بە شیوہ ی وارداتی قەلبی یاخۆ کەشف بۆ رێبوار ئاشکرا دەبن و لە ئەقل و ئاوەزی قازانج خاوانە ی دەخەلسینن و مەست و شەیدا، دەیخەنە سەر رێی ئەفین. لە راستیدا تا ئەم وێنانە لە دلێ رێبواردا ئاشکرا نەبن، رێبوار بە چاوی بەسراو و بە دلێ زامارەو دەبێ رینگای ئاستەم و پڕ لە کەندەلان بپنوی و نە تەنیا چیژی بەرناکەوی، بەلکوو لەوانە یە کە رەنج و ئازاری رینگا وەکوو، خۆبەسەندی و مەرای و دوورویی، تووشی لاری بکەن. بەلام ئاشکرا بوونی ئەم سێفاتانە، کە هەریەک سووچیک لە جوانی بێ برانەو و بێ کۆتایی پەروردگار دەنوینن، دەبنە هاندەری رێبوار بۆ سەرکەوتن لەم رینگایە.

^{۲۰۰} - اکبرآبادی، ص ۲۴؛ حلبی، ص ۱۶۸؛ نیکلسون، ص ۳۲؛ فروزانفر، ۶۸.

له خوای یارمه تیدەر، داوای به ئه ده بپوون کردن له هه موو بارود و خیکدا

پنوهندی ئەم بەشە ئاشکرایه؛ ئەو ههش هه مان بهیتی پیشووه: «از برای خدمت بدم کمر». لیره دا ریتمای ریتوار ده کات که کاتیک گه یشته خزمه تی ریه ریکی کامل، ده بی سه ری ریزی بو نه وی کات و به باشی بو خزمه تی تیبکوشی؛ چونکه به خته وه ری هه تاهه تایی و کلیلی مه خزنه ئیلاهی له مه دایه.

(٧٨)

از خدا جوییم توفیق ادب بی ادب محروم شد از لطف رب ٢٠١

ez xoda cüyîm tewfiqê edeb
bî edeb mehrûm şod ez lotfê reb

کورتهمانا: له خودا ده خوازین ته و فیقی ئه ده ب، بی ئه ده ب بی بهش بوو له لوتفی ره ب
پاشه: ئه ده ب بریتیه له کومه لیک له داب و خوو و خده و ههست و رهفتار و بارود و خی دهروونی و رواله تی که هه موویان ده ره نجامی چاندی رو حانی تاکه. ٢٠٢ له بهر چاو گرته ئه ده ب بو ریتواری ریتی حه قیقه ت، گرنگیه کی تاییه تی هه یه و سو فیه کان بایه خیکی ئه و تووی پی ده دن. ئاخیز گه ی ئه مهش ده گه ریته وه بو ره وایه تیک له پیغه مبه ری ئیسلام؛ ده گێر نه وه که فه رمووی: «ادبی ربی فاحسن تادیبی»؛
واته: پهروه رنده م ئه ده بی کردم، چ جوان ئه ده بی کردم. ٢٠٣
عیزه دینی کاشانی ده لی: ئه ده ب بریتیه له چاک کردنی ئاکار و پلاوتنی کرده و وته. کرده وه ده بیته دوو بهش: کرده کانی دل، که پی ده لین مه بهست و ویست. کرده کانی لهش که رهفتاری پی ده لین. ٢٠٤
ئیمام قوشهیری له مه ر ئه ده بده ده فرمی: «له ماموستا ئه بووعه لیم بیست که گوتی: مرؤف به تاعهت ده گاته به ههشت و به ئه ده ب له تاعهتدا ده گاته خوای مه زن.» ٢٠٥ به لام خالیکی تر هه یه که جیی سه رنجه؛ ئەو ههش ئه وه یه که ئه ده ب و راگرته ئه ده ب له به رانه ر خو شه ویستدا، پیویستی به هه بوونی ئەقل و هوش هه یه. کاتیک عارفی شهیدا و عاشق، ئەقل و هوشی ده دۆریتنی، راگرته ئه ده ب کاریکی نه گونجاو و نه لواوه. وادیاره ئه و ئه ده به ی که مه ولانا باسی لینه کات، گوێرا په لی و گه ردن که چیه له به رانه ر ویستی پهروه ردگار؛ نه ک له چۆنییه تی ئه و هه لسه و که وته. له چیرۆکی مووسا و شواندا، مه ولانا له زمان پهروه ردگار هه ده لی:

هر کسی را سیرتی بنهادهم هر کسی را اصطلاحی دادهام

هندوان را اصطلاح هند مدح سندیان را اصطلاح سند مدح

عاشقان را هر نفس سوزیدنی ست بر ده ویران خراج و عشر نیست ٢٠٦

ئهم باسه له شویتی خویدا به تیر و تهسه لی تاوتوئی ده که یین.

(٧٩)

بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد ٢٠٧

٢٠١ - **مانای وشه:** از: له. جوییم: ده خوازین، داوا ده که یین. توفیق: له وشه دا به مانای سازگاریه و له زاراهوی که لام وانه ئه شه رییه کاندای بریتیه له سازگار بوونی ویست و خواستی بنده له گه ل ته قدر و خواستی پهروه ردگار و ئه وهی ده بیته هوی به خته وه ری دواروژ.

٢٠٢ - نیکسون، ص ٣٢.

٢٠٣ - رساله ی قشیری، ص ٤٧٨. فرهنگ اصطلاحات عرفانی، ص ٦٨-٦٩. گولپیناری، شرح مثنوی شریف، ج ١، ص ٤٢.

٢٠٤ - عزالدین کاشانی، مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه، به اهتمام جلال الدین همایی؛ تهران ١٣٦٧.

٢٠٥ - رساله ی قشیری، ص ٤٧٨.

٢٠٦ - بروانه: مه سنه وی، ده فته ری دووه م، بهیتی ١٧٥٠-١٧٧٢.

٢٠٧ - **مانای وشه:** تنها نه خود را؛ (نه تنها خود را) نه ته نیا خو ی. داشت بد: تووشی خراپه کرد.

bî edeb tenha ne xod ra daşt bed
belkê ateş der hemê afaq zed

کورتهمانا: بئێهدهب ته نیا خۆی تووشیار نه کرد، به لکوو ئاوری له دنیا بهردا
رافه: مهولانا لیره به دواوه ئاماژه به چهن چیرۆکی قورئانی دهکات که چۆن بئێهدهبی ههندی پینهزان
له سهردهمی عیسا و مووسادا دهیته هۆی برانی بهشی بروادارانی تر.

(٨٠)

مائده از آسمان در می رسید **بی صداع و بی فروخت و بی خرید** ٢٠٨

maêdê ez asman der mîrêsid
bîsoda' o bîforûxt o bîxerîd

کورتهمانا: بیرهنج و تازاری کرین و فروتن، نان و خوانیان له ئاسمانهوه بو دهگهشت

(٨١)

در میان قوم موسی چند کس **بی ادب گفتند «گو سیر و عدس؟»** ٢٠٩

der mîyanê qewmê mûsa çend kes
bîedeb goftend: "kû sîr o 'edes?"

کورتهمانا: له نێو هۆزه کهی مووسادا چهن کس، بئێهدهب، گوتیان: کوا سیرهدهس؟

(٨٢)

منقطع شد نان و خوان از آسمان **ماند رنج زرع و بیل و داسمان** ٢١٠

monqetê' şod nan o xan ez asman
mand rencê zer' o bîl o dasman

کورتهمانا: نان و خوانی ئاسمانمان لێ بر، رهنجی کشت و کال و داس و بیلمان پی بر
رافه: ئەم سێ بهیته، ئاماژه به چیرۆکی هزرهتی مووسا که له ئایه ٥٧ تا ٦١ له سوورهی بهقههدا
هاتوه: **وَطَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمْنَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ...**؛
واته: هه وریشان کرده سه یوانوو؛ گهزۆ و مهلی شیلاقه شمان بو هه ناردن: بخۆن له و بزیه پاکه ی به شمان
داون. ئەوان ناحه قییکیان له ئیمه نه کرد؛ ده باره ی خویان ناحه ق بوون. ٢١١ که چی هه ندی پینه زانی له
راسته ری کلابووگ، گوتیان ئیمه ته نیا به یه ک جوړ خواردن هه دا ناده یین و به خوات بیژه با سیر و
پیواز و نیسک و... بۆمان بنیری. ئەوه نده یان بیانوو ی جوړاوجۆر به مووسا گرت، تا که وتنه بهر تووره ی
خودا و چاره ره شی و زه بوونیان بو بریار درا و رهنجی کار و کشت و کال و بزیه ده ره یانیان بو ره چاو
کرا.

(٨٣)

***

٢٠٨ - **مانای وشه:** مایده: سفره و نان و خوان. درمی رسید: ده گهشت. صداع: رهنج و تازار. فروخت و خرید: فروتن و کرین.

***

٢٠٩ - **مانای وشه:** قوم موسی: هۆزه کهی مووسا. گفتند: گوتیان.

***

٢١٠ - **مانای وشه:** منقطع شد: بر. نان و خوان: نان و خوان، نان و سفره. از: له. ماند: مایه وه. داسمان: داس+مان، مان ئاوه ئناوی پیکه وه لکاو ی
یه که م کسهی کویه.

٢١١ - هه ژار: وهر گترای قورئانی پیروژ.

***

باز عیسی چون شفاعت کرد حق

خوان فرستاد و غنیمت بر طبق ۲۱۲

baz 'îsa çon şefa'et kerd, heq
xan fêrêstad o xênîmet ber tebeq

کورتهمانا: که عیسا له خوای داوا کرد، خوداش، نان و خوانی له سهر ته باخ بو ناردن

(۸۴)

باز گستاخان ادب بگذاشتند

چون گدایان زله‌ها برداشتند ۲۱۳

baz gostaxan edeb bogzaştend
çon gêdayan zellêha berdaştend

کورتهمانا: دیسان بی‌شهرمان، بی‌ته‌ده‌بیان کرد، وه‌ک ده‌روژه‌که‌ران، ده‌سندە‌خو‌ریان کرد

(۸۵)

لابه کرد عیسی ایشان را که این

دائم است و کم نگرده از زمین ۲۱۴

labê kerd 'îsa îşan ra kê în
da'êm ast o kem negerded ez zemîn

کورتهمانا: عیسا له به‌ریان پارایه‌وه که: ئەم خوانه به‌رده‌وامه و لئی کهم نابیته‌وه

(۸۶)

بدگمانی کردن و حرص آوری

کفر باشد پیش خوان مهتری ۲۱۵

bedgomanî kerden o hêrs averî
kofr başed pîşê xanê mêhterî

کورتهمانا: دردۆنگی کردن و چاوچنۆکی، کفره له سهر خوانی خاوه‌ن که‌رهمان

(۸۷)

زان گدارویان نادیده ز آز

آن در رحمت بر ایشان شد فراز ۲۱۶

zan gêdarüyanê nadîdê zê az
an derê rehmet ber îşan şod feraz

کورتهمانا: به‌هۆی ئەو ده‌روژه‌که‌ری چاوچنۆکانه، ئەو ده‌رگای ره‌حمه‌ته‌یان لی‌داخرا

رافه: به‌یتی ۸۳ تا ۸۷ پیکه‌وه رافه ده‌کرین. ئەمه‌ش ئاماژه‌یه به‌ چیرۆکیکی حه‌زه‌رتی عیسا که جاریک له گه‌ل یارانیدا ده‌گه‌نه‌چۆلیک. خه‌لکی بییان ده‌زانن و له ده‌وریاندا ده‌تالین. حه‌زه‌رتی عیسا، ریتمایان ده‌کات. یارانی دین و ده‌لین که کاتی خواردنی نانی نیوه‌روژه‌یه و ئیمه‌هیچمان نییه بو خواردنی ئەم

۲۱۲ - مانای وشه: باز: دیسان. غنیمت: ئەو شته‌ی که به‌بی ره‌نج و ئازار به‌ ده‌ست دئ. به‌لاش، به‌خو‌ریایی. طبق: ته‌باخ. سینی.

۲۱۳ - مانای وشه: گستاخ: بی‌ته‌ده‌ب. بگذاشتند: بی‌ته‌ده‌بیان کرد. زله: پاشماوه‌ی خو‌راک له میوانیدا که هه‌ندئ سو‌فی، پاش میوانی له گه‌ل خو‌یان بردوویانه. زله برداشتند: زاراهویه‌که له زمانی فارسیدا که بریتیه له هه‌مان ده‌سندە‌خو‌ری و ده‌روژه‌کاری: له ئەده‌بی فارسیدا «زله بردن»، «زله کردن»، «زله بستن» و «زله آوردن» باو بووه (شرح مثنوی، حلبی، ص ۱۸۵).

***

۲۱۴ - مانای وشه: لابه کرد (ایشان را): پارایه‌وه. له‌به‌ریان پارایه‌وه. کم نگرده: کهم نابیته‌وه.

***

۲۱۵ - مانای وشه: بدگمانی: دردۆنگی، دل‌بیزی. حرص‌آوری: چاوچنۆکی، چاونه‌زیری. مهتر: گه‌وره، سه‌رۆک، سه‌ردار.

***

۲۱۶ - مانای وشه: زان: کورترک‌روی «ز آن»: له ئەو. گدارو: سو‌الکەر. ده‌روژه‌که‌ر: ئەوانه‌ی که خوو و خده‌ی سو‌الکەرانه‌یان هه‌یه. نادیده: نه‌ویی، نه‌یی. آز: ته‌ما و چاوچنۆکی. در: درگا، ده‌رگه. فراز: باز، ئاوه‌لا، به‌لام لیره‌دا به‌ مانای به‌سراو و داخراوه: ئەمه له وشه‌گه‌لی دژبه‌یه که که ماناکه‌ی به‌ پیچه‌وانه‌ی مانای سه‌ره‌کیه.

هه‌شیمه‌ته؛ با پینان بلیین که برۆن. هه‌زهره‌تی عیسا ده‌لی چیمان هه‌یه؟ ده‌لین پینج نان و دوو ماسی. بۆ دیتن و ده‌ینتته نیو سه‌وه‌ته‌یه‌ک و ماوه‌یه‌ک له به‌رخوا ده‌پارێته‌وه. پاشان ده‌لی له نیو خه‌لکدا دابه‌شی که‌ن. له کتییی عه‌هدی نویدا ده‌لی که ژماره‌ی ئه‌و خه‌لکه پینج هه‌زار که‌س بوو، به‌لام هه‌موویان تیر نان و ماسییان خوارد. پاشان هه‌زهره‌تی عیسا ده‌فه‌رمی که پاشماوه‌ی خۆراکه‌که کۆ که‌نه‌وه. پاشماوه‌که‌ی ده‌بیتته دوازده سه‌وه‌ته نان و ماسی.^{۲۱۷}

له سووره‌ی مائیده‌شدا به‌م باسه ئاماژه ده‌کات و خوا مه‌رجیان بۆ داده‌نی که ئه‌گه‌ر پاش ئه‌م خوانه ئاسمانییه‌ی که بۆیان ده‌نێرم، تووشیاری کوفر بن، سزایه‌کی توندیان ده‌ده‌می.^{۲۱۸} به‌لام چه‌ن چاوچنۆکی چاونه‌زیر، وه‌کوو ده‌روژه‌که‌ران، له سه‌ر خوان و سه‌ره‌ی زه‌نگین و ره‌نگینی په‌روه‌ردگار، ترسان که چیدی ئه‌و خوانه‌یان نه‌می‌نێ، خواردنیان شارده‌وه بۆ کاتیکی‌تر. بۆیه ئه‌مه هه‌مان کوفریک بوو که ئه‌و نه‌یبیانه تووشی بوون و نان و خوانی ئاسمانیان لی‌برا.

(۸۸)

ابر برناید پی منع پی منع زکات   وز زنا، افتد وبا اندر جهات^{۲۱۹}

ebr bernayed peyê men'ê zekat
vez zêna, oftêd veba ender cêhat

کورتهمانا: پاش زه‌کات نه‌دان هه‌ور هه‌لنايه، به هۆی زیناوه په‌تا به‌رده‌بی له گشت لا **پاڤه:** ئه‌مه ئه‌م ئایه‌ته‌مان ده‌خاته‌وه بیه که ده‌فه‌رمی: **وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَأَتَّقُوا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ**؛ واته: ئه‌گه‌ر خه‌لکی ئه‌و باژیرانه برۆیان دیتا و ریی پارێزکاریان ده‌گه‌رته به‌ر، ده‌رگای خیر و ودمی ئاسمان و زه‌ویمان بۆ ئاوه‌لا ده‌کردن؛ به‌لام ئه‌وان به‌ درۆیان زانی و تووشیاری سزای ئه‌و تاوانه‌یان بوون.^{۲۲۰} نیکلسۆن ئاماژه‌ی به‌م هه‌دیه‌ داوه: **وَلَا تَمْنَعُوا الزَّكَاةَ إِلَّا حُبْسَ عَنَّمِ الْقَطْرَ وَإِذَا رَأَيْتُمُ الْوَبَا قَدْ فُشَا فَاعْلَمُوا أَنَّ الزَّيْنَةَ قَدْ فُشَا؛** واته: هه‌چ هۆزیک به‌رگریان له دانی زه‌کات نه‌کرد، مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی که بارانیان لی‌برا و هه‌رکات په‌تا ته‌شه‌نه‌ی کرد، بزنان که زینا په‌ره‌ی سه‌ندوو.^{۲۲۱}

(۸۹)

هرچه برتو آید از ظلمات و غم   آن ز بی باکی و گستاخی ست هم^{۲۲۲}

herçê ber to ayed ez zolmat o xem
an zê bîbakî yo gostaxîst hem

کورتهمانا: هه‌رچی خه‌م و په‌ژاره‌ت دی به‌ سه‌ردا، هۆکه‌ی بی‌شه‌رمی و بویری تویه
(۹۰)

^{۲۱۷} - عهد جدید، ترجمه‌ی انجیل، ص ۴۳-۴۴.

^{۲۱۸} - سووره‌ی مائیده / ۱۱۱-۱۱۵.

***

^{۲۱۹} - **مانای وشه:** ابر: هه‌ور. برناید: هه‌لنايه. پی: پاش، به‌ دوای. وز: کورتکراوی «و از» له. وبا: په‌تا. هه‌رنه‌خوشیه‌کی گیرۆ.

^{۲۲۰} - ته‌عراف / ۹۶.

^{۲۲۱} - احادیث مثنوی، فروزانفر، ص ۱.

***

^{۲۲۲} - **مانای وشه:** هرچه: هه‌رچی. برتو آید: به‌ سه‌رتدا دی. ظلمات: کۆی «ظلمت». واته تاریکی و دووری له زانست. بی‌باکی: بی‌په‌روایی، نه‌ترسی، بویری. گستاخی: بی‌شه‌رمی.

***

هر که بی باکی کند در راه دوست ره زن مردان شد و نامرد، اوست ۲۲۳

herkê bîbakî koned der rahê düst
reh zenê merdan şodest o namerd, ūst

کورتهمانا: هر که س له رینی دلدار روودامالیگ بوو، رینگری ریبوارانه و ناپیاوه ئەو
رافه: بۆیه دهلی رینگر، چونکه ئەو که سانه تهنیا خویان تووش نابن، به لکوو ئاوریک هه لده کهن که
هه مووانی تیوه ده گلینن. «بی ادب تنها نه خود را داشت بد، بلکه آتش در همه آفاق زد». ئەمانه به ره فتاری ناپیاوانه وه،
وه کوو رینگر، رینگای ریبوارانی تر ده برن و ناهیلن بگه نه مه نزلگای یار. ۲۲۴

(۹۱)

از ادب پر نور گشته است این فلک وز ادب معصوم و پاک آمد ملک ۲۲۵

ez edeb por nûr geştet în felek
vez edeb me'sûm o pak amed melek

کورتهمانا: ئەدەب بۆتە هۆی رووناکی فەلەک، ئەدەب بۆتە هۆی پاکی فریشتە و مەلەک

(۹۲)

بد ز گستاخی، کسوف آفتاب شد عزازیلی ز جرأت، ردباب ۲۲۶

bod zê gostaxî, kosûfê aftar
şod 'ezazîlî zê cor'et reddêbab

کورتهمانا: بی شهرمی، بوو به هۆی گیرانی رۆژ، عه زازیلیش له بهر بویری ده رکرا
رافه: هه رکات هه تاو له راسته رێ کلایی، رۆژگیران، وه کوو ئامرازیکه بۆ ئەدەب و ته مبی کردن و
هینانه وهی بۆ سه ر راسته رێ له لایه ن پهروه ردگار وه. ۲۲۷ ههروه ها، کاتیک عه زازیل له فه رمانی خودا لای
دا و گوتی من له ئاور چی کراوم و ئادهم له قور، بۆیه کړنۆشی بۆ نابه؛ به م بۆنه وه کهوته بهر له حنه تی
خودا و له ده رگای خودا ده رکرا و ناوی ئیبلیس یان شهیتانی له سه ر دانرا. ۲۲۸

۲۲۳ - مانای وشه: هر که: هر که س. بی باکی: بی شهرمی. ره زن: رینگر، چه ته.

۲۲۴ - پروانه: شرح مثنوی، اکبرآبادی، ص ۲۷.

***

۲۲۵ - مانای وشه: گشته است: بووگه، بووه. این فلک: ئەم دونیایه. ملک: فریشتە و ملائیکه.

***

۲۲۶ - مانای وشه: بد: کورتکراوی «بود». بوو. کسوف: رۆژگیران. آفتاب: هه تاو، رۆژ. عزازیل: وشه یه کی عبیرییه به مانای عه زیزی خودا که
ناوی ئیبلیس بووه پیش نافه رمانی خوا. جرأت: بویری، تازایی، به لام لیره دا به مانای بی شهرمی و روودامالیگه. ردباب: له بهر ده رگای خوا
ده رکراو.

۲۲۷ - مثنوی، دفتری ششم، بیت ۹۳۰.

۲۲۸ - پروانه: سووره ی ص / ۷۱-۷۹.

***

renceş ez sewda o ez sefra nebûd
bûyê her hîzom pedîd ayed zê dûd

کورتهمانا: رهشاو و زهرداو ههویتی دهردی نهبوو، به دووکهل بۆنی هیزم ئاشکرا دهبی
رافه: به پیچهوانه‌ی ئەو شته‌ی که حه‌کیم و پزیشکه له خۆباییه‌کان ده‌یانگوت، هۆی نه‌خۆشی کچه کۆلا،
نه زهرداو بوو، نه رهشاو. له میسرعه‌ی دووه‌مدا وه‌کوو بلّی مه‌ولانا ده‌یه‌ویت به‌رسفی ئەم پرسه وه‌گێری
که چۆن ده‌زانئ ئەمانه هۆی نه‌خۆشیه‌که نین؟ ویتیه‌که دینتیه‌وه که بۆنی ههر هیزمینک له
دووکه‌له‌که‌یه‌وه ئاشکرا ده‌بی. ئەو هیزمه‌ی که هۆی سووتانی دل و گیانی ئەم نه‌خۆشیه‌یه، ئەوه نییه که
ئەم پزیشکانه زانیویانه. له به‌یتی دوایدا مه‌ولانا تامازه به هۆی نه‌خۆشیه‌که ده‌کات.

dîd ez zarîyeş kû zarê dêl est
ten, xoş est o û gêrêftarê dêl est

کورتهمانا: تیگه‌یشت ناله‌ی هی خه‌می دلّه، له‌ش بیویه و ئەو گرفتاری دلّه
رافه: مه‌ولانا ده‌فه‌رمئ که عارفانی گه‌وره، به هۆی ره‌فتار و هه‌لسوکه‌وتی خه‌لکه‌وه، له ناخی دلّیان و له
هۆی ئازار و نه‌خۆشیه‌کانیان تیده‌گه‌ن. هه‌روه‌کوو چۆن به هۆی دووکهل‌وه بۆنی هیزم ئاشکرا ده‌بی، له
سوئگه‌ی ناله‌ی نه‌خۆشه‌وه، هۆ و ئاخیزگه‌ی نه‌خۆشیه‌که‌ی خویا ده‌بی.
به‌رای مه‌ولانا، ره‌فتاری هه‌رکه‌س، پیشانده‌ری چۆنیه‌تی بارودۆخی ده‌روونی ئەو که‌سه‌یه. چونکه
ره‌فتارگه‌لی مرؤف، له خووی ده‌روونی و ئاکاری قه‌لبی تاکه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرن.

'aşêqî peydest ez zarîyê dêl
nîst bîmarî, hemço bîmarîyê dêl

کورتهمانا: ئاشقی دیاره له نیو ناله‌ی دل، نه‌خۆشی نییه وه‌ک نه‌خۆشی دل

٢٢٩ - **مانای وشه:** سودا (سوداء): رهشاو، یه‌کینک له چوار خلتی پزیشکی خومالی، چونکه ره‌نگی ره‌ش بوو، پنیان ده‌گوت سه‌ودا و پنیان وابوو
که له سېلدا ساز ده‌بی و فره بوونی ده‌بیته هۆی شیتی و په‌تیاره‌بی؛ «دیوانه و سه‌وداسه‌رم، کوژراوی غه‌مزهی دولبه‌رم(وفایی)». صفرا
(صفراء): زهرداو. یه‌کینکتر له خلتیه‌ چوارینه‌کان؛ ره‌نگی زه‌رده و له جهرگدا ساز ده‌بی. زور بوونه‌وی ده‌بیته هۆی تووره‌بی و هه‌لچوون.
بوی: بۆن. هیزم: هیزم، ئیزنگ. دود: دووکهل.

***

٢٣٠ - **مانای وشه:** زاریش: ناله‌ی، هاواری. کو (که‌او): که ئەو. زار: نه‌خۆش و خه‌مین. تن: له‌ش. خوش است: چاکه‌بی. ده‌رده.

***

٢٣١ - **مانای وشه:** زاری: گریان و شیوه‌ن. چو: وه‌کوو.

***

'êlletê 'aşêq zê 'êlletha codast
'êşq ostorlabê esrarê xodast

کورتهمانا: جیا به له هه موو دهر دیک، دردی ئه وین، ئه وینه ئۆستورلابی ئه سراری خودا
رافه: دهر دی ئه وین، وه کوو دهر ده کانی تر نییه تا له سه ره هه مان شیواز دهر مان بکری. ئه وین، نه ریگایه
و نه ئامانج؛ به لکوو ئه وین ریتمایه بۆ گه یشتن به مه به ست. ئه وین ئاگریک له دلێ ئه ویندار به رده دا که
هه موو ئه و کووت و به ندانه ی که بوونه ته له مه ریگ بۆ ریگابرین و گه یشتن به سه رچاوه ی یه قین،
ده سووتینی. مرؤف له ژبانی ئه م دونیایه، گیرۆده ی ئه قل و ئاوه زه و وا راهاتوه که هه موو کووسپیک به
نووکێ تیژی ئه قل بسمی و ریگا خوش کات. به لام ههروه ک دیاره، له عاله می مه حسوسات و ئۆبزه دا
(objective)، باشتترین و کاریگه ترین ئامراز بۆ ئاشکرا کردنی نادیاره کان. ئه قل و ئاوه ز و پیدوانگه کانیه.
به لام ههروه ک مه ولانا ده لی، تا ئه و ده مه ی که مرؤف له نیو دهر یا بی، باشتترین ئامراز بۆ دهر یا برین،
گه میه و ئه سپی چپویه. که چی پاش هاتنه نیو وشکی و دهر باز بوون له دهر یا، ئیتر ئه سپی چپوی که لکی
نامینی و نیاز به ئه سپی راسته قینه یه. بۆیه بۆ برینی ریگای جیهانی ساژه (subjective)، ئامرازیکی تر
پیویسته که مه ولانا به ناوی «عشق» (ئه وین) ناوی لیده با.

(۱۱۱)

عاشقی گر زین سر و گر زان سر است عاقبت ما را بدان سر رهبر است ۲۳۳

'aşêqî ger zîn ser o ger zan ser est
'aqêbet ma ra bêdan ser rehber est

کورتهمانا: ئاشقی له م سه ره یاخۆ له وسه ره بی، ریتوینمانه ئاقیبه ت بۆ ئه و سه ره
رافه: ئه وین، به بی له به رچاو گر تنی ئه وه ی که گراو چی و کێ بی، بۆ خۆی خاوه نی تاییه تمه ندیبه کی
پالیوه رانه و روونکه ره وه و زولالکه ره وه یه. نیکلسۆن ده لی: ئه وین، چ ئه وه ی که ئامانجی سه ره کی گه یشتن
به په ره ردگار بی (عه شقی حه قیقی)، یاخۆ خۆشه ویستی مرؤفیک بی (عه شقی مه جازی)، له ئه نجامدا
ده گاته یه ک سه رچاوه؛ که ئه وه ش په ره ردگار ه. سه ره له به ری جوانیبه کانی سه رزه وی، ره نگدانه وه ی جوانی
ئاسمانیبه و که ئه م ره نگدانه وه یه نه مینی، سه رمان به ره و سه رچاوه ی رووناکی ده گیرینه وه (المجاز قنطرة
الحقیقه) ۲۳۴. دلێ زۆربه ی ریبوارانی ئه م ریگایه، تا دلیان به عه شقی مه جازی رانه ییت، توانی هه لگر تنی
عه شقی حه قیقی به ده ست ناهینی.

جیگای خۆیه تی که لیره دا ئاوریک بدهینه وه له بیردۆزی یاری (کایه)، که سه ره تا هیربیرت مید هینایه
ئاراهه. مندال، بۆ ناسینی خۆی و بۆ راهینانی خۆی، له یاریبه کانیدا لاسایی گه وره سالانی ده کاته وه.
کیژۆله یه ک بوو که شووشه یه ک ده گریته باوه شی و وه کوو مندالی خۆی، رایده ژهنی و شیر ی پی ده دا. به م

۲۳۲ - **مانای وشه:** علت: نه خووشی. اسطرلاب: ئه ستیره دۆز؛ بناوانی ئه م زاراوه یه، یوونانیبه. یوونانی پیدهلین ئاسترولابون (astrolabon). که
پیک هاتوه له دوو وشه ی astern (ئه ستیره) و lambanein (گر تن); ئامرازیکی بووه بۆ ناسین و زانینی هیلی سوورانه وه ی ئه ستیره کان
و هه لسه نگاندنی به رز و نزمی ته نه ئاسمانیبه کان (گوهرین، فرهنگ لغات و تعبیرات مثنوی؛ ج ۱، ص ۲۰۶).

***

۲۳۳ - **مانای وشه:** گر (کورترکراوی اگر): ئه گه ر، گه ر؛ زین (کورترکراوی از این): له م؛ زان (کورترکراوی از آن): له و؛ بدان (کورترکراوی به آن): به و.
به ئه و.

۲۳۴ - شرح مثنوی؛ دفتر اول، ج اول، ص ۳۸.

چەشنە خەریکە خۆی بۆ دەوریک که له داها توودا له کۆمەلگادا دەبی بیگێرێ، ئامادە دەکات^{۲۳۵}. ریبواری ئەم رینگایەش بۆ رایتانی دلی خۆی، دەبی خۆی فیری خۆشەویستی بکات و دلی ئەویندە گەورە بکاتەوه که توانی هەلگرتنی ئەو بارە یی.

کاک ئەحمەدی موفتی زاده بۆ چۆنییەتی ئەم رهااتنە دەلی:

چوونکە دلێش وەک عەقل و لەش کەم کەم له هەر باریکەو خوەی ئەکار مەحکەم
به خوەشەویسی بووچک فیر بیی
برێ عارفگەل خویان لی رازی
وا ئەروان بۆ عیشتی مەجازی:
به مەجازیی ئالوودە نەبی
دل بۆ حەقیقی ئامادە ئەبی
به لآن ئیشتیان باوهرت به یۆ
«حەقیق بی مەجاز تاقیق نەبو»
هەر مەحەبەتی ناپەسەن نەبی
ئه گونجی به رهو حوبی خوا بچی
هەر وهها مه لای جزیری ده فەرمی:

عاشق ئەر جارەک ژ بالا لی بدەت بەرقا مەجاز

دی لنگ ساحیب دلان حەتتا ئەبەد بت سەرفراز

کەشفی ئەسراری سیفاتان بی محەبەت نابتن

سوورەتی ئەسما دفتین دابکین ژئ فەهمی راز

لامیعا حوسن و جەمالی دی ژ عیلمی بیتە عەین

عیشق دا ژئ هلبتن کی دی حەقیقەت بی مەجاز^{۲۳۶}

هەر وهها شایانی ئامازەیه که، نایی وایبر که ینەوه که ئەوین رینگا، یان مەبەست و مەنزلگایە؛ بە لکوو، ئەوین لەم رینگایەدا دەوری ریبەرایەتی هەیه و بۆ گەشتن به مەنزلگا، ریزانیکە که ریبوار له کۆسپ و کەندەلان و هەلدیرگای جۆر بە جۆر دەپەرینتتەوه. عەشق خاوەنی تاییەتمەندییە که که کۆت و بەندی دل و لەش دەکاتەوه. دوو بالی بەهیزه که مروّف هەلدەفریتتی و بەرهو سەرچاوهی بوونی دەگیریتتەوه.^{۲۳۷}

(۱۱۲)

هەرچه گویم عشق را شرح و بیان چون به عشق آیم، خجل باشم از آن^{۲۳۸}

herçê güyem 'êşq ra şarh o beyan
çon bê 'êşq aye, xecêl başem ez an

کورتەمانا: هەرچه نەدە عەشق شەرح و راقە بکەم، شەرمەسار دەبم کاتیک پیی دەگەم.

راقە: مەولانا دەفەرمی، عەشق شەرح و راقە و تاوتوی هەلناگری. بە لکوو خۆی روونکەرەوهیه و پیوستی به روون کردنەوه نییە. له دیوانی شەمسدا دەفەرمی:

عشق را از کس می پرس از عشق پرس
عشق ابر در فشانست ای پسر

ترجمانی منش محتاج نیست
عشق خود را ترجمانست ای پسر^{۲۳۹}

(واتە: له کەس مەپرسە عەشق چییە، له خۆی بپرسە؛ عەشق هەوری دوو پزینە کورم

عەشق هیچ پیوستی به راقە ی من نییە، عەشق خۆی راقە کارە کورم)

^{۲۳۵} - ئامیدیان؛ فەرھەنگی زاراوه کانی کۆمەلناسی، ل ۵۴۸.

^{۲۳۶} - دیوانی مه لای جزیری؛ ل ۲۴۶.

^{۲۳۷} - تفسیر و تحلیل و نقد مثنوی؛ محمد تقی جعفری؛ ص ۱۰۸.

***

^{۲۳۸} - **مانای وشە:** هەرچه نەدە، گویم؛ بیژم، بلێم، شرح و بیان؛ لیکدانەوه و تاوتوی کردن، چون: کاتیک.

^{۲۳۹} - دیوان شمس؛ تصحیح استاد فروزانفر؛ غزل شماره ۱۰۹۷.

له درێژهدا مهولانا بۆ پيشان دانى ئەوهى كه ئەوین پڤویستی به تاوتوی نییه و وه کوو ههتاویکه که بۆ دیتن و ناسینی، ته نیا ده بی سهر هه لبرى و پڤویست ناكا ئاماژهی بۆ بکهی، چهن نمونهی زۆر جوان دیتتهوه.

(۱۱۳)

گرچه تفسیر زبان روشنگر است

لیک عشق بی زبان روشن تر است^{۲۴۰}

gerçê tefsîrê zeban rewşenger est
lîk 'êşqê bî zeban rewşenter est

کورتهمانا: هه چهن راقه ی زمان، روونکه ره وهیه، عه شقی بی زمان خو ی روونا کتره.
رافه: لیره دا ئاماژه به دوو هۆکاری گه یشتن به راسته قینه ده کات؛ واته: تاوتوی و باسی هزری، که شف و شهوودی عیرفانی. هه چهنده باس و تاوتوی کردنی هزری له زۆربه ی بابه ته کاندای روونکه ره وهیه و ده توانی ته می نه زانی و گومرایی له سهر بره ویتنی، که چی، بۆ بابه تی ئەشق، خودی ئەوین و دیارده کانی (وه کوو رهنگ زهردی، دلەراوکی، گریان و ناله و...) باشتین به لگهن بۆ پيشاندانی.

(۱۱۴)

چون قلم، اندر نوشتن می شتافت

چون به عشق آمد، قلم بر خود شکافت^{۲۴۱}

çon qelem ender nêvêştên mîşêtaft
çon bê 'êşq amed, qelem ber xod şêkaft

کورتهمانا: که قه لَم به لَه ز له نووسیندا بوو، که گه یشته باسی ئەشق شه رمه زار هه لات
رافه: عه قلی بژیو، که هه موو شتیکی به وردی تاوتوی ده کرد، که گه یشته باسی عه شق و ئەوین به خو دا شکاوه و شه رمه زار بوو. چونکه ئەم گۆره پانه شوینی بازدان و غاردانی ئەو نه بوو. مهولانا ده فه رمی:
چون رسید اینجا سخن، لب در بیست
چون رسید اینجا قلم، در هم شکست^{۲۴۲}
له «فیه مافیه» دا ده فه رمی:

«ئه قَل وه کوو په پووله یه و خوشه ویستیش وه کوو مۆم. هه چهنده په پووله خو ی به مۆمدا ده دا ده سووتی و ده مرئ، که چی په پووله ئەوهیه که هه چهنده تووشی رهنج و ئازاری مۆم بی، دیسان واز نه هیننی. ئە گه گیانداریک وه کوو په پووله خو ی له تیشکی مۆم بپاریزی و توخنی نه که وی، هه چهنده له رواله تدا په پووله یه، که چی له راستیدا په پووله نییه. هه ره ها، ئە گه ره په پووله خو ی به سهر پیتی ئاوری مۆمدا بدا و نه سووتی، ئەوه مۆم نییه.

که واته مرۆفیک که خو ی له حه ق ببویرئ و نه خه بتی، ئەوه مرۆف نییه. ئە گه ریش بتوانی حه ق فام بکا. ئەوه ش حه ق نییه. که واته مرۆف ئەوهیه که به رده وام خه ریکی خه بتین بی و به ده وری تیشکی په روه رندهیدا به بی وچان، بگه رئ و حه قیش ئەوهیه که مرۆف بسووتینی و بیتوتیتته وه و بۆ خو ی تووشیاری داوی هه چ ئە قلیک نه بی.»^{۲۴۳}

^{۲۴۰} - **مانای وشه:** گرچه: هه چهنده. روشن گر: روونکه ره وه. لیک (کورنکراوی: لیکن): به لام.

*****

^{۲۴۱} - **مانای وشه:** نوشتن: نووسین. می شتافت: به تاو ده رویشت. چون به عشق آمد: که گه یشته عه شق. شکافت: قه لشا. شق بوو.

^{۲۴۲} - مثنوی، دفتر ۴، بیت ۲۱۳۴.

^{۲۴۳} - مولانا جلال الدین؛ فیه مافیه، متن ۴۱، ص ۱۲۲.

*****

(۱۱۵)

عقل، در شرحش چوو خر در گل بخت
شرح عشق و عاشقی هم، عشق گفت^{۲۴۴}

'eql der şerheş ço xer der gêl bêxoft
şerhê 'êşq o 'aşêqî hem, 'êşq goft

کورتهمانا: تاوهز بۆ رافه‌ی، وه‌ک کهر چه‌قی له قورد، هه‌ر ئه‌شقه ده‌کات رافه‌ی تاشقی

(۱۱۶)

آفتاب آمد دلیل آفتاب
گر دل‌یلت باید، از وی رُو متاب^{۲۴۵}

aftab amed delîlê aftab
ger delîlet bayed, ez vey rû metab

کورتهمانا: هه‌تاوه رابه‌ر بۆ بوونی هه‌تاو، گه‌ر به‌لگه‌ت ده‌وی، رووی لی مه‌گیره

رافه: دیاره هه‌موو شتی‌ک بۆ ته‌وه‌ی که بتوانی ببینری، پیوستی به‌رووناکی، به‌تایبه‌ت به‌تیشکی هه‌تاو هه‌یه. جا دیاره سه‌لمانندی هه‌تاویش به‌لگه‌ی پیوست نییه؛ به‌لکوو ته‌نیا به‌سه‌ر هه‌لبرینی‌ک دیته دیتن. شَهْدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، واته: خودا بۆ خو‌ی ئاگه‌داره که بیجگه له‌و خودایه‌ک نییه^{۲۴۶}.

بس بود خورشید را رویش گواه
ای شئیء اعظم الشاهد: اله^{۲۴۷}

هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمی:

آفتابی در سخن آمد که خیز
تو بگویی: آفتابا کو گواه؟
روز روشن هر که او جوید چراغ
در میان روز گفتن: روز کو
که برآمد روز بر جه کم ستیز
گویدت: ای کور از حق دیده خواه
عین جستن کوریش دارد بلاغ
خویش رسوا کردن است ای روزجو^{۲۴۸}

(۱۱۷)

از وی ار سایه نشانی می‌دهد
شمس، هر دم نور جانی می‌دهد^{۲۴۹}

ez vey er sayê nêşanî mîdehed
şêms, herdem nûrê canî mîdehed

کورتهمانا: هه‌رچه‌ند سیبه‌ره نیشانه‌ی هه‌تاو، هه‌رده‌م روون ده‌کاته‌وه گیان، هه‌تاو

رافه: لیره‌دا مه‌به‌ست له‌ سیبه‌ر، هیز و توانی هزری و جیهانی دیار و ئاشکرایه که له‌ سو‌نگه‌ی ئه‌م وزانه‌وه ده‌توانی بیناسی و فامی بکات. مه‌به‌ست له‌ هه‌تاو، حه‌قیقه‌ت، په‌روه‌ردگار و خو‌شه‌ویسته؛ که خو‌ی هه‌موو دیاره‌کان ئاشکرا ده‌کات؛ واته هه‌تاو خو‌ی هو‌ی ئاشکرا بوونه. لیره‌دا سیبه‌ر به‌لگه‌ی هزریه؛ که‌چی هه‌تاو، به‌لگه‌ی ئاشکرا و دیار و حاشا هه‌لنه‌گره.^{۲۵۰}

(۱۱۸)

^{۲۴۴} - مانای وشه: خر: کهر. گل: قور. بخت: خه‌وت.

****

^{۲۴۵} - مانای وشه: آفتاب: هه‌تاو، روژ. باید: پیوسته. متاب: وه‌رمه‌گیره.

^{۲۴۶} - تالی عیمران/۱۸.

^{۲۴۷} - مثنوی، دفتر اول/۳۶۴۳.

^{۲۴۸} - مثنوی، دفتر سوم/۲۷۱۹-۲۲.

****

^{۲۴۹} - مانای وشه: آفتاب: هه‌تاو، روژ. باید: پیوسته. متاب: وه‌رمه‌گیره.

^{۲۵۰} - ب‌روانه: حلبی، ج/۱ ص/۲۱۵- نیکلسون، ج/۱ ص/۳۹.

****

سایه، خواب آرد تو را همچون سَمَرِ چوَن بر آید شمس، انشِقَّ الْقَمَرِ ٢٥١

sayê, xab ared to ra hemçon semer
çon berayed şems, ênşeqqelqemer

کورتەمانا: سیبەر، دەتکاتە خەو هەروەکوو چیرۆک، کە هەلیی هەتاو، هەیف دەبی لەتوبەت
پاڤه: هەروەک بیژرا، مەبەست لە سیبەر، بەلگەى هزرییه. جا هەرچەن بەلگەى هزریش پله و پاگەیه کی بەرزى
هەیه، بەلام کاتیک راستەقینه و حەقیقەت بە راشکاوی خۆی نواند و خویا بوو، بەلگە هینانەو و بە دووی بەلگەدا
گەران، پیشاندەری بیئاوہزی و بیفامییه. ویتەیه کی جوان کە مەولانا بو روونکردنەوہی ئەم باسە دەبھیئتەوہ،
ئەوہیە کە دەفەرمی: سیبەر خەوالۆت دەکا، وەکوو چۆن، باسی چیرۆک و دیرۆکان دەتپەرژیننە سەرخۆ و لە
خەیاڵاتدا بزرت دەکەن و ئاگات لە راستەقینە دەپرن، ئەم بەلگە هزرییانەش بەم دەردەت دەبەن. بەلام کاتیک
حەقیقەت بەبی هیچ پەردە و بەرگیکی خۆی نواند، نە سیبەر دەمیئی و نە دیرۆک. جا باشتر ئەوہیە کە خۆت
سەرھەلپری و راستەقینە ببینی.
دەفەرمی:

بە سر منارە اشتر رود و فغان برآرد
کە نھان شدم من اینجا، مکنیدم آشکارا ٢٥٢
واتە: حوشتەر دەرواتە سەر منارە و هاوار دەکات کە لیرەدا خۆم شارددۆتەوہ، ئاشکرام مەکەن. حوشتەر وەکوو هەتاو،
هەمان حەقیقەتە کە ئاشکرا و دیارە؛ کەچی خەلکی خویان بە سیبەرەوہ خجل کردووہ و ئاگیان لە رۆژ نەماوہ.
انشق القمر...: ئاماژەیه بە: أَقْتَرَبْتُ السَّاعَةَ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ؛ واتە: پەسلان گەیشتە بەرەوہ و هەیف بوو بە دوو

٢٥١ - **مانای وشە:** سایه، سیبەر. خواب آرد: خەوہینەرە. سمر: سیبەری شتومەک لە بەر تیشکی مانگدا. چوَن: کە. برآید: هەلیی.

٢٥٢ - دیوان کبیر، غزل ١٦٢٤.

sūfî êbnêlveqt başed ey refîq
nîst ferda goften ez şertê terîq

کورتهمانا: سوڤی ئیبنولوهخته ئەى هه‌وال، گوټنى «سبه‌ى» مه‌رجى ئەم رینگا نیه
رافه: له عیرفاندا، زاراوه‌ى «ابن الوقت»، بریتیه لهو سوڤیه‌ى که کاتى به به‌نرخ ده‌زانى و ژيانى به
 فیرۆ نادا. «وقت»، ئەو دهمه‌یه که عارف به هوى زالبوونى کاتى حه‌ق‌ه‌وه، له حه‌قیقه‌تدا رۆده‌چى و
 هوشى له دونیای ده‌ورو پشټى ده‌برى.

دیاره ئەم حاله‌ته تایبه‌ت به عارفیکه که هیشتا نه‌گه‌یشټۆته پله و پاگه‌ى ریتماى کامل و هیشتا له نینو
 رینگایه. بۆیه ئەو حاله‌ته‌ى که به سه‌ریدا زال دهن و تیاندا ده‌توانى تیشکیک له تیشکه‌کانى حه‌ق ببینى،
 کاتین و خیرا تیده‌په‌رن، به‌م بۆنه‌وه ده‌بى هه‌رده‌م له بۆسه‌دا بى تا بتوانى له‌م حاله‌ته‌ى ئەوپه‌رى به‌هه‌رى
 خوى بیات.

له میسه‌رعى دووه‌مدا ئاماژه به کورت بوونى هیوا و ئاوات و ئاره‌زوو ده‌کات. مورید له به‌ندى کاته و
 ده‌بى هیواى کورت بى. که بیری له داهاتوو کرده‌وه، بیجگه له ئاواتیکى نه‌زۆک، چیدی ده‌سگیر نابى^{۲۵۴}.
 خالیک که به پنیوستى ده‌زانم لیره‌دا باسى بکه‌م، ئەوه‌یه که له فارسى ئیستادا، زاراوه‌ى «ابن الوقت»،
 مانایه‌كى نه‌رینى (نیگه‌تیف) هه‌یه و ده‌بیته هه‌له‌په‌رست، یان ئەو که‌سه‌ى که «له هه‌ر لاره‌ که با بیت،
 ئەو شه‌ن ده‌کات»^{۲۵۵}. که جیاوازه له گه‌ل واتا سه‌ره‌کیه‌که‌ى.

to meger xod merdê sūfî nîstî
hest ra ez nêsyê xîzed nîstî

کورتهمانا: مه‌گه‌ر تو خۆت نیت پیاوى سوڤى، قه‌رزدا ده‌دا سامان به فیرۆ
رافه: ده‌لى به مه‌ولانا: مه‌گه‌ر تو پیاوى سوڤى نیت که کارى ته‌مرۆت ده‌خه‌یه سبه‌ى؟ ئەوه‌ى که له
 گه‌ل مه‌ولانا ده‌ئاخوینى، چ حیسامه‌ددینى چه‌له‌بى بى، یان گیانى شه‌یدای مه‌ولانا یان هه‌رکه‌سینکى تر
 (به‌راى من) گرنگ نیه. گرنگ ئەوه‌یه که مه‌ولانا خوى باش ده‌زانى که مه‌سنه‌وى کتیبیکى فیرکاریه
 که ده‌بى بۆ راهینان و په‌روه‌رده‌ى شاگرده‌کانى که‌لکى لى‌وه‌گیرى. که‌واته، له سه‌رانسه‌رى مه‌سنه‌ویدا
 هه‌ندى پرسیار دینتته ئاراوه و به ته‌واوته‌ى له پرسیاره‌کانى به‌ره‌نگارى ده‌کا و پاشان له زمان
 که‌سایه‌تییه‌كى تره‌وه په‌رسقى ده‌گیرتته‌وه. دیاره، پرسیاره‌کان و په‌رسقه‌کان له دوو پله و پاگه‌ى جیاوازه‌وه
 دینته ئاراوه و هه‌ریه‌ک، پاکانه‌ى تایبه‌ت به خویان هه‌یه.

هه‌روه‌ها شایانى باسه که له‌م چیرۆکه‌دا ئەوه‌ى داوا له مه‌ولانا ده‌کات، له پله‌یه‌كى خوارتره؛ واته
 به‌ندیوارى کات و وه‌خته. به‌لام دیاره مه‌ولانا وه‌کوو مامۆستایه‌كى شاره‌زا و کامل، کات و وه‌ختى له ژیر
 رکیفدايه. لیره‌دا ئەم شیعره‌ى کاک ئەحه‌مده‌م دیتته‌وه بىر که ده‌فه‌رمى:

^{۲۵۳} - **مانای وشه:** ابن الوقت: کورى زه‌مان. فردا: سبه‌ى. گفتن: گوټن. شرط طریق: مه‌رجى رینگا.

^{۲۵۴} - کیمیاى به‌خته‌وه‌رى؛ ل ۸۵۶.

^{۲۵۵} - ئەحه‌مده‌دى؛ فه‌ره‌ه‌نگى کینایه. ل ۲۲۸.

****

^{۲۵۶} - **مانای وشه:** نسیه: قه‌رز؛ کرینى شتیک به قه‌رز. خیزد: هه‌له‌ده‌ستى. نیستى (یه‌که‌م): نیت، نى. نیستى (دووه‌م): نه‌بوون، نه‌دارى. هه‌ژارى.

سا خاوهن ره‌حمهت، ره‌حمهت فه‌رم‌اوه

په‌یکی ئاشنای ئاشکرا و په‌نهان

بکیانه یانه‌ی ده‌روونی و یران

ده‌س خاسان راس گیرۆ هه‌زاری

وه‌فریای خاپوور ئاوا‌ی دل یاوا

ئاشکرا په‌ی عام، په‌نهان په‌ی خاسان

وه‌فه‌ر قودوومش ئاوا بو دیسان

باگیرۆ جار‌جار ده‌س که‌فته‌لاری^{۲۵۷}

عارفی کامل، کات و شویتی له ژیر رکیفدایه. واته، دووری و نزیکی له شوین و کات بو‌ی گرنگ نییه. بو‌یه ناچاره که به گوێره‌ی وزه و فام و توانی گوێگر، نه‌هینییه‌کانی بو‌ ئاشکرا کات و رازه‌کانی بو‌ بدرکینی. له درێژ‌ه‌دا ده‌بینین که چلۆن دیسان په‌رسفی په‌رسیاره‌کان ده‌گیریته‌وه.

(۱۳۵)

گفتمش پوشیده خوشتر سر یار

خود، تو در ضمن حکایت گوش دار^{۲۵۸}

goftemeş püşîdê xoşter sêrrê yar
xod, to der zêmnê hêkayet gûş dar

کورت‌ه‌مانا: پیم‌گوت، شار‌اوه بی باشتره رازی یار، له‌نیو چیرۆ‌کدا گوئی بو‌ رادی‌ره

رافه: رازداری په‌کیک له بناغه سه‌ره‌کیه‌کانی عیرفانه. مامۆستایانی شار‌ه‌زا و ریزان، به‌ر له وه‌رگرتنی شاگرد، په‌یمانیکیان ده‌گه‌ل ده‌به‌ستن که نابی به هیچ جور له راز و نه‌هینییه‌کانی ریگا باس بکه‌ن و پیتی ده‌لین «بیعت ولویه». نه‌خوازه‌للا رازی یار که هه‌رده‌بی شار‌ه‌وه بی. هه‌روه‌ها به‌حرولعلوم ده‌لی که در‌کاندنی راز و نه‌هینییه‌کان، بی‌ریزییه. بو‌یه ده‌لین ئه‌وه‌ی خوا‌ی ناسییی، زمانی ده‌به‌سری «مَنْ عَرَفَ اللَّهَ كَلَّ لِسَانَهُ»^{۲۵۹}.

لب خموش و دل پر از آوا‌زها

رازها دانسته و پوشیده‌اند

مهر کردند و دهانش دوختند^{۲۶۰}

بر لبش قفل است و در دل رازها

عارفان که جام حق نوشیده‌اند

هر که را اسرار کار آموختند

(۱۳۶)

خوشتر آن باشد که سر دلبران

گفته آید در حدیث دیگران^{۲۶۱}

xoşter an başed kê sêrrê dêlberan
goftê ayed der hedîsê dîgeran

کورت‌ه‌مانا: خو‌شتر ئه‌وه‌یه که رازی دل‌دار، له نیو باسی خه‌ل‌کدا بیی ئاشکار

(۱۳۷)

گفت: مکشوف و برهنه و بی‌غلول^{۲۶۲}

بازگو، دفعم مده، ای بوالفضول^{۲۶۳}

^{۲۵۷} - ده‌فته‌ر شیعی‌ی په‌ک: ژماره‌ی ۱۳۹.

****

^{۲۵۸} - **مانای وشه:** گفتمش: پیم‌گوت. خوشتر: باشتر. پوشیده: شار‌اوه، داپۆشراو. سر یار: نه‌بوون. رازی یار. گوش دار: گوئی رابگره.

^{۲۵۹} - فروزانفر، احادیث مثنوی؛ ص ۶۷.

^{۲۶۰} - مثنوی / دفتر اول / ۲۲۳۸-۲۲۴۰.

****

^{۲۶۱} - **مانای وشه:** گفته آید: بیته‌گوتن، بی‌ژی‌ری. حدیث: باس. دیگران: هیترا، که‌سانی‌تر.

^{۲۶۲} - لێزه‌دا ئه‌م «و» که دوو وشه پیکه‌وه ده‌لکینی، ده‌بی ساکن بی. واته: برهنه و بی‌غُل‌لُول. ئه‌مه له شیعی‌ی فارسیدا زۆر هاتووه:

وه‌کوو ئه‌وه‌ی که فیرده‌وسی ده‌لی:

نَبیره و پسر داشت هشتاد و هشت
بزد کوس و آمد ز ایوان به دشت

^{۲۶۳} - **مانای وشه:** مکشوف: بی‌په‌رده و ئاشکرا. برهنه: رووت. بی‌غلول: غلول به مانای خه‌پانه‌ت، ناراستی، دزی و گزی؛ بی‌غلول «یش ده‌بی راست و پاک و بوخته، بی‌که‌م و کووری. بازگو: بی‌گیره‌وه. دفعم مده: له فارسی کۆندا هاتووه و به مانای ده‌سه‌سه‌ر کردنه و به‌بی ئه‌وه‌ی

آفتابی کز وی این عالم فروخت

اندکی گر پیش آید جمله سوخت^{۲۶۸}

aftabî kez vey în 'alem forûxt
endekî ger pîş ayed, comlê sûxt

کورتهمانا: ههتاوی که دنیای پروون کردۆتهوه، تۆزى بېته پېش، دوتیا دهسووتى
رافه: له «فیه مافیه» دا دهفهرمى: ئەم ههتاوه دهبینى که دهبېته هۆى دیتن و هاتن و پړوین و ههلاواردنى
چاک و خراپ، گهرمان دهکاتهوه و دار و دهوهن بهر دهدهن و میوهى ترش و شیرین و میرخۆش
دهدهن و بهرى تال، شیرین دهکات. ئەم ههتاوهى که ئەم ههموو قازانجهى ههیه، گهر تهنیا نهختیک
بېته پېشهوه، چیدی قازانجى نامینى و دوتیا و ههرچى تیدایه دهکاته کۆى زوغال^{۲۶۹}. ویتیهک له
ههتاوی واقعی بۆ سهلماندنى راستییهک دینتیهوه. واته، ئەگهر حهقیقهت پرووبهندى له پروو لادا و خۆى
پیشان بدا، هیچ نامینى که بیهوى سهیرى بکات.

^{۲۶۸} - **مانای وشه:** آفتابی: ههتاویک. کز: کورتکراوی «که از» که له. وی: ئەو. فروخت(افروخت): ههلاکرا، پروون کرایهوه، گهرم کرایهوه. جمله:

ههموو، سههرلهبههر.

^{۲۶۹} - مقالات مولانا: ص ۸۵-۸۶.

****

چیرۆکی کابرای دووکاندار و تووتی و رۆن پزاندنی تووتی له دووکانهکهیدا

کورتە ی چیرۆک

دهلێن کابرایه کی دووکاندار، تووتیه کی قسه خۆشی هه بوو. ئەم تووتیه به قسه ی خۆش، برهوی دابوو کارو کاسبی کابرای دووکاندار. له گهڵ موشته ریه کان قسه ی خۆشی ده کرد و ئەوانیش ده یاندواند. ههروهها کاتیک کابرا له دووکان نه بوایه، چاودیری له دووکانه که ی ده کرد.

جاریکیان کابرا له دووکان نابێ. تووتیه که هه لده فری و چهن شووشه یه کی رۆن ده شکینی و رۆنه که ی به خه سار ده دات. کابری که دیته وه و ده بینی چ قه وماوه، تووره ده بی و وهها ده دات له سه ری تووتیه که ی که تووکی سه ری ده وه ری و له قسان ده که وی.

کابرا که هیور ده بیته و، تازه ده زانی چ قه وماوه. ده که ویته ناز دان و دواندی په له وه ره که ی. شتی خۆشی پی ده دا و به قوربان و ساقه ی ده چی، به لام هیچ کاریگر نابێ و دم ناکاته وه.

رۆژ دیت و ده چی. جاریکیان ده رویشکی عه ودال که سه ری خوی تاشیبوو، به ویدا تیده په ری. تووتیه که ش به ده رویشه که ده لی: ئەری کاکه ئەوه تۆش شووشه ی رۆنت شکاندوو که وات لی هاتوو؟ کابرای دووکاندار و خه لکه که ده دهنه قاقای پیکه نین.

مه به ست له م چیرۆکه، پیشاندانی قیاسی به هه له یه. مه ولانا ده یه وی به گیرانه وه ی نوکته و قسه یه کی خۆش، راستیه ک به لمینی که: کاری مرۆفی پاک و پایه به رز، به ریزه ی خۆت لیک مه ده ره وه.

بناوانی ئەم چیرۆکه دیار نییه. هیچ یه ک له راقه کارانی مه سنه وی نه یانتوانیوه سه رچاوه ی ئەم چیرۆکه دیاری بکه ن. نیکلسون ده لی: ئەم چیرۆکه هاتۆته نیو ویژه ی فۆلکلوری خه لکی ئەورووپاوه و ته نیا سه رچاوه ی ئەم چیرۆکه ش، مه سنه وییه.^{٢٧٠}

(٢٤٧)

خوش نوایی، سبز گویا طوطی ای^{٢٧١}

بود بقالی و وی را طوطی ای

būd beqqalîyo vey ra tûtîyî
xoşnevayî, sebzêgûya tûtîyî

کورتەمانا: ده لێن دووکانداریک تووتیه کی بوو، دهنگ خۆش و شین و ئاخیه ریش بوو

(٢٤٨)

نکته گفتي با همه سوداگران^{٢٧٢}

بر دکان بودي نگهبان دکان

ber dokkan bûdî nêgahbanê dokan
noktê goftî ba hemê sewdageran

کورتەمانا: چاودیری ده کرد له دووکان و بان، قسه ی خۆشی ده کرد بۆ مامه له چیه کان

(٢٤٩)

در نوای طویان، حاذق بدي^{٢٧٣}

در خطاب آدمي ناطق بدي

^{٢٧٠} - نیکلسون، شرح مثنوی معنوی مولوی، دفتر اول، ص ٥٧.

****

^{٢٧١} - مانای وشه: بقال: دووکاندار. خوش نوا: دهنگ خۆش، قسه خۆش. سبز گویا: رهنگ شینی په یف جوان.

****

^{٢٧٢} - مانای وشه: بودی: هه بوو. نگهبان: نیگابان. چاودیر، پاسه وان. نکته: نوکته و قسه ی خۆش. سوداگران: مامه له چیه کان، ئەوانه ی بۆ مامه له ده هاتنه نیو دووکانه که وه.

^{٢٧٣} - مانای وشه: خطاب: له به رانبه ره که سیکه وه قسه کردن. بدي: هه بوو. نوا: ستران و دهنگی خۆش. حاذق: شاره زا.

der xêtabê ademî natêq bodî
der navayê bolbolan, hazêq bodî

کورتهمانا: په یفی مروقی زور باش دهزانی، ناوبانگی زور بوو دهنگ و سترانی

(۲۵۰)

جست از سوی دکان، سوی گریخت شیشه‌های روغن گل را بریخت^{۲۷۴}

cest ez süyê dokkan, süyî gorîxt
şîşehayê rewxenê gol ra bêrixî

کورتهمانا: له نیو دووکاندا فری بهم لاولا، شووشه‌یه ک روئی گولی رژاند و شکاند

(۲۵۱)

از سوی خانه بیامد خواهش بر دکان بنشست فارغ، خواهوش^{۲۷۵}

ez süyê xanê bîyamed xacê eş
ber dokkan bêñşest farêx, xacêveş

کورتهمانا: خواهه له مالرا هاتهو بو دووکان، بیخه‌م وه ک تاغا دانیشته له دووکان

(۲۵۲)

دید پر روغن دکان و جامه چرب بر سرش زد، گشت طوطی گل ز ضرب^{۲۷۶}

dîd por rewxen dokkan o camê çerb
ber sereş zed, geşt tûtî kel zê zerb

کورتهمانا: دی دووکانی پر له‌روون و جلک‌چهور، دای له‌سه‌ری و تووتی بوو که‌چهل

(۲۵۳)

روزکی چندی سخن کوتاه کرد مرد بقال از ندامت، آه کرد^{۲۷۷}

rûzekî çendî soxen, kûtah kerd
merdê beqqal ez nêdamet, ah kerd

کورتهمانا: چهن روژیک مات و بیده‌نگ بوو تووتی، کابرای په‌شیوان ئاه و ناله‌ی بوو

(۲۵۴)

ریش بر می‌کند و می‌گفت: ای دریغ کآفتاب نعمتم شد زیر میغ^{۲۷۸}

rîş bermîkend o mîgoft: ey derîx

****

^{۲۷۴} - مانای وشه: جست: فری. سوی دکان: له سووچیکی دووکانه‌که‌وه. سوی گریخت: رای کرد بو شوینیکی‌تر. شیشه: شووشه. بریخت: رژاندی.

****

^{۲۷۵} - مانای وشه: خانه: خانوو، مال. خواهه: بازرگان، دووکاندار. فارغ: له عاره‌بیدا فارغ به مانای بوش و خالی و ناو به‌تاله. به‌لام له فارسیدا به مانای ئاسووده و بی‌خه‌یال و خاترجه‌مه. خواهوش: خواهه ئاسایی، وه‌کوو خواهه یان وه‌کوو ده‌وله‌مه‌ندان.

****

^{۲۷۶} - مانای وشه: پر روغن دکان: دووکانه‌که‌ی پر له روونه. جامه: جل و به‌رگ. چرب: چه‌ور. بر سرش زد: دای به سه‌ریدا. کل گشتن: که‌چهل و بی‌تووک بی‌وون. ضرب: لیدان.

****

^{۲۷۷} - مانای وشه: روزکی چند: چهن روژ. سخن کوتاه کرد: بیده‌نگ بوو. بقال: له عهره‌بیدا به‌فقال بریتیه له که‌سیک که سه‌وزه ده‌فروشی، به‌لام له فارسیدا به دووکانداریک که هه‌موو شتیک وه‌کوو روون و دانه‌ویله و ... ده‌فروشی ده‌لین به‌قال. ندامت: په‌شیوانی. آه کرد: ده‌ینالاند.

****

^{۲۷۸} - مانای وشه: ریش برکندن: ردین هه‌لکه‌ندن بریتیه له شین و شه‌پور و به‌سه‌ر و گویلاکی خودا دان، روومه‌ت رین. زیر: ژیر. میغ: هه‌ور، تم و مز.

****

kaftabê nê'metem şod zîrê mîx

کورتهمانا: روومه تی ده رنی و ده یگوت مخابن، هه تاوی به ختم بزر بوو له ژیر هه ور

(٢٥٥)

دست من بشکسته بودی آن زمان چون زدم من بر سر آن خوش زبان؟^{٢٧٩}

destê men bêşkestê būdî an zeman

çûn zedem men ber serê an xoş zeban?

کورتهمانا: بریا له و کاته، دهستم شکا با، چلۆن دام له سه ر ئه و خووش زمانه؟

(٢٥٦)

هدیه ها می داد هر درویش را تا بیابد نطق مرغ خویش را^{٢٨٠}

hedyêha mîdad her dervîş ra

ta bîyabed notqê morxê xîş ra

کورتهمانا: دیاری و خهلاتی ده دایه هه ژاران، تا کوو تووتیه که ی بیه وه زمان

(٢٥٧)

بعد سه شب و سه روز حیران و زار بر دکان بنشسته بود نو میدوار^{٢٨١}

be'dê sê şeb o sê rûz heyran o zar

ber dokkan bênşestê būd newmîdvar

کورتهمانا: پاش سهی شه و روژ مات و خه مین، له دوو کاندای بوو نسک و ناهمی

(٢٥٨)

می نمود آن مرغ را هرگون شگفت تا که باشد کاندرا آید او به گفت^{٢٨٢}

mînomûd an morx ra hergûn şêgoft

ta kê başed kender ayed û bê goft

کورتهمانا: هه موو کاریکی سه یری ده کرد، به لکوو ئه و مه له ی بیه وه قسه

(٢٥٩)

جولقی ای سر برهنه می گذشت با سر بی مو، چو پشت طاس و طشت^{٢٨٣}

^{٢٧٩} - مانای وشه: بشکسته بودی: ده شکا، چون: چلۆن، چون: زدم: دام لینی.

****

^{٢٨٠} - مانای وشه: هدیه: دیاری، خهلات. می داد: دهیدا. درویش: هه ژار، نه دار. مرغ: مهل.

****

^{٢٨١} - مانای وشه: شب: شهو. روز: روژ. حیران و زار: مات و که ساس و مه لوول.

****

^{٢٨٢} - مانای وشه: می نمود: ده یکرد. هرگون: هه ر جوړ، هه رچه شه، هه موو جوړیک. شگفت: له راستیدا «شگفت»ه، به لام بو ریک کردنی له گه ل کیشی «گفت»، به «شگفت» هیناویه. تا که باشد: به لکوو بکری. کاندرا (کور تکرایی: که اندر): بیه نیو. به گفت: به قسه، واته بیه قسه کردن.

****

^{٢٨٣} - مانای وشه: جولقی: بناوانی ئه م وشه یه، جولایی، یان ئه و که سه یه که کاری جولایی و چینی جولای ده کات. رویشتۆته نیو زمانی عاره بی و بوته جهولهق: ئه مهش هه مان جولایه که هه گبه و خورجی لی دروس ده کهن، ئه وهش قوماشیکی زبره که له به نی ساز ده کهن: مروقی ره وهند و هه ژار و هه ند له م جلکه یان ده به ر کردوه و بییان گوتراوه جهولهقی یان جولایوش (فرهنگ معین: ج ١ - حلبی، شرح مثنوی معنوی، دفتر اول، ج ١، ص ٣٢٦)؛ جهولهقی تا قمییک له ده رویشان بوون که سه ر و ردین و سمیلیان ده تاشی و جلوه برگی په شمینیان ده به ر کردوه؛ ئه مانه تا قمییک له ده رویشانی «ملا متی» بوون که له سه ده ی شهش و هه وتدا له خوړسان و شامدا سه ریان هه لداوه. ده لئین گه وره ی ئه م ریبازه که سییک بووه به ناوی «شیخ جمال الدین محمد یونس ساوجی» که له سه ده ی شه شه مدا له «د میاط» خانه گای بووه. «ابن بطوطه» (٧٧٩ ک.م. مردووه) ده لئ: «له د میاط» دا سه ردانی خانه قای شیخ جه ماله دینی ساوجی کردوه که گه وره ی

coleqîyî ser bêrêhnê mîgozaşt
ba serê bî mû, ço poştê tas o teşt

کورتهمانا: سپیال شپکی سهرووت رادهبورد. سهری بی تووک بوو وهک مسینهو تهشت

(۲۶۰)

طوطی اندر گفتم آمد در زمان بانگ بر درویش زد که: هی فلان ۲۸۴

tûtî ender goft amed der zeman
bang ber dervîş zed kê: hey folan

کورتهمانا: له پر تووتیه که هاتهوه زمان، بانگی کرد گوتی: هو کابرا، فلان

(۲۶۱)

از چه ای کل، با کلان آمیختی؟ تو مگر از شیشه روغن ریختی؟ ۲۸۵

ez çêyî kel, ba kelan amîxtî?
to meger ez şîşê rewxen rîxtî?

کورتهمانا: بو که چهل بووی، بووی به هاویری که چهلان؟ مه گهر توش شووشه ی رونت رزاندووه؟

(۲۶۲)

از قیاسش خنده آمد خلق را کو چو خود پنداشت صاحب دل ۲۸۶

ez qîyaseş xendê amed xelq ra
kû ço xod pêndaşt sahbê delq ra

کورتهمانا: لهو قیاسه خه لکی هاته پیکه نین، چونکه ئه سو فییه ی وهک خوی ده زانی

(۲۶۳)

کار پاکان را قیاس از خود مگیر گر چه ماند در نبستن شیر و شیر ۲۸۷

karê pakan ra qîyas ez xod megîr
gerçê maned der nêbêşten şêr o şîr

کورتهمانا: کاری پاکان چجار به خوت مه نرخیته، گهرچی له نووسین شیر و شیر به کن

(۲۶۴)

جمله عالم زین سبب گمراه شد کم کسی ز ابدال حق آگاه شد ۲۸۸

تاقمیکه به ناوی قهله ندهریه که هه موویان سهرو و ردین و سمیلیان ده تاشن (شرح مثنوی، نیکلسون، ج ۱، ص ۵۹). سربرهنه: سهرووت. می گذشت: تیده به را. چو: وه کوو.

****

۲۸۴- مانای وشه: اندر گفتم آمد: هاته قسه، زمانی کرایه وه. در زمان: دهم و دهس، له پر. بانگ زدن: بانگ کردن، قاو کردن.

****

۲۸۵- مانای وشه: از چه: بوچی. کل: که چهل. آمیختی: ناویته بووی، بوویته ههوال و هاویری.

****

۲۸۶- مانای وشه: خلق: خه لک. کو (کورتکراوی که او): که ئه. چو خود پنداشت: وه کوو خوی زانی. صاحب دل: که لپوس له بهر، سپیال له بهر.

****

۲۸۷- مانای وشه: گرچه: هه رچهند. نوشتن: نووسین. شیر (به کهم): ئه و شیریه کی مرؤف دهخوا و له چؤل و دهشتا دهزی. له فارسی کوندا، ههروه کوو ئیستای کوردی شیریان پی گوتوه، که چی ئیستا هه «شیر» ی پیده لین: هه رچهند له فارسی ئه فغانستان و تاجیکستاندا هه ر وه کوو کوردی، «شیر» ی پیده لین (دهخدا، لغت نامه- فروزانفر، شرح مثنوی شریف، ج ۱، ص ۱۲۸- نیکلسون، شرح مثنوی، ج ۱، ص ۶۰). شیر (دووه م): شیر که دهیخونه وه.

****

۲۸۸- مانای وشه: جمله: هه موو، گشت، سهرله بهر. عالم: مه بهست هه موو بوونه وه رانه بیجگه پهروه ردگار. زین سبب (کورتکراوی از این): بهم بوونه وه. ابدال: عه ودال یان عه وال، عه بدولره حمانی جامی له شهرحی «فصوص الحکم» دا ده لئ: زهوی پیک هاتوه له حهوت ناوچه و هه ر

comlê 'alem zîn sebeb gomrah şod
kem kesî zê ebdalê heqq agah şod

کورتهمانا: عالم گشت بویه تووشی لاری بوون، چونکه کم که سیک ئاگی له ئەوالان بوو

(۲۶۵)

همسری با انبیا برداشتند اولیا را همچو خود پنداشتند^{۲۸۹}

hemserî ba enbîya berdaştend
ewlîya ra hemço xod pêndaştend

کورتهمانا: خویان به هاوشان ئەنبیا زانی، ئەولیاپان وه کوو خویان ده زانی

(۲۶۶)

گفته اینک ما بشر، ایشان بشر ما و ایشان بستهی خواییم و خور^{۲۹۰}

goftê înek ma beşer îşan beşer
ma o îşan besteyê xabîm o xwer

کورتهمانا: گوتیان ئیمه مرؤف و ئەوانیش مرؤف، هه موو بهندیوارین به خه و خوه

رافه: ئەم دوو بهیته دواییه ئامازهیه بهم ئایه تانه که: قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا؛ واته: گوتیان ئیوه هه ر بنیاده مهن خۆمانه؛ گه ره کتانه له وانه ی که باب و کالمان ده یان په رست، وه مانگێرن؟^{۲۹۱} ... فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا...؛ واته: وتیان: جا چۆن مرؤ ده توان رێ نیشان مه ده ن؟^{۲۹۲}

یه کیک له و هۆکارانه ی که قورئان ئامازه ی پی ده کا که له درێژای میژوودا هه ندی که س به ره له ستی پیغه مبه ران بوون و هه م خویان و هه میش خه لکی نه زانیان تووشی لاری کردووه، ئەوه بووه که خویان به هاوشانی پیغه مبه ره کانیان زانیوه؛ ئەو که سانه چاوه رپی ئەوه بوون که خوا پیغه مبه ریکیان له غه بیه وه بو بنیری. به لām هه ره وه ک قورئان ده فه رمی که بلین ئیمه ش مرؤفیکین وه کوو ئیوه؛ وه کوو ئیوه ده خوین و ده خوینه وه و له بهر گوشار و چه له مه ی ژین ته نگه تاو ده بین و وه کوو ئیوه ژن دین و منالمان ده بی. به لām ئەوه ی پیغه مبه رانی له که سانیکه هه لاواردووه، پیوه ندیه که که به هۆی وه حییه وه له گه ل په ره ره دگار هه یانه. پیغه مبه ران، بیجگه له و شته ی خوا ئیزنی پیداون، شتی تر نالین. پیغه مبه رایه تی دیاره ده که که له دوو چه مکی ماددی و ئیلاهی پیکه اتووه. پیغه مبه ران، له گوشت و ئیسک و پیست و خوین پیکه اتوون، وه ک مرؤفی تر. به لām ئەمه نابیته پابه ندیک بو به ستنه وه یان به دونیای خاکی، نابیته کۆسپیک بو ئەوه ی نه هیلێ به رزتر بفرن و برۆنه میعراج. غه زالی له کیمیای به خته وه ریدا باسیکی تیروته سه لی له سه ر دیاره ده ی پیغه مبه رایه تی هینتاوه که سه رتری و جیاوازی پیغه مبه رانی له ئەولیا ی تر و خه لکی ره شوکی ناو بردووه.^{۲۹۳}

ناوچه ش له لایه ن یه کیک له ئەوالانه وه راده گیرئ (ص ۲۳)، ئەودال که سانیکن که به هۆی ده رباز بوون له داو و به ندی ماددی و نه مانی په رده ی تاریکی له سه ر چاویان، به چه ق گه بیشتوون و خراپه ده گۆرنه چاکه و هه یج خراپه که به ک ناتوانی له دلپاندا رۆبچی. ده لین هه رکات یه کیک له ئەوالانه کوچی دواپی بکات، که سیکێ تر ده بیته جیگر و جی نشینیان. به گشتی جیهان له م که سانه خالی نابن (فرهنگ اصطلاحات عرفانی، ص ۴۷- اکبرآبادی، شرح مثنوی مولوی، ج ۱، ص ۴۰).

****

^{۲۸۹} - مانای وشه: همسری، هاوسه ری، هاوشانی، برداشتند: هه لیان دا، ده ستیان پی کرد، همچو: وه کوو، پنداشتند: بییان وابوو.

****

^{۲۹۰} - مانای وشه: گفته: گوتویانه. ما بشر: ئیمه مرؤفین. ایشان: ئەوان. بستهی: گرفتاری، گیروده ی. خواب: خه و. خور: خواردن.

^{۲۹۱} - سووره ی ئیبراهیم/ ۱۰- وه رگێرانی مامۆستا هه ژار.

^{۲۹۲} - سووره ی ته غابۆن/ ۶- وه رگێرانی مامۆستا هه ژار- هه ره وه ها بروانه: ئایه گه لی ۳۳ سووره تی مؤتمینوون، ۷ فورقان.

^{۲۹۳} - بو زانیاری زیاتر بروانه: غه زالی، کیمیای به خته وه ری، ل ۲۵؛ سروش، بسط تجربه ی نبوی، ص ۱- ۲۸.

****

în nedanêstend îşan ez 'ema
hest ferqî der mîyan, bî monteha

کورتهمانا: ئەوانه له بهر کوپری نه یانزانی، که له ناودایه بی سنوور جیاوازیی
رافه: له چهن بهیتی دوایدا، چهن وینهی زۆر جوان دینیتتهوه بو سهلماندنی ئەوهی که ویکچوونی رواله تی
و ئۆبجیکتیف، نابیتته هۆی ئەوهی که وابزانین هه موو شتیکی ئەوانه وه کوو یه کن و یه ک جۆر بیان نرخینین.
شایانی وتنه، که پیویسته خوینتهری هیزا باش بزانی که ئەم باسه و ئەم مه رجانه، ته نیا بو بابه تیکن که
ناخریتته خانهی تاقی کردنهوه و ئەزموونهوه. واته بابه تی ئیشراقی نه ک زانستی. له عاله می زانستیدا،
هه لسه نگاندن و نرخاندن، بنه مایه که که توپژه ر ناچار ده بی که لکی لی وه رگری؛ به لام له بابه تی ئیشراقی
و عیرفانیدا، ریبوار ده بی له به رانه ر وتهی ریبهر و موراده که یه وه، ته سلیم بی. لیره دا ته سلیم بوون و
گوپراهیل بوون، به هایه؛ که چی له کاری زانستیدا، گومان و ئەزموون و باوه ر نه هیتان به هایه.
مه ولاناش ده یه وی، ئەم باسه بو خوینته ر روون بکاته وه که: به ر له هه ر کاریک بو ده ر بازبوون له کو ت
و به ندی دنیا، سه ره تا ده بی، خو ت بکوژی. جا نه خو کوژییه ک که هه مووان ده یزانن و ده یناسن، به لکوو
ئو خوده ی که بو ته له مپه ر له به رانه ر هه لکشان و هه لفرینتدا. ده یه وی پیت بلی تا خو ت له و خو ته
ناله باره رزگار نه که ی، ناگه یته ژیا نی راسته قینه.

ای حیات عاشقان در مردگی
دل نیایی جز که در دل مردگی^{٢٩٥}

her do gûn zembûr xordend ez mehêl
lîk şod zan nîş o zîn dîger 'esêl

کورتهمانا: دوو جۆری میش دهخۆن له یه ک سه رچاوه، یه کیان ده بیته جزوو و ئەویتر هه نگوین

her do gûn ahû gîya xordend o ab
zîn yêkî sergîn şod o zan moşkê nab

کورتهمانا: ئاسک هه موویان ئاو و گیا دهخۆن، یه کیان ده یکاته سه نیتر، ئەویتر ده یکاته مسک

^{٢٩٤} - **مانای وشه:** ندانستند: نه یانزانی. ایشان: ئەوان. عمی: کوپری، نابینایی، مه بهست کوپری دلّه نه ک چاو، واته چاوی دلّیان کوپر بوو
ونه یانده زانی. هست: هه یه. فرقی: جیاوازییه ک. در میان: له نیواندا. بی منتها: بی سنوور، بی بن.

****

^{٢٩٥} - مه سنه وی مه عنه وی، ده فته ری یه که م، به یتی ١٧٥١.

****

^{٢٩٦} - **مانای وشه:** هر دو گون: هه ردوو جۆر. زنبور: هه نگ و زه رده واله. لیک: به لام. نیش: جزوو، جز. زین دیگر (کوورتکراوی از این): له می تر،
مه بهست هه نگه.

****

^{٢٩٧} - **مانای وشه:** آهو: ئاسک، مامز، خوردند: خواردیان، دهخۆن. سرگین: سه نیتر، زیخ، شیاکه.

****

هر دو نی خوردند از يك آب خور **این یکی خالی و آن دیگر شکر**^{۲۹۸}

her do ney xordend ez yêk ab xwer
în yêkî xalîy o an dîger şêker

کورتهمانا: ههردوو چیتک له یه ک ئاو دهخۆنهوه، یهکیان ناوبۆشه و یهکیان شه که ره

(۲۷۱)

صد هزاران این چنین اشباه بین **فرق شان هفتاد ساله راه بین**^{۲۹۹}

sed hêzaran î n çonîn eşbah bîn
ferqêşan heftad salê rah bîn

کورتهمانا: سهدههزار ویکچوونی لهه جۆره ههیه، که جیاوازییان ههفتا سال ریه

(۲۷۲)

این خورد گردد پلیدی زو جدا **آن خورد، گردد همه نور خدا**^{۳۰۰}

în xored, gerded pelîdî zû coda
an xored, gerded hemê nûrê xoda

کورتهمانا: ئەم بهخواردن بیسایى لى دهبیتهوه، ئەو دهخواوتیکشی خوی لى دهبیتهوه

(۲۷۳)

این خورد، زاید همه بخل و حسد **آن خورد، زاید همه عشق احد**^{۳۰۱}

în xored, zayed hemê boxl o hesed
an xored, zayêd hemê 'êşqê ehed

کورتهمانا: ئەم دهخواو دهبیته کانگای ئیرهیه، ئەو دهخواو ئەفینی خوی لى دهبیتهوه

(۲۷۴)

این زمین پاک و آن شورست و بد **این فرشتهی پاک و آن دیواست و دد**^{۳۰۲}

în zemî nê pak o an şürest o bed
în fêrêştey pak , an dîvest o ded

کورتهمانا: ئەم زهوی چاک و ئەویش شۆرهکات، ئەو دیو و درنج، ئەم فریشتهی پاک

رافه: پاکان و چاکان، وه کوو زهوییهکی له بار و بهره مهینهرن که هه رچی تیدا بچینی، شین دهی و بهر ده دا؛ که چی مروفی ناله بار، وه کوو شۆره کاتیکن که هه رچی خزمه تی بکهی، هه ر هیچ ناهینی. جا هه رچه ن ئەمانه له رواله تدا وه کوو یه کن، که چی جیاوازییان ئیجگار زۆره.

(۲۷۵)

^{۲۹۸} - مانای وشه: نی: نهی، قامیش، چیتک.

****

^{۲۹۹} - مانای وشه: اشباه (کۆی «شبهه»): له یه ک، وه کوو یه ک. بین: بینه. فرق شان: جیاوازییان، مهودایان..

****

^{۳۰۰} - مانای وشه: خورد: دهخوا. پلیدی: بیسایى. زو (کورتکراوی از او): لهو، له ئەو. گردد: دهی.

****

^{۳۰۱} - مانای وشه: زاید: دهزی. بخل: بهخیلی. حسد: ئیرهیه. احد: تاک، پهروهردگار.

****

^{۳۰۲} - مانای وشه: زمین: زهوی. شور: سویر، شۆرهزار، زهوی سویر. دد: درنده.

****

هر دو صورت گر به هم ماند، رواست   آب تلخ و آب شیرین را صفاست ۳۰۳

her do sûret ger bê hem maned, revast
abê telx o abê şîrîn ra sefast

کورتهمانا: ره‌وايه هه‌ردوو ر‌واله‌ت وه‌ک يه‌ک بن، ئاوى سویر و ئاوى شیرین زولال
رافه: ویکچوون له ر‌واله‌تدا، دیارده‌یه‌کی ئاساییه. هه‌ر به‌و ج‌وره‌ی که خه‌لکی ولاتیک له چاو بیانییه‌کدا
زۆر لیک ده‌چن، یاخۆ مندالانی بنه‌ماله‌یه‌ک له چاو جیراناندا وه‌کوو یه‌کن؛ که‌چی هه‌ریه‌که که‌سایه‌تی و
بیر و هزر و بۆچوون و خواستی تاییه‌ت به‌خۆیان هه‌یه.
خالیک که سه‌رنجی بۆ لای خۆی راکیشاوم، ته‌وه‌یه که له زۆربه‌ی زانسته کومه‌لایه‌تییه‌کاندا، به‌تاییه‌ت
به‌گویره‌ی بیردۆزی پازیتیفیسیم (positivism)، هان ده‌دری که یاسا و تیورییه‌کی گشتگیر بۆ هه‌موو
خه‌لکان ره‌چاو بکری؛ که‌چی به‌م ته‌وه‌ره سه‌رنج نه‌دراوه که بابه‌تی زانسته کومه‌لایه‌تییه‌کان، مرؤفه و
مرؤفیش هاوکات له گه‌ل ته‌وه‌ی که ویکچوونیکى زۆریان له ناودابه، جیاوازیگه‌لی بنه‌ره‌تیشیان هه‌یه.
که‌واته، ده‌بی بزاین که به‌گویره‌ی تیپۆلۆجی، ئاین، زمان و هه‌ر تاییه‌تمه‌ندییه‌کی کومه‌لایه‌تی‌تر، ناتوانین
بۆچوونیکى گشتگیرمان سه‌باره‌ت به‌خه‌لک هه‌بی و هه‌مووان به‌پێی یه‌ک تیز و بۆچوون لیک
بده‌ینه‌وه ۳۰۴.

(۲۷۶)

جز که صاحب ذوق که شناسد، بیاب   او شناسد آب خوش از شوره آب ۳۰۵

coz kê saheb zewq keshnased, biyab
û shenased abê xoş ez şûrê ab

کورتهمانا: بیجگه‌ خاوه‌ن زه‌وق کپه‌ه ده‌توانی، ئاوى سویر و شیرین لیک هه‌لاویری
رافه: زه‌وق: هه‌ستی چێژایی که تام و چێژی خوارده‌نه‌کان پێی فام ده‌کهن. نۆژداره‌کان ناوه‌ندی ته‌م هه‌سته
به‌زمان ده‌زانن؛ به‌لام هۆزان و چه‌کیمه ئیشراقیه‌کان زه‌وق به‌لپه‌تووویه‌ک ده‌زانن که ده‌توانی
زانسته‌کان به‌چه‌شنیکی هه‌ست پیکراو فام بکات. له ته‌ده‌ب و وێژهدا بریتیه له توانیک که ده‌توانی قسه
و په‌یفی جوان و ناسک له قسه‌ی ئاسایی هه‌لاویری. به‌لام له نیو سۆفیه‌کاندا بریتیه له مه‌ستییه‌ک که
هۆکه‌ی، چه‌شتنی شه‌رابی ته‌فینه و تامازرۆیه‌که بۆ بیستنی ده‌نگی خۆشه‌ویست و دیتنی رووی ته‌و.
عه‌بدولره‌زاقی کاشانی ده‌لی: «زه‌وق له وه‌جد به‌رده‌وامتر و له برووسکه خیراتر تپه‌ر ده‌بی و سی ئاستی
هه‌یه:

یه‌که‌م- دان‌نانیکی بی‌شک و گومان به‌وه‌ی که ده‌توانی بگاته په‌روه‌نده‌ی . دووه‌م- چێژی ئیراده‌ت که
هۆکه‌ی چێژ بردن له دۆستایه‌تی له گه‌ل په‌روه‌دگاره. هه‌یج شتیک ناتوانی بپته‌ کۆسپیک له به‌رانبه‌ر
چێژیک که له دۆستایه‌تی په‌روه‌ردگار ده‌یبا. ئاستی سینه‌م- چێژی دابرا‌ن. واته‌ دابرا‌نی ر‌یبوار له هه‌رچی
بیجگه‌ خاویه» ۳۰۶.

ده‌لین ته‌گه‌ر سۆفی ماوه‌یه‌ک له پله‌ی یه‌که‌مدا بمینتته‌و، ده‌گاته ناوه‌ندی پاگه‌ی «شه‌ود». ته‌گه‌ر له‌م
پاگه‌یه‌ش بمینتته‌وه، ده‌گاته دۆخیک که پێی ده‌لین «ری» یان تیری. ته‌م دۆخه به‌گویره‌ی بیخه‌وشی

۳۰۳- مانای وشه: هر دو صورت: هه‌ر دوو ر‌واله‌ت. به‌هم ماند: وه‌کوو یه‌ک بن.
****

۳۰۴- بۆ زانیاری زیاتر بر‌وانه: ئامیدیان، فه‌ره‌نگی شیکاری زاراوه‌کانی کومه‌لناسی، ل ۱۳۷-۱۳۹.
****

۳۰۵- مانای وشه: جز: بیجگه. بیاب: بیدۆزه‌روه، بیبینه‌وه. آب خوش: ئاوى شیرین. شوره‌آب: سویر‌ئاو.

۳۰۶- عبدالرزاق کاشانی، شرح منازل السائرین، ص ۱۹۳.

دَل و دهروونی ریبوار دیتهدی ۳۰۷.

(۲۷۷)

سحر را با معجزه کرده قیاس هر دو را بر مکر پندارد اساس

sêhr ra ba mo'cêzê kerdê qîyas
her do ra ber mekr pêndared esas

کورتهمانا: سیحرو موعجیزه پیکهوه نرخاندووه، بناغهی ههردووی لهسهر فیل زانیوه

پاڤه: سیحر، بریتیه له ههمان فیل کردن و خاپاندنی چاو و بیرى مرؤف. له سهردهمی پیغهمبهردا (د.خ) بهرهه‌لستکاره کانی دهیانگوت که محهمهد ساحیره. چونکه ته‌نیا به سیحر ده‌کرئ خه‌لکی بهم چه‌شنه سه‌ر بۆ وته‌کانی نه‌وی که‌ن. به‌لام موعجیزه، خاپاندنی بیر و هۆشی مرؤف نییه؛ به‌لکوو کاریکه که له دونیای واقیعدا دیته‌ناراوه. له راستیدا ههرچهن پیغه‌مبه‌ران موعجیزه‌یان بۆ سه‌لماندنی قسه‌کانیان هیناوه، که‌چی خۆیان هیچ ده‌سه‌لاتیکیان به سه‌ر موعجیزه‌دا نییه. واته، به ویستی خۆیان موعجیزه روو نادات. ئە‌گەر دهستی خویان له سه‌ر دهست نه‌بی، موعجیزه‌یان پی نانویندرئ. ۳۰۸

(۲۷۸)

ساحیران موسی از استیزه را برگرفته چون عصای او عصا ۳۰۹

sahêranê mûsî ez estîzê ra
bergêrêftê çon 'esayê û 'esa

کورتهمانا: ساحیران بۆ دزایه‌تی مووسا، گۆچانیک وه‌کوو گۆچانه‌که‌ی ئەویان هینابوو

پاڤه: ئاماژه‌یه به چیرۆکی مووسا و ساحیره‌کانی فیرعه‌ون که له سووره‌ی «طه»، ئایه‌ی ۵۶-۵۷ دا هاتووه. کاتی ساحیره‌کان گۆچانه‌کانیان داده‌خهن، چه‌زهره‌تی مووسا پینی وایه که گورئس و گۆچانه‌کانیان ده‌جوولنه‌وه و گیانیان تیکه‌وتووه. به‌لام له راستیدا وانه‌بووه و هه‌روه‌ک قورئان ده‌فه‌رمی: قَالَ بَلَّ الْفُؤَا قَدْذَا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى؛ واته: له پر مووسا -له جادووی وان- وای گومان برد په‌ته‌کان و عاسا‌کانیان دین و ده‌چن ۳۱۰.

چه‌زهره‌تی مووسا گومانی برد که ده‌بزوینه‌وه. خالیکی‌تر که له قورئاندا ئاماژه‌ی پینی ده‌کات، ئەوه‌یه که چه‌زهره‌تی مووسا ترسی ده‌که‌ویته‌ دَل که نه‌کوا ئەوان سه‌رکه‌ون فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى؛ واته: مووسا ئەوسا له دلی خۆیا که‌میک ترسا ۳۱۱. جا ئە‌گەر پیغه‌مبه‌ران به سه‌ر موعجیزه‌کانیاندا زال ببوایه‌ن و چیه‌تی موعجیزه‌کانیان بزانیایه، قه‌د چه‌زهره‌تی مووسا نه‌ده‌ترسا.

(۲۷۹)

زین عصا تا آن عصا فرقی است ژرف زین عمل تا آن عمل راهی شگرف ۳۱۲

۳۰۷- دهخدا، لغت‌نامه؛ ذیل مدخل ذوق.

****

۳۰۸- بره‌وانه: مائیده/۱۰- ئە‌نعام/۷- یوونس/ ۷۶ و ...

****

۳۰۹- **مانای وشه:** استیزه: شه‌ر، نه‌یاری. از استیزه را: بۆ دوزمنی کردن. برگرفته: هه‌لیانگر تووه. عصا: گۆچان.

****

۳۱۰- سووره‌ی تاها/۶۶- وه‌رگێرانی مامۆستا هه‌ژار.

۳۱۱- سووره‌ی تاها/۶۷- وه‌رگێرانی مامۆستا هه‌ژار.

****

۳۱۲- **مانای وشه:** قفا: پشت، دوا، پشته‌سه‌ر.

****

zîn 'esa ta an 'esa ferqîst jerf
zîn 'emel ta an 'emel rahîst şêgerf

کورتهمانا: ئەم گۆچان ئەو گۆچان گەلێک جیاوازان، ئەم کردە تا ئەو کردە زۆر لە یەک دوورن

(٢٨٠)

لعنة الله اين عمل را در قفا رحمة الله آن عمل را در وفا^{٣١٣}

le'netollah î n 'emel ra der qefa
rehmetollah an 'emel ra der vefa

کورتهمانا: لەحنەتی خوا لە گەڵ ئەم کارە، رەحمەتی خوا هاوڕای ئەو کارە

(٢٨١)

کافران اندر مری بوزینه طبع آفتی آمد درون سینه، طبع^{٣١٤}

kaferan ender mêrî bûzî nê teb'
afetî amed derünê sî nê, teb'

کورتهمانا: مەیموون ئاسان کافر لە دژایەتیدا، تەبعیش لە دلدا خۆی ئافەتیکە

پاشە: ئەو کافرانی کە لە گەڵ مووسا بە شەر هاتن، تووشی دۆخیک بوون بە ناوی «*projection*»؛ کە لە دەروون ناسیدا بریتییە لە رەنگدانەوهی هەست و بۆچوون و ئەزموونە دەروونی و تاکە کەسییەکانیان لە دنیای واقیعدا. هۆی ئەم رەنگدانەوهش، دۆژمانیەتیە کە دەبێتە کۆسپیک بۆ دانان بە سەر راستیدا^{٣١٥}. کەواتە، ئەو چەشنە بۆچوونە، دەبێتە سروشتی مرۆف. مرۆف زۆرتر بە گوێرە ی ئەو شتە ی کە خۆیان دەیانەوی دادوهری دەکەن، نەک ئەو هۆی کە راستەقینە^{٣١٦}. مرۆف گیرۆدە ی ئەو سروشتە یە؛ بۆیە بۆ فام کردنی باشتری راستەقینە، پێویستە کە تیکی بدات و خۆی بخەسێنی.

(٢٨٢)

هرچه مردم می کند، بوزینه هم آن کند کز مرد بیند دم به دم^{٣١٧}

herçê merdom mîkoned, bûzî nê hem
an koned kez merd bî ned dem bê dem

کورتهمانا: هەرچی خەلک دەیکەن، مەیموونیش دەیکا، لاسایی کاروکرده ی خەلک دەکا

(٢٨٣)

او گمان برده که من کردم چو او فرق را کی داند آن استیزه جو؟^{٣١٨}

û goman bordê kê men kerdem ço û
ferq ra key daned an êstîzêcû?

کورتهمانا: وادەزانێ ئەمیش وەکوو خەلک دەکا، کە ی شەرأشو جیاوازی ئەمانە فام دەکا

^{٣١٣} - مانای وشە: زین (کورتکراوی از این): لەم، لەمە، لە ئەمە. ژرف: قوول. شگرف: سەیر، گەرە.

****

^{٣١٤} - مانای وشە: مری: شەر و خۆنۆندن. بوزینه: مەیموون. بوزینه طبع: لە سەر سروشتی مەیموون، وەکوو مەیموون، مەیموون ئاسا. آفتی: ئافەت، زیان. طبع: سروشت.

^{٣١٥} - هاشمی، پیغام سروش، ص ٦٤-٧٥.

^{٣١٦} - گولد، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ٦١٨-٦٢٠.

****

^{٣١٧} - مانای وشە: مردم می کند: خەلکی دەیکەن. کز (کورتکراوی کە از): کە لە. مرد بیند: کە لە خەلک دەیبینی.

****

^{٣١٨} - مانای وشە: گمان برده: پێی وایە. کردم چو او: منیش وەکوو ئەوم کرد، هەلسوکه و تم وەک ئەو بوو. استیزه رو: شەرأشو، رکن، رکوونی.

****

این کند از امر و او بهر ستیز بر سر استیزه رویان خاک ریز^{۳۱۹}

în koned ez emr o ũ behrê sêtîz
ber sere êstîzêrûyan xak rîz

کورتهمانا: کاری ئەم بۆ ئەمری خودایه ئەو بۆ قین، خۆل بەسەر ئەو دلە پریه له قین

آن منافق با موافق در نماز از پی استیزه آید، نی نیاز^{۳۲۰}

an monafêq ba movafêq der nemaz
ez peyê êstîzê ayed, ney nîyaz

کورتهمانا: با دوو روو له گه‌ل راسپیژ نوێژ بکا، ئەوه نوێژی نیاز نییه، مه‌رایه ده‌کا

در نماز و روزه و حج و زکات با منافق، مؤمنان در برد و مات^{۳۲۱}

der nemaz o rûzê vo hecc o zekat
ba monafêq, mo'mênan der bord o mat

کورتهمانا: له نوێژ و رۆژوو، له حج و زه‌کات، بروادار و بی‌بروا خه‌ریکی رکه‌به‌رین

مؤمنان را برد باشد عاقبت بر منافق، مات اندر آخرت

mo'mênan ra bord başed 'aqêbet
ber monafêq, mat maned axêret

کورتهمانا: سه‌رکه‌وته‌ته ئەنجام له‌بۆ بروادار، ئاقیبه‌ت گشت ده‌دوێرتنی مونافیق

پاشه: هه‌رچه‌ن مونافیقان له نوێژ و رۆژوو و زه‌کات و حه‌جدا، هاوشانی بروادارن راده‌وه‌ستن، که‌چی قه‌د وه‌کوو یه‌ک نین و وه‌ک یه‌ک نابن. ئەمیان ئاقیبه‌ت خیر و ئەویشیان ئاقیبه‌ت شه‌ره: **إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُتَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا**؛ واته: به‌ دل ده‌غه‌لانی دوو روو ده‌یانه‌وێ خوا فریو ده‌ن، که‌چی خوا ده‌یانخه‌له‌تنی. ئەگه‌ر ده‌چن نوێژ دابه‌ستن، به‌ ته‌وه‌زه‌لی هه‌لده‌ستن؛ رووینی له‌ خه‌لک ده‌که‌ن؛ که‌میان نه‌بی که‌متر ناوی خوداش دین. ^{۳۲۲} به‌لام دوا‌رۆژی روون و سه‌رکه‌وته‌ن هی پاریز کارانی راسته‌قینه‌یه: **وَالْعَبِيَّةُ لِلْمُتَّقِينَ**؛ واته دوا‌رۆژ هی پاریز کارانه ^{۳۲۳}. ده‌ره‌نجامی دل ده‌غه‌لانی دوو رووش فه‌وتان و نه‌مانه: **فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ**؛ واته: ئەوسا ئیمه‌ تۆله‌مان لی کردوونه‌وه. سا بروانه‌ ئاکامی بی‌باوه‌ره‌کان به‌ کوێ گه‌یشت ^{۳۲۴}.

^{۳۱۹} - **مانای وشه:** این: ئەم، مه‌به‌ست مووسایه، امر: ئەمر، مه‌به‌ست ئەمری په‌روه‌ردگاره، به‌ر: له‌ بۆ.

****

^{۳۲۰} - **مانای وشه:** مونافق: دوو روو، ئەوه‌ی به‌ دل کافر بی و به‌رواله‌ت خوی به‌ بروادار پیشان بدات. موافق: هاوده‌نگ، هاو‌را، بروادار. از پی: به‌ شوین، به‌ دووی.

****

^{۳۲۱} - **مانای وشه:** برد: بردنه‌وه، سه‌رکه‌وته‌ن. مات: دو‌راندن، زاراوه‌یه‌که‌ له‌ یاری شه‌تره‌نجدا، کاتیک شا ده‌که‌ویته‌ ته‌نگه‌ژه‌وه و ریگه‌ی ده‌رباز بوونی بۆ نامینی و یاریه‌که‌ ده‌دوێرتنی، ده‌لین که‌ مات بووه.

^{۳۲۲} - سووره‌ی نيسا / ۱۴۲ - وه‌رگێرانی ماموستا هه‌زار.

^{۳۲۳} - سووره‌ی ئەعراف / ۱۲۸.

^{۳۲۴} - سووره‌ی زوخخیره‌ف / ۲۵ - وه‌رگێرانی ماموستا هه‌زار.

****

گرچه هردو بر سر يك بازي اند

هر دو با هم مروزي و رازي اند^{٣٢٥}

gerçê her do ber serê yêk baziend
her do ba hem mervezîyo razîend

کورتهمانا: هه‌رچه‌ن هه‌ردوو خه‌ریکی یه‌ک یارین، که‌چی یه‌کیکیان مه‌رفی و ته‌وتر رازییه

هر يکي سوي مقام خود رود

هر يکي بر وفق نام خود رود^{٣٢٦}

her yêkî sūyê meqamê xod reved
her yêkî ber vêfqê namê xod reved

کورتهمانا: هه‌ریه‌که‌و به‌ره و پاگه‌ی خۆی ده‌روا، هه‌ریه‌ک به‌گویره‌ی ناوی خۆی ده‌روا

مؤمنش خواند جانش خوش شود

ور منافق گويي، پر آتش شود^{٣٢٧}

mo'mêneş xanend canêş xoş şevêd
ver monafêq gūyî, por ateş şevêd

کورتهمانا: بێی بلین برودار، که‌یفی ساز ده‌بی، بلین دل ده‌غل، زور تووره‌ ده‌بی

پاشه: مرۆفی ده‌روون ده‌غل و دوروو، مه‌به‌ستی ته‌وه‌یه‌ که‌ به‌ پیچه‌وانه‌ی ته‌وه‌ی له‌ دلیدایه‌ بیناسن. جا چونکه‌ خۆی بی‌بروایه، له‌ به‌ر ته‌ما و گه‌یشتن به‌ مال و ده‌سه‌لات و ناو و بانگ، خۆی به‌ هاوهرنگ و هاوده‌نگی کۆمه‌لگا پیشان ده‌دات. جا ته‌گه‌ر بتوانی خه‌لکی بخاپینی و تووشی هه‌له‌یان بکات، که‌یف خۆش ده‌بی؛ چونکه‌ مه‌به‌ستی پیک هاتوو. به‌ پیچه‌وانه‌ش، ته‌گه‌ر به‌ دوروو و خاپینه‌ر ناوی به‌ن. چونکه‌ په‌رده‌ی له‌ سه‌ر روو لادراوه، تووره‌ ده‌بی.

لیروه‌ تا به‌یتی ٣٠٣، باسی ته‌وه‌ ده‌کات که‌ خودی زاراوه‌ی «مومن» و «منافق»، دیارده‌یه‌کی ئیعتباریه‌ و بایه‌خیکی ته‌وتوی نییه‌. ته‌وه‌ی گرنکه‌، ناوه‌رۆک و کاکله‌یه‌. ده‌لی رواله‌تی زاراوه‌کان، یان پیت و ده‌نگه‌کان، وه‌کوو ده‌فرن. مانا و ناوه‌رۆک وه‌کوو تاویکه‌ که‌ له‌ نیو ده‌فره‌که‌دا بی. ته‌گه‌ر تاوه‌که‌ تال بی، هۆی ته‌و تالییه‌ ده‌فره‌که‌ی نییه‌ و ته‌گه‌ریش شیرین بی، دیسان سووچی ده‌فره‌که‌ نییه‌. که‌واته، تال و شیرین بوونی ئاو، به‌ بۆنه‌ی ده‌فره‌که‌یه‌وه‌ نییه‌؛ کریت و ناحه‌ز بوونی زاراوه‌ی «منافق»، یان خۆشه‌ویست بوونی زاراوه‌ی «مومن»، له‌ به‌ر راسته‌قینه‌ و ناوه‌رۆکیانه‌ نه‌ خودی زاراوه‌که‌.

^{٣٢٥} - مانای وشه: گرچه: هه‌رچه‌ن. بازي: یاری. مروزي: خه‌لکی مه‌رف؛ مه‌رف یه‌کیک له‌ شارگه‌لی زور کون و میژوویی ئیران له‌ ولاتی خۆراسان بووه. ده‌لین ئیسکه‌نده‌ری مه‌قدوونی بینای ته‌م شاره‌ی ناوه‌ و کردوویه‌ به‌ پیته‌ختی خۆراسان. خه‌لکی ته‌م شاره‌ له‌ سه‌ر مه‌زه‌یه‌ی سونته‌ بوون و زۆریش ده‌مارگیر بوون (ابراهیمی، شرح تحلیلی اعلام مثنوی، ص ١٠٠٤). رازی: خه‌لکی ره‌ی. ره‌ی شاریکی میژووی سه‌رده‌می ماده‌کانه؛ که‌وتوته‌ باشووری رۆژه‌لاتی تارانوه‌ و ئیستا به‌شیک له‌ شاری تاران. خه‌لکی ته‌م شاره‌ شیعه‌ی زور توخ بوون (ابراهیمی، شرح تحلیلی اعلام مثنوی، ص ٥٣٤). ره‌نگه‌ ته‌وه‌ی که‌ مه‌ولانا تامازه‌ی بی ده‌کات وه‌کوو هیمای دزایه‌تی ته‌م دوو شاره، هه‌مان ده‌مارگریان له‌ سه‌ر مه‌زه‌یه‌ی سونته‌ و شیعه‌ بوویی.

****

^{٣٢٦} - مانای وشه: مقام: پاگه، پله. سوی: به‌ره‌و. رود: ده‌روا. وفق: به‌ پیتی، به‌ گویره‌ی.

****

^{٣٢٧} - مانای وشه: مؤمنش خواند: به‌ برودار ناوی به‌ن. ش: ئاوه‌لناوی «ش» ئامازه‌ به‌ مونافیق ده‌کات که‌ به‌ ناویکی بی ناوه‌رۆک، که‌یفی ساز ده‌بی، یان تووره‌ ده‌بی (نیکلسون، شرح مثنوی، ج ١، ص ٤٣). خوش شود: خۆشحال ده‌بی. ور (کورترکراوی و اگر): ته‌گه‌ر. پر آتش: زور تووره، له‌ به‌ر تووره‌یه‌ی هه‌لده‌گرسی.

****

در دهان زنده خاشاکي جَهَد

آنگه آرامد، که بیرونش نههد^{٣٢٨}

der dehanê zêndê, xaşakî cehed
 angeh aramed, kê bîrûneş nehed

کورتهمانا: که دروو له زاری زیندوو یکتا رۆبجی، کاتی ئیشی دهرهوی که ده می دهریجی
پاشه: بهردی مهحک که ده کری چاک و خراب لیک هه لاورێ، دلێکی به خوا گه یشتووی زیندوو له
 خۆل خه لساوه: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا؛** واته: ئه ی گه لی خاوهن باوه ران! ئه گه ر له خودا
 بترسن، ئامیری هه لاوردنی پاک و پیستان پی دهدات^{٣٢٩}. مه ولانا ویتیه کی زۆر جوانی بو دیتیتیه وه و به
 زاریکی زیندوو ی ده چویتی که له نیو هه زاران پاروودا، ئه گه ر درکیکی تیدا بی، خیرا ههستی ده کا و
 ده ری دیتی. دلێ زیندوو به یادی خوداش، هه ر به م چه شنه، بچوو کترین هه له و خراپه یه ک هه ست پی
 ده کا.

جا ئه م چه شنه هه ست پی کردنه، به گویره ی ئاستیک که هه ر خواناسیک بریویه، جیاوازه. زۆر جار
 ئه وه ی که بو مروقیکی ئاسایی خیر و چاکه یه، بو مروقیکی به خوا گه یشتوو، هه له و تاوانه. رهنگه هه له
 و تاوانی پیغه مبه ر، خیر و چاکه ی چاکان بی. له سووره ی عه به سدا، ئه وه ی که پهروه رگار لومه ی
 پیغه مبه ره که ی ده کات، رهنگه ئه گه ر بو که سیک تر له چاکان بی، پیناندا هه لبللی و په سنیان بکات. به لام
 ئه وه بو پیغه مبه ری خوا هه له و تاوانه. یان له چیرۆکی مووسا و شواندا، مووسا چونکه له پله ی به رزتر دایه،
 رازو نیازه کانی شوان. به هه له و گوناح ده زانی؛ بویه لومه ی ده کات که نایی به م چه شنه له گه ل خوا ی
 خۆت بیهی؛ که چی هه ر ئه و چه شنه ئاخافتنه، به ریژه ی ئه و شوانه، ئاخافتنیکی هیزایه^{٣٣٠}.

در هزاران لقمه يك خاشاك خُرد

چون در آمد، حس زنده پی ببرد^{٣٣١}

der hêzaran loqmê yêk xaşak xord
 çon der amed, hêssê zêndê pey bêbord

کورتهمانا: گه ر له هه زاران پاروودا ورده پوو شیک بی، ههستی زیندوو، ده بیینیتیه وه

حس دنیا، نردبان این جهان

حس دینی، نردبان آسمان^{٣٣٢}

hêssê donya, nerdêbanê îin cehan
 hêssê dînî, nerdêbanê asêman

کورتهمانا: ههستی دنیا، نهردیوانی ئه م جیهان، ههستی دینی، نهردیوانی ئاسمان

^{٣٢٨} - **مانای وشه:** دهان زنده: زاری مروقی زیندوو. خاشاک: پووش و په لاش. جهد: رۆده چی. آرامد: هینور ده بیته وه، داده مرکب، تارام ده گرتی. نههد: بنی.

^{٣٢٩} - سووره ی ئه نفال / ٢٩ - وه رگیرانی ماموستا هه زار.

^{٣٣٠} - مه سنه وی، ده فته ری دوهم / بهیتی ١٧٢٠ - ١٨٧٧.

*****

^{٣٣١} - **مانای وشه:** لقمه: پاروو. خرد: ورد. در آمدن: چوونه ناو. حس زنده: ههستی زیندوو. پی ببرد: فامی کرد.

*****

^{٣٣٢} - **مانای وشه:** حس دنیا: ههستی دنیا، مه به ست تهندرستی و ساغ و سه لامه ت بوونی پینج هه ست و ئه قل و فامی مروقه که بو سه رکه وتن له کاروباری ئه م دونیایه، پیوستن. نردبان: نهردیوان، په یژه، په ینجه. حس دینی: ههستی دینی، مه به ست پاریز کاری و ههستی عیرفانی و بروا و ئیمان که مه رجی سه ره کین بو به خته وه ری و هه لزان له نهردیوانی ئه و دنیا و به خته وه ر بوون له وی.

*****

(۳۰۴)

صحت این حس، بجوید از طیب

صحت آن حس، بخواهید از حبیب^{۳۳۳}

sêhhetê în hês, bêcüyîd ez tebîb
sêhhetê an hês, bêxahîd ez hebîb

کورتهمانا: سهلامه‌تی ئەم هه‌سته له‌پزیشک بخوازن، سهلامه‌تی ئەو هه‌ست له‌عارف بخوازن

(۳۰۵)

صحت این حس ز معموری تن

صحت آن حس، ز ویرانی بدن^{۳۳۴}

sêhhetê în hês zê me'mürîyê ten
sêhhetê an hês, zê vîranîyê beden

کورتهمانا: سهلامه‌تی ئەم هه‌سته له‌ئاوه‌دانی له‌شه، سهلامه‌تی ئەو هه‌سته، له‌ویرانی له‌شه

رافه: مه‌به‌ست له‌ویران کردنی له‌ش، خستنه‌ ژیر رکیفی شاره‌ته‌کانه؛ نه‌ک گوێ نه‌دان به‌تندروستی و پاکی و خاویتی^{۳۳۵}. له‌دواییدا چه‌ن وینه‌ی زۆر جوان دیتیتته‌وه‌ بۆ پیشان دانی ئه‌وه‌ی که‌ چلۆن ده‌بی سه‌ره‌تا خانووی له‌ش ویران بکری، تا دواتر ئاوه‌دانتر بکریته‌وه.

(۳۰۶)

راه جان، مر جسم را ویران کند

بعد از آن ویرانی، آبادان کند^{۳۳۶}

rahê can, mer cêsm ra vîran koned
be'd ez an vîranî, abadan koned

کورتهمانا: ریگای گیان، له‌ش ویران ده‌کا، پاش ئەو ویرانییه، ئاوه‌دانی ده‌کا

(۳۰۷)

کرد ویران خانه، بهر گنج زر

وز همان گنجش کند معمورتر^{۳۳۷}

kerd vîran xanê, behrê gencê zer
vez heman genceş koned me'mürter

کورتهمانا: خانووی له‌بۆ زێر کاول و ویران کرد، هه‌ر به‌همان زێریش ئاوه‌دانتری کرد

(۳۰۸)

آب را برید و جورا پاک کرد

بعد از آن در جوروان کرد آب خورد^{۳۳۸}

ab ra bobrîd o cû ra pak kerd
be'dez an der cû revan kerd abê xwerd

کورتهمانا: جو‌گه‌که‌ی وشک کرد تا خاویتی کاته‌وه، پاشان ئاوی خواردنه‌وه تیییدا به‌رده‌داته‌وه

^{۳۳۳} - مانای وشه: صحت: تندرستی، سهلامه‌تی. بجوید از طیب: له‌پزیشک بخوازن. بخواهید: بخوازن. حبیب: خوشه‌ویستی خودا. واته عارفی به‌خوا گه‌یشتووی تاشنا به‌راز و نه‌ینیه‌کانی دل و ده‌روون.

****

^{۳۳۴} - مانای وشه: معموری: ئاوه‌دانی. این حس: مه‌به‌ست هه‌ستی دوناییه. آن حس: مه‌به‌ست هه‌ستی دینییه.

^{۳۳۵} - بۆ چۆنییه‌تی روانی عارفه‌کان به‌دوینا بروانه: مه‌سنه‌وی ده‌فته‌ری یه‌که‌م، ل ۳۰ - کیمیای به‌خته‌وه‌ری، ۵۱-۵۹.

^{۳۳۶} - مانای وشه: راه‌جان: ریگای گیان، مه‌به‌ست ریگای گه‌شانه‌وه‌ی گیان و گه‌یشتن به‌راسه‌قینه‌ی ژبانه.

****

^{۳۳۷} - مانای وشه: بهر: له‌بۆ، ژ بۆ، معمورتر: ئاوه‌دانتر.

****

^{۳۳۸} - مانای وشه: برید: بری، برینی ئاو له‌جو‌گه‌له‌ی ئاو. جو: جو‌گه‌له. آب خورد: ئاوی خواردنه‌وه.

****

(٣٠٩)

پوست را بشکافت و پیکان را کشید   **پوست تازه بعد از آتش بردمید^{٣٣٩}**

pūst ra bêşkafî o peykan ra kêşîd
pūstê tazê be'dez aneş berdemîd

کورتهمانا: پیستی شەق کرد و تیره‌کە‌ی دەرھیتنا، پاش ئەوہ پینستی تازه رواوہ

(٣١٠)

قلعه ویران کرد و از کافر ستد   **بعد از آن بر ساختش صد برج و سد^{٣٤٠}**

qel'ê vîran kerd o ez kafer sêted
be'd ez an bersaxteş sed borc o sed

کورتهمانا: شوورە‌کە‌ی تیک دا و لە کافرێ سڕیەوہ، پاشان سەدان شوورە و بەنداوی تیدا کردەوہ

پاشە: چواندنی لەش و بە گشتی مرۆف بە شوورە و قەلا و شار، لە کیمیا و ئەحیاشدا هاتووہ. دل و لەش
کە بۆتە مەکووی سوپای خراپە (مەبەست ئاکار و خوو و خدە‌ی خراپە)، وێران دە‌کری تا دوژمنەکان
بخرینتە دەرەوہ. پاش پاک بوونەوہ‌ی، قەلا و دیواری تری بە دەوردا دە‌کیشری تا ئەمجار لە زیانی
خراپییەکان بە دوور بی.

(٣١١)

کار بی چون را که کیفیت نهد؟   **این که گفتم هم ضرورت می‌دهد^{٣٤١}**

karê bî çûn ra kê keyfîyet nehed?
în kê goftam ham zerûret mîdehed

کورتهمانا: کێ کاری بی‌چوون شی دە‌کاتەوہ؟ لەبەر ناچاری ئەمەش بیژرایەوہ

پاشە: لێرەوہ مەولانا بە جوړیکی تر باسیک لە سەر بابەتیک بە ناوی «حەیرانی» دیتیتە کایەوہ. سەرەتا
دە‌لی: کێ دە‌توانی کاری بی‌چۆن، چۆنییەتی بی‌بدا؟ یە‌کیک لەو شتانە‌ی کە زۆربە‌ی عارفەکان لێ
قەلسن و بە دەسیەوہ نالاندووینانە، باسی پەیف و زمانە. شیعر و زمان، هاوکات لە گەل ئەوہ‌ی کە
گرنگترین ئامرازی زانست و گەشە و لیکتر گە‌یشتنن، لە قۆناغیکدا یە‌کیک لە بە‌ربەستگە‌لی سەرە‌کی
مرۆفن. زمان تا ئەو دەمە‌ی کە لە سەر ئەو شتانە بدوئ، کە مرۆف بە گوێرە‌ی هەست و ئەزمونەوہ
فامی دە‌کات، هیچ گرفتیکێ نییە؛ بە‌لام هاوکات لە گەل ئەوہ‌ی کە لە سەر بابەتگە‌لی زەینی و
ئە‌بستراکت (abstrct) دیتە ئاخواتن، تووشی کۆسپ و لەند دە‌بی. چونکە ناچارە بو دە‌برینی ئەو شتە‌ی
کە زمان هیچ شارە‌زاییە‌کی تیدا نییە، لە زمان و ئاخواتن کە‌لک وەرگری. ئەو واتایانە‌ی کە دە‌بی
دە‌ریانبری، چونکە وێتە‌یە‌کیان لە دونیای واقیعدا نییە، ناچار پە‌نا بە زمانی ئاماژە و هیما و سە‌مبۆل دە‌با.
لەم چە‌شنە ئاخواتنە‌شدا، هەرکە‌س بە پیتی خۆی و بە گوێرە‌ی حەز و ویست و داخواژە‌کانی خۆی، ئەو
شتە‌ی خۆی دە‌یە‌وئ لێ هە‌لدە‌قۆزیتەوہ. بۆیە، ئەو کە‌سە‌ی کە ئەو ئەزمونە‌ی تا‌قی کردۆتەوہ، نە‌ توانی

^{٣٣٩} - مانای وشە: پوست: پیست. بشکافت: شەقی کرد، قەلشای. پیکان: سەرە‌تیر، تیری کە‌وان. کشید: کیشایە‌وہ. بعد از آتش: پاش ئەوہ‌یە. بردمید: رواوہ.

****

^{٣٤٠} - مانای وشە: قلعه: قەلا، شوورە. ستد: ئە‌ستاندی. برساختش: کردیە‌وہ، بینای کرد. برج: کۆنگرە‌ی قەلا. سد: بە‌نداو.

****

^{٣٤١} - مانای وشە: کیفیت: چۆنییەتی. نهد: دادە‌نی، بۆی دادە‌نی. این که گفتم هم: ئە‌مە‌ش کە‌ گوتم. ضرورت می‌دهد: پینوست بوو بیژمی، ناچار بووم بیلیم.

****

پیشان دانی ههیه و نه دهبرینی. ئەزموونه کان تاییهت به دونیای موجه‌رهدات و دونیای ئەمرن، که‌چی زمان و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی تاییهت به دونیای «خلق»ن. مه‌ولانا له «فیه مافیه»دا ده‌لی: به‌خوا که له شیعەر بیزارم و هیچ شتی‌ک به‌قه‌ده‌ر شیعەر له لام ناحه‌ز نییه. به‌لام چی بکه‌م، خه‌لکی ئەوه‌یان یی خۆشه و منیش له به‌ر ره‌زامه‌ندی خه‌لک، شیعریان بۆ ده‌هۆنمه‌وه. ۳۴۲

رستم ازین بیت و غزل، ای شه‌وسلطان ازل
 قافییه و مغلطه‌ را گو همه سیلاب بیر
 مفتعلن مفتعلن مفتعلن کشت مرا
 پوست بود پوست بود در خور مغز شعرا
 ای خمشی مغز منی پرده‌ی آن نغز منی
 کمتر فضل خمشی کش نبود خوف و رجا ۳۴۳

ئه‌گینا با هه‌رچی شیعەر و قافییه‌یه لافاو بیبا و بروا. شیعەر و پیت، پیسته و من تامازرۆی کاکله‌م. پیسته و تویکل، پیشکەش به‌هۆگرانی شیعەر، من ده‌مه‌وی به‌بی قسه و ده‌نگ و پیت له‌گه‌لت بدویم؛ بیده‌نگی په‌رده‌ی دل‌داره و ته‌نیا به‌و جوهره‌ پی شادوشوکر ده‌مه‌وه؛ چونکه کاتی بیر له‌ شیعەر و قافییه ده‌که‌مه. دل‌دار لیم زیز ده‌بی و ده‌لی ته‌نیا بیر له‌ من بکه‌روه نه‌ قافییه و شیعەر. ۳۴۴

بۆیه ئەوه‌ی مه‌ولانا ده‌لی (وه‌کوو چیرۆکی پادشا و کۆلا)، له‌ رووی ناچاریه‌وه‌یه. ئەگینا ئەم ئەزموونه، نایه‌ته‌ گوتن. له‌ درێژدا زۆرتر هۆکان روون ده‌کاته‌وه.

(۳۱۲)

که‌ چینی بنماید و گه‌ ضدّ این جز که حیرانی نباشد کار دین ۳۴۵

geh çonîn bêmayed o geh zêddê îh
 coz kê heyranî nebaşed karê dîn

کورتەمانا: جارت وا پیده‌نویتی و جار دژ به‌مه، کاری دین بیجگه‌ حیرانی چیتر نییه

(۳۱۳)

نی چنان حیران که پشتی سوی اوست بل چینی حیران و غرق و مست دوست ۳۴۶

ney çonan heyran kê poşteş süyê üst
 bel çonîn heyran o xerq o mestê düst

کورتەمانا: نه‌ حیرانی وا که پشتی له‌و یی، به‌لکوو حیران و نوقم و مه‌ستی دۆست
 رافه‌: مرۆف به‌ ناسین و قام کردنی هۆی دیارده‌ نه‌ناسراوه‌کان (مجھولات)، له‌ ترس و دل‌ه‌راوکی و دردۆنگی ده‌خه‌لسی و ده‌گاته‌ ئارامش و هیمنی. به‌لام له‌ کاری دین یان عیرفاندا پیچه‌وانه‌ی ئەمه‌یه. له‌ ناسینی عالمی سه‌روو و راسته‌قینه‌دا، به‌ هه‌ر راده‌یه‌ک که مرۆف زانیاری و تیگه‌یشتنیکی زۆرتر و قوولتر به‌ ده‌س بینن، زۆرتر تووشی حه‌یره‌ت و سه‌رسووerman و واق بوون دی. ئەم چه‌شنه‌ حیرانییه، به‌ هۆی ناسین و زانین و دیتنه‌وه‌ دیته‌دی؛ نه‌ک نه‌زانی. «ئەم حه‌یره‌ته، هه‌ست بزوین و دل‌رفینه و ئارمانجی مرۆفه‌ کامله‌کانه. مرۆف کاتیکی تووشی ئەم دۆخه‌ دی، که به‌ سه‌ر جیهاندا زال ده‌بی و سه‌رتر

۳۴۲ - مولانا، مقالات، ص ۸.

۳۴۳ - مولانا، دیوان کبیر، غزل ۳۸.

۳۴۴ - پروانه: مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری به‌که‌م، به‌یتی ۱۷۲۷ - ۱۷۳۰.

****

۳۴۵ - مانای وشه: گه‌ هه‌ندی جار. چینی: به‌م جوهره. جز: بیجگه.

****

۳۴۶ - مانای وشه: نی: نه‌ک، نه. بل: به‌لکوو، حیران: سه‌رسووerman، غرق: نوقم، دوست: په‌روه‌ردگار.

له هه مووان دهروانی»^{۳۴۷}.

پهروهردگار، جواتترینی جوانانه. کاتیک عارفی ئەفیندار، پینی دهگا و دهتوانی تیشکیک له جوانیهکانی بیینی، وای مهست و حهیران دهبی، که ئەقل و ئاوهزی لی دهتاری و به جاری دل و گیانی ده دۆپرتی و بیجگه له ئەو، چیدی ناناسی و تهناهت خوئی له بیر دهگا و نومی دهریای بیینی جوانی ئەو دهبی.

(۳۱۴)

آن یکی را روی او شد سوی دوست وان یکی را روی او خود، روی اوست^{۳۴۸}

an yêkî ra rûyê û şod sÿyê dÿst
van yêkî ra rûyê û xod, rûyê ûst

کورتهمانا: یه کیک راسته و خو رووی له دوست بوو، یه کیک تر بو خو روومه تی دوست بوو
رافه: ریبواریک که تازه لهم ریبازه دا پیروکه دهبی، رووی روینی له دوسته، که چی ئەوانه ی به شهقه ی بالی ئەفین هه لفریون و گه یشتوونه ته دوست، وا لهو ئەفینه دا تواونه ته وه که بو خویان بوونه ته یار.

(۳۱۵)

روی هریک می نگر، می دار پاس بوکه گردی تو ز خدمت روشناس^{۳۴۹}

rÿyê heryêk mînêger, mîdar pas
bÿkê gerdî to zê xêdmet rÿşênas

کورتهمانا: بنۆر له روویان و ریزیان لی بگره، رهنگه بهم خزمه ته، بیته روومه ت ناس^{۳۵۰}
رافه: خزمه ت و په رای سوئی و دهرویشان، بایه خیکی ئیجگار زوری له لای سوئیگه ل هه یه و خزمه ت سه رتر له عیباده ت ده زانن.^{۳۵۱} ده لاین: چوار که س خوازیاری دواروژن: زاهید و فه قیر و خزمه تکار و عابد. ئەوه ی بپه رزیتته سه ر خزمه تی هه زاران و پیاوانی خوا و ریزیان لی بگری، له ریبه ر و مورشید که متر نییه^{۳۵۲}.

(۳۱۶)

چون بسی ابلسی آدم روی هست پس به هر دستی نشاید داد دست^{۳۵۳}

çon besî êblîsê ademrÿy hest
pes bê her destî neşayed dad dest

کورتهمانا: چونکه شهیتانی مروفتنۆین زۆرن، نابی دهست بنیته نیو دهستی هه رکه س
رافه: له ریگای راسته قینه و عیرفاندا، درک و دال و فیل و گزی ئیجگار زۆرن. بویه نابی به هه ر که سینک متمانه که ی و دهست بنیته نیو دهستی بو به یعه ت کردن. مه ولانا ده فه رمی:

^{۳۴۷} - جعفری، تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی، ج ۱، ص ۱۶۵.

****

^{۳۴۸} - **مانای وشه:** آن یکی را: ئەو یه که یان.

****

^{۳۴۹} - **مانای وشه:** می نگر: بروانه. می دار پاس: ریزی لی بگره. بوکه: رهنگه. گردی: بیی. روشناس: روومه تناس.

^{۳۵۰} - بروانه: ده فته ری یه که م، به یتی ۴۶۰.

^{۳۵۱} - نیکلسون، شرح مثنوی معنوی، ج ۱، ص ۶۸.

^{۳۵۲} - سجادی، فرهنگ اصطلاحات عرفانی، ص ۳۴۳.

****

^{۳۵۳} - **مانای وشه:** چون: چونکه. بسی: زۆریک. آدم روی: له رواله تی مروفتا، مروفت روو، مروفت نوین. هست: هه یه. پس: که واته. نشاید: ناگری. داد دست: دهست بدری.

از هزاران اندکی زین صوفی‌اند

باقیان در دولت او می‌زیند^{۳۵۴}

مه‌ولانا له درێژه‌ی ئەم باسه‌دا، بۆ پیشاندانی پاک و ناپاک، جسن و ناجسن، خاپێنەر و راسبێژ له یه‌کتر
چهن وێنه‌ی زۆر جوان دیتێته‌وه.

(۳۱۷)

زانکه صیاد آورد بانگ صغیر

تا فریبد مرغ را، آن مرغگیر^{۳۵۵}

zankê seyyad avered bangê sefîr
ta ferîbed morx ra, an morxgîr

کورتهمانا: راوچی به دهنگی مه‌لان ده‌رهیتان، ده‌خاپینی و ده‌گری کومه‌له‌ی مه‌لان

(۳۱۸)

بشود آن مرغ، بانگ جنس خویش

از هوا آید، بیابد دام و نیش^{۳۵۶}

bêşneved an morx bangê cênsê xîş
ez heva ayed, bîyabed dam o niş

کورتهمانا: بزنه‌فی ئەو مه‌له ده‌نگی هاوجسنی خوی، دیته‌خواره‌وه و تووشی داو ده‌بی

(۳۱۹)

حرف درویشان بدزد مرد دون

تا بخواند بر سلیمی ز آن فسون^{۳۵۷}

herfê devîşan bêdozded merdê dūn
ta bêxaned ber selîmî zan fosūn

کورتهمانا: په‌یفی ده‌رویشان ده‌دزی پیاوی پیس، تاکوو ساویلکه‌یه‌کی پین بخاپینی
راشه: ئەو ده‌غه‌لبازانه‌ش، چهن په‌یفیکی ده‌رویشانی راسته‌قینه‌ فیر ده‌بن و رواله‌تی خۆبانی پین ده‌خه‌ملپین،
تا خه‌لکی ساویلکه‌ی پین هه‌لفریوتین.

(۳۲۰)

کار مردان، روشنی و گرمی است

کار دونان، حیل و بی‌شرمی است^{۳۵۸}

karê merdan rowşenîy o germî est
karê dūnan hîlê vo bîşermî est

کورتهمانا: کاری پیاوان، روشنایی و گه‌رمییه، کاری سووکان، گزی و بی‌ئابروویییه
راشه: ئەم به‌یته، یه‌کیک له جوانترین و قوولترین و پرماناترین به‌یته‌کانی مه‌سنه‌ویییه، که به‌راستی، مه‌گه‌ر
هه‌ر خه‌یالی که‌سیکی وه‌کوو مه‌ولانا بتوانی تاوه‌ها چواندن و ویتنه‌یه‌ک له هه‌تاو بخولقینتی. مه‌ولانا، پیاوانی
گه‌وره و دلّاوا، به هه‌تاو ده‌چوینتی. کاری هه‌تاو، رووناکی و گه‌رمی دانه. ئەوه‌ش به‌بی هیچ چاوه‌روانییه‌ک.

^{۳۵۴} - مه‌سنه‌وی، ده‌فته‌ری دووهم، به‌یتی ۵۳۴.

****

^{۳۵۵} - **مانای وشه:** صیاد: راوچی. آورد بانگ صغیر: لاسایی ده‌نگی مه‌لان ده‌کانه‌وه. فریبد: بخاپینی، فربو بدات. مرغ: مه‌ل. مرغگیر: راوچی مه‌لان.

****

^{۳۵۶} - **مانای وشه:** بشود: ده‌بیسی. جنس خوی: هاوړه‌گه‌زی خوی، هاوجسنی خوی. هوا: ئاسمان. آید: دی. بیابد: ده‌بینی. دام و نیش: داو و نیش،
داو و رنج و تازار.

****

^{۳۵۷} - **مانای وشه:** حرف: په‌یف، قسه. بدزد: ده‌دزی. مرد دون: پیاوی پیس. سلیم: مروّفی ساده و دلپاک. فسون: سحر.

****

^{۳۵۸} - **مانای وشه:** مردان: پیاوان، مه‌به‌ست مروّفی دلّاوا و دلوفان و ئیلاهییه. روشنی: روشنی، روونی، رووناکی. دون: مروّفی پیس و نه‌گریس
و ره‌وشت نزمی بی‌تاکار. حیل: فیل و گزی. بی‌شرمی: بی‌ئابروویی، بی‌شرمی.

****

هه‌تاو، به‌رده‌وام گهرم ده‌کاته‌وه، روون ده‌کاته‌وه، بوونی بوونه‌وه‌ران به‌سراوه به هه‌تاوه‌وه. که‌چی هه‌تاو چاوه‌پروانی هیچ شت له که‌س ناکا؛ نه پاداش و نه په‌سن و نه هیچی‌تر. پیاوانی ئیلاهی‌ش، به هه‌مان چه‌شنن. به‌بی ره‌چاو کردنی چاک و خرابی خه‌ل‌کوخوا، هه‌مووان گهرم ده‌که‌نه‌وه؛ رووناکی ده‌ده‌نه ژینی هه‌مووان. که له شوپین‌کدا بن، خو‌شه‌ویستی هه‌مووانن؛ ته‌نانه‌ت دوژمنه‌کانیشیان له گهرمی و رو‌شنایی خو‌یان بی‌به‌ش ناکهن. که‌چی مرو‌فی پیس و نه‌گریس، هه‌رچه‌نده خو‌ی به چاک بنوینتی، بیجگه‌ فیل و گزی و خاپاندنی خه‌ل‌کوخوا، چیدی لی نایه؛ له ر‌استیدا ئه‌مه بو‌ته به‌شیک له زاتی ئه‌و که‌سه.

(۳۲۱)

شیرِ پشمین از برای گد کنند بو مَسِیْلَم را لقب، احمد کنند^{۳۵۹}

şîrê peşmîn ez berayê ged konend
bû moseylêm ra leqeb, ehmed konend

کورتەمانا: شیرِ پشمین بو دەرۆزەیی دەبی، موسەیلەمەش بە ناو، ئەحمەد بانگ دەکەن
پاڤه: مەبەست لە شیرِ پشمین، ئەو کەسانەن کە بە دانانی ریش و پەشم، خو‌یان بە عارف و خواناس و خاوه‌ن بر‌وا پیشان دەده‌ن؛ که‌چی مەبەستیان به پیچه‌وانه‌ی ئه‌مه‌یه. ^{۳۶۰} وه‌کوو نالی ده‌فه‌رمی:
ریشه‌که‌ی پان و در‌یژه بو ر‌یا داوا ده‌کا زاهیره هه‌رکه‌س به توول و عه‌رزى ریشیدا ر‌یا^{۳۶۱}

(۳۲۲)

بو مَسِیْلَم را لقب کذاب ماند مر محمد را اولوالالباب ماند^{۳۶۲}

bû moseylem ra leqeb kezzab mand
mer mohammed ra ololbab mand

کورتەمانا: بوموسەیلەم، ناوی درۆزنی پی بر‌ا، موحه‌مه‌د ناوی «ژیر و زانا»ی پی در‌ا

(۳۲۳)

آن شرابِ حق، ختامشِ مشك ناب باده را ختمشِ بُود گند و عذاب^{۳۶۳}

an şerabê heqq, xêtameş moşkê nab
badê ra xetmeş boved gend o 'ezab

کورتەمانا: ئەو شەرابی حەققە بە میسک بەسراوه، ئەمی‌تر ئەنجامی پیسی و عه‌زابه
پاڤه: ئەم بە‌یتە ئاماژە‌یه بەم ئایه‌ته که ده‌فه‌رمی: **يُسْقَوْنَ مِنْ رَجِيْقٍ مَخْتُوْمٍ ؛ خِتْمُهُ مِسْكٌ وَفِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ**

^{۳۵۹} - **مانای وشه:** شیرِ پشمین: شیرِ پشمین، شیریک که له پەشم دروس کراوه و له شاراندا بو دەرۆزەیی و کوکردنه‌وه‌ی پاره‌یان ده‌کار هیناوه (فرهنگ لغات مثنوی، ج ۶، ص ۱۱۰- گلیپناری، شرح مثنوی شریف، ج ۱، ص ۶۹). از برای: له بو. گد: گه‌دایی، دەرۆزە‌یی. بومسیلم: مسیلمه بن مکنی، که له دواییه‌کانی ژینانی پیغه‌مبه‌ردا، خو‌ی به پیغه‌مبه‌ر ده‌زانی و له نامه‌یه‌کدا که بو پیغه‌مبه‌ری نووسیوو، خو‌ی به پیغه‌مبه‌ر ناو لی ده‌با و ده‌لی که ده‌بی ولات بکه‌ینه دوو که‌رته‌وه و نیوه‌ی بو من بی و نیوه‌ی بو تو؛ پیغه‌مبه‌ر وه‌لامیکی بو ناردوه که تیبیدا به «موسه‌یلەمه‌ی که‌ززاب» ناوی ده‌با و ئەم ناوه‌ی به سه‌ردا ده‌برن؛ له سه‌ره‌تای خه‌لافه‌تی ئەبووبه‌کر (رخ)، خالید کوری وه‌لید له گه‌ل سپاکه‌ی ده‌نیرنه سه‌ری و پاش شه‌ریکی زور و گوشت و گوشتاریکی زوروه‌وه‌ند، موسه‌یله‌مه ده‌کوژری و ئاژاوه‌که ده‌خه‌وی (ابراهیمی، شرح تحلیلی اعلام مثنوی، ص ۳۳۸-۳۴۱).

^{۳۶۰} - انقروی، شرح کبیر انقروی، ج ۱، ص ۳۳.

^{۳۶۱} - محه‌مه‌دی مه‌لاکه‌ریم، دیوانی نالی، ل ۱۲۸.

****

^{۳۶۲} - **مانای وشه:** کذاب: زور درۆزن. ماند: مایه‌وه. اولوالالباب: خودانی ژیران، حه‌زرتی محه‌مه‌د له به‌ر ئه‌وه‌ی زانست و ژیره‌کی گشتگیری هه‌بوو، به کو هاتوو، به‌لام ماناکه‌ی تاکه و به مانای ژیر و زیپک و زاکوونه.

****

^{۳۶۳} - **مانای وشه:** ختام: مۆر کراو، به‌سراو، شتیکه که وه‌کوو ده‌رگا له سه‌ر بتلی شەراب داده‌نرئ بو ئه‌وه‌ی هه‌وا نه‌کیشی. مشک ناب: میسکی بی‌خه‌وش و په‌تی. باده: شەراب. مه‌ی. ختم: مۆر، کو‌تاییه‌که‌ی.

الْمُنْفِيسُونَ؛ واته: بادیه کی سه‌ربه‌مۆریان بۆ فه‌خارنێ ده‌ده‌نێ. مۆره‌که‌ی سه‌ری له‌ میسکه؛ با ئه‌وی چه‌زی
لنده‌که‌ن، بۆ شتی وا پیکه‌وه کێبه‌رکی بکه‌ن. ٣٦٤

---

٣٦٤ - سووره‌ی موته‌فنه‌فین / ٢٥-٢٦؛ وه‌رگیرانی مامۆستا هه‌زار.

ئادەم (ر.خ) بە سەرسوورمان و خۆبەزەزانییەوه سەیری ئیبلیس دەکات

کورتەى چیرۆک: جارێک ئادەم -رەحمەتى خواى لى بى- بە لووتبەرزبەرزبەوه سەیری ئیبلیس دەکات و لە بەر خۆبەوه لۆمەى دەکات کە بۆچى ئەوەندە گومرايه. لە پر خوا پى دەلى کە ئەوەندە لە خۆت بايى مەبه. ئەگەر بە سووکى سەیری هەلە و گوناحى کەسیک بکەى، بۆ خۆتیش تووشى ئەو هەلەیه دەبى. ئەمە هەمان هەلە بوو کە تووشى خودى ئیبلیس هات. بە سووکى سەیری ئادەمى کرد و بۆ خۆى کەوتە بە لەحنەتى خودا. جا ئەگەر قەلەمى خوا بە جۆرىکى تر بگهري، ئەمجاره دەبىنى کە یەک سات عیبادەتى ئیبلیس، هەزار سال عیبادەت و بەندەگى تۆ دىتى. چاره نووسى هەر کەس، هەم بارى باشى هەیه و هەم خراب. ئەگەر خۆت بە زل بزانی، ئەمجاره ئەو رەهەندەکەى خۆت دەکەوتتە بەر چاوان. ئادەم، زۆر شەمەزار دەبى و لە بەر خوا دەپارێتتەوه کە لە هەلەى خۆش بى و لە گوناحەکەى خۆشى پاشگەز دەبیتتەوه.

(٣٨٩٣)

روزی آدم بر بلیسی گو شقیست از حقارت وز زیافت بنگریست^{٣٦٥}

rûzî adem ber bêlîsî kû şeqîst
ez hêqret vez zêyafet bêngerîst

کورتەمانا: جارێک ئادەم، بە سووکى و بى ریزانه سەیری ئیبلیسى کرد

(٣٨٩٤)

خویش یینی کرد و آمد خودگزين خنده زد بر کار ابلیس لعین^{٣٦٦}

xîşbînî kerd o amed xodgozîn
xendê zed ber karê êblîsê le'în

کورتەمانا: خۆویسی کرد و خۆى بە زل زانی، بە رەشخەنەوه سەیری کارى ئیبلیسى کرد

(٣٨٩٥)

بانگ برزد غیرت حق: کای لفی تو نمى دانى ز اسرار خفى^{٣٦٧}

bang ber zed xeyretê heq: key sefî
to nêmidanî zê esrarê xefî

کورتەمانا: نەراندی غەیرەتى خوا کە ئەى بژاردە، تۆ هیچ نازانى لە رازى نەدیار

(٣٨٩٦)

پوستین را باژگونه گر کند کوه را از بیخ و از بن برگند

pûstîn ra bajgûnê ger koned
kûh ra ez bîx o ez bon berkened

کورتەمانا: ئەگەر کەلپۆس ئاوه ژوو بکات^{٣٦٨}، تەنانهت کیتویش لە بن دەردىتى

^{٣٦٥} - مانای وشە: شقى: چاره رەش. زىافت: بى ئەدەبانه، بەي ريز. بنگريست: نواری، روانی. ***

^{٣٦٦} - مانای وشە: خویش یینی: خۆبىنى، خۆویسی. خودگزين: خۆبەسەند، خۆبەزەزان. ***

^{٣٦٧} - مانای وشە: صفی: بژاردە. اسرار خفى: رازگەلى نەپتى و نەدیار، لەم بەیتەدا مەبەست راستەقینەى ئافرێندراوانە. ***

^{٣٦٨} - بروانه رافەى بەیتی ٣٢٩١ لەم دەفتەرە.

(٣٨٩٧)

پردهی صد آدم آن دم بردرد

صد بلیسی نو مسلمان آورد

perdey sed adem an dem ber dered
sed bêlîsê new moselman avered

کورتهمانا: لهو کاته دا په ردهی سه د ئادم دهری و سه د ئیبلیسی تازه موسولمان دیتی

(٣٨٩٨)

گفت آدم توبه کردم زین نظر

این چنین گستاخ نندیشم دگر^{٣٧٠}

goft adem tewbê kerdem zîn nezer
în çonîn gostax nendişem dêger

کورتهمانا: وتی ئادم پاشگهز بوومه وه له م قسه یه م، ئیدی قه د ئاوا بی ئه ده بانه ناروانم

(٣٨٩٩)

یا غیاث المستغیثین اهدنا

لا افتخار بالعلوم والغنا^{٣٧١}

ya xîyasel mosteẋîsînehdêna
laftêxare bîl'olûmê welxêna

کورتهمانا: ئه ی په نادهری په نابهران، بمانخه سه ر راسته ری، شانازی نه که یین به زانست و بی نیازی

(٣٩٠٠)

لا تُزغ قلباً هدیّت بالکرم

وأصرف السوء الذی خطّ القلم^{٣٧٢}

la tozêx qelben hedayte bîlkerem
wesrêfê sûtellezî xettel qelem

کورتهمانا: به به زه ییت، لامه ده دلّمان، پاش رینوتیتی، بسره وه خراپه یه ک که نووسیت له چاره مان
رأفّه: میسره عی یه که م ئامازه یه به م ئایه ته که ده فه رمی: رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِزْهِدَيْنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ؛ واته: ئه ی په روه رنده ی گلامان! له پاش ئه وه ی ریگه ی راستت نیشان داوین. دلّمان له
ریی خۆت لامه ده و وه بهر به زه یی خۆتمان بخه. به خشنده ی هه ره مه زن توی^{٣٧٣}.
له میسره عی دووه مدا ده ئی: ئه و خراپی و هه له و په لانه که له چاره نووسماندا نووسیوته، بسره وه و لیمان
خۆش به.

(٣٩٠١)

بگذران از جان ما سوء القضا

و امبر ما را ز اخوان رضا^{٣٧٤}

bogzeran ez canê ma sût'olqeza
va mebor ma ra zê êxvanê reza

^{٣٧٠} - مانای وشه: نظر: روانین، له م جوړه روانینه لووتبه رزانه. گستاخ: بی ئه ده بانه، ده مسوورانه.
***

^{٣٧١} - مانای وشه: غیاث المستغیثین: فریاره سی فریاخوازن. اهدنا: ریمان بی بنوینه.
***

^{٣٧٢} - مانای وشه: لاتزغ: لامه ده. بالکرم: به به زه یی خۆت. واصرف: بسره وه. السوء: خراپی.
^{٣٧٣} - سووره ی ئالی عیمران / ٨ - وهرگیرانی ماموستا هه ژار.
***

^{٣٧٤} - مانای وشه: بگذران: تیبه ریته. سوء القضا: چاره نووسی خراب. وامبر: دامه بره، جیامه که ره وه. اخوان رضا: برایی ره زامه ندی، ئه و
عارفانه ی که رازین به و شته ی خوا ده ی کاته به شیان.
***

کورتهمانا: چاره‌نووسی خراپمان لی لابه، له ریزی ره‌زامه‌ندانی خۆت لامان مه‌ده

(٣٩٠٢)

تلخ‌تر از فرقت تو هیچ نیست **بی پناهت غیر پچاپیج نیست**^{٣٧٥}

telxter ez forqetê to hîç nîst
bî penahet xeyrê pîçapîç nîst

کورتهمانا: تالتر له دووریت خۆ هیچی نییه، به‌بی دالده‌ی تو، هه‌ر سه‌رلی تیکچوونه به‌شمان

(٣٩٠٣)

رخت ما هم رخت ما را راهزن **جسم ما مر جان ما را جامه‌کن**^{٣٧٦}

rextê ma hem rextê ma ra rah zen
cêsmê ma mer canê ma ra camê ken

کورتهمانا: جلکمان ریگری جلوبه‌رگمانه، له‌شمان به‌رگی گیانمان داده‌دری

رافه: مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه که دونیامان خه‌ریکه دواروژمان به تالان ده‌با.

(٣٩٠٤)

دست ما چون پای ما را می‌خورد **بی امان تو کسی جان چون برد؟**

destê ma çûn payê ma ra mîxwêred
bî emanê to kesî can çûn bered?

کورتهمانا: که ده‌سمان بوو به به‌لا بو پامان، تو په‌نا نه‌بی، کی گیان ده‌رده‌با؟

رافه: که کاره خراپ و زیانباره‌کانمان ده‌بنه ریگر له سه‌ر ریگای پامان، تا تو نه‌بیته دالده و په‌نامان،

که‌ی به بیوه‌ی گیان ده‌رده‌به‌ین؟

(٣٩٠٥)

ور برد جان زین خطرهای عظیم **برده باشد مایه‌ی ادبار و بیم**^{٣٧٧}

ver bered can zîn xeterhayê 'ezîm
bordê başed mayey êdbar o bîm

کورتهمانا: گه‌ر گیان له‌م مه‌ترسییه گه‌ورانه ده‌رچی، تازه بوته‌هوی چاره‌ره‌شی و ترسی خوی

(٣٩٠٦)

ز آنکه جان چون واصل جانان نبود **تا ابد با خویشی کور است و کبود**^{٣٧٨}

zankê can çon vasêlê canan nebûd
ta ebed ba xîş kûr est o kebûd

کورتهمانا: گیان گه‌ر نه‌گه‌یشتیته بناوانی خوی، بو‌هه‌تایه تووشی ناته‌واوی و کریتی دی

(٣٩٠٧)

^{٣٧٥} - مانای وشه: تلختر: تالتر، ناخوستر. فرقت: جبابی، دووری. پچاپیج: پیچ پیچ: ریگای ئالوز و پرگرنجک.

***

^{٣٧٦} - مانای وشه: رخت: جلوبه‌رگ. راهزن: چه‌ته، ریگر. جامه‌کن: جلک‌کن، ئه‌وه‌ی جلوبه‌رگی که‌سیک داده‌کنی.

***

^{٣٧٧} - مانای وشه: ور برد جان: ئه‌گه‌ر گیان بیوه‌ی ده‌رچی. ادبار: چاره‌ره‌شی. بیم: ترس.

***

^{٣٧٨} - مانای وشه: جانان: گیانان، په‌روه‌ردگار. کور و کبود: که‌مایه‌سی و ناته‌واوی و کریتی.

***

چون تو ندهی راه جان، خود برده گیر جان که بی تو زنده باشد مُرده گیر

çon to nedhî rahê can, xod bordê gîr
can kê bî to zêndê başed, mordê gîr

کورتهمانا: گهر ریگه به گیان نه دهی، گیان فهوتاو، گیان که بی تو زیندوو بی، به مردووی بزانه

(۳۹۰۸)

گر تو طعنه می زنی بر بندگان مر تو را آن می رسد ای کامران

ger to te'nê mîzenî ber bendêgan
mer to ra an mîrêsed ey kamran

کورتهمانا: گهر تیز و تانه دهدهی له بهنده کانت، ئه مه ههر شیایوی تویه ئه ی کامهران
پاڤه: لهم چهن بهینه دا باس له گه ورهیی و مه زنی خوا ده کات و ده لئ تو ههر جوړ له گه ل بهنده و
ئافریندراوه کانت هه ل سوکوت بکه ی، ره وایه و شیایوی تویه. ئه گهر به هه تاو و مانگ به تاریک بزانی،
به ژنی زرافی سه روو به خیج و خوار بزانی، عهرش و چه رخ به نرم و سووک بزانی یاخو به حر و کانی
زیر به هه ژار دانی، هه موو له خو ت جوانه و شایانی خو ته؛ چونکه تو ئافرینه ری هه مووانی و ئه گهر بی
نیازن، تو پی ت به خشیون و ههر تو ده توانی لیان بسپینه وه.

(۳۹۰۹)

ور تو شمس و ماه را گویی جفا ور تو قد سرو را گویی دوتا^{۳۷۹}

ver to şems o mah ra gûyî cofa
ver to qeddê serv ra gûyî do ta

کورتهمانا: ئه گهر هه یف و روژ به بی تیشک بزانی، یان به ژنی سه روو به نرم بزانی

(۳۹۱۰)

ور تو عرش و چرخ را خوانی حقیر ور تو کان و بحر را گویی فقیر

ver to 'erş o çerx ra xanî heqîr
ver to kan o behr ra gûyî feqîr

کورتهمانا: یاخو عهرش و چه رخ به بچووک بزانی، ده ریا و کانی زیر به نه دار بزانی

(۳۹۱۱)

آن به نسبت با کمال تو رواست ملک اکمال فناها مر تو راست^{۳۸۰}

an bê nêsbet ba kemalê to revast
molkê êkmalê fenaha mer to rast

کورتهمانا: ئه وه به گویره ی که مالی تو ره وایه، ئافرینه ری عالمی شته فانیه کان ههر توی

(۳۹۱۲)

که تو پاکی از خطر وز نیستی نیستان را موجد و مغنیستی^{۳۸۱}

^{۳۷۹} - مانای وشه: جفا: بی که لک، بی نرخ. دوتا: لار و خوار و گیر.

***

^{۳۸۰} - مانای وشه: به نسبت: به گویره ی. اکمال: ته واو کردن. کامل کردن. اکمال فناها: به دیهینان و ئافراندنی شته فانیه کان.

***

^{۳۸۱} - مانای وشه: نیستی: نه بوون، فهوتان و له ناوچوون. موجد: به دیهیننر، ئافرینه تر. مغنی: بی نیاز که، بی نیازیده ر.

***

kê to pakî ez xeter vez nîstî
nîstan ra mûcêd o moxnîstî

کورتهمانا: که تو پاکی له ترس و نهبوون، نهبوونه کانت هینایه دی و بی نیازیت بی دان
راڤه: «نیستان» بریتیه له و شتانهی که نهبوون و له عالمی عهدهمهوه هینراونه نیو عالمی ئیمکانهوه.

(۳۹۱۳)

ز آنکه چون بدرید، داند دوختن   **آنکه رویانید، داند سوختن**

ankê rûyanîd, daned sûxten
zankê çon bêdrîd, daned dûxten

کورتهمانا: ئهوهی دهرویتنی، ههلهوه رانیس دهزانی، ئهوهی که دهدری، دروونیش دهزانی
راڤه: «سوختن» به مانای سووتاندنه، لیره دا به مانای ههلهوه راندنی و وشک کردنی دار و گز و گیاه.

(۳۹۱۴)

می بسوزد هر خزان مر باغ را   **باز رویاند گل صباغ را**^{۳۸۲}

mîbêsûzed her xezan mer bağ ra
baz rûyaned golê sebbağ ra

کورتهمانا: پاییزان، باخ ههلهوه ریتنی، دیسان له بهاردا گولی ئالووالا دهرویتتهوه

(۳۹۱۵)

کای بسوزیده، برون آ، تازه شو   **بار دیگر خوب و خوب آوازه شو**^{۳۸۳}

key bêszûzîdê, borûn a, tazê şo
barê dîger xûb o xûb avazê şo

کورتهمانا: دهلی ئه سووتاو، بیره دهه و نوئ بهروهه، جاریکی تر جوان و بهناوبانگ بهروهه

(۳۹۱۶)

چشم نرگس کور شد، بازش بساخت   **حلق نی بیرید و بازش خود نواخت**^{۳۸۴}

çêşmê nergês kûr şod, bazêş bêşaxt
helqê ney bovrîd o bazeş xod nevaxt

کورتهمانا: چاوی نیرگز کویر بوو، پروونی کردهوه، گهرووی قامیشی بری و خوئی رواندیهوه

(۳۹۱۷)

ما چو مصنوعیم و صانع نیستیم   **جز زبون و جز که قانع نیستیم**^{۳۸۵}

ma ço mesnû'îm o sanê' nîstîm
coz zebûn o coz kê qanê' nîstîm

کورتهمانا: ئیمه ئافریندراوین و بهدیهینه ر نین، بوونیکی کهم نرخ و سووک و قانعین

^{۳۸۲} - مانای وشه: می بسوزد: ده سووتی. خزان: پاییز، خهزان. رویاند: دهرویتنی. گل صباغ: گولی ئالووالا و بهنگامه.

***

^{۳۸۳} - مانای وشه: بسوزیده: سووتاو. برون آ: بیره دهروهه. خوب آوازه: به ناو و دهنگی باش.

***

^{۳۸۴} - مانای وشه: چشم نرگس: چاوی نیرگز، مه بهست گولی نیرگزه. بازش بساخت: دیسانهوه ئافراندیهوه، یان کردیهوه، بینایی پی دایهوه. حلق نی: گهرووی قامیش. نواخت: رواندیهوه.

***

^{۳۸۵} - مانای وشه: مصنوع: ئافریندراو، بهدیهینراو. صانع: ئافرینه ر و بهدیهینه ر. زبون: سووک و بچووک و چرووک .

***

پاڤه: چونکه ئافریندراوین، به ناچار ده بی هه به و شته ی که به ده پهنه ر پتی داوین، قانع بین. ئیمه له به رانه ر ئه و ئافرینه ره دا، بچووک و بی نرخین.

(۳۹۱۸)

ما همه نفسی و نفسی می زنییم گر نخواهی، ما همه آهرمنیم

ma hemê nefsîyo nefsî mîzenîm
ger nexahî, ma hemê ahermenîm

کورتهمانا: ئیمه گشت هاواری نه فسم، نه فسم ده کهین، گه نه ته وی، گشتمان ئه هریمه نین
پاڤه: واته ئیمه هه موومان ده پارینه وه که ئامان به فریای نه فسمان بکه وه. ئه گه ری فریامان نه که وی، وه کوو ئه هریمه ن ده که وینه بهر تووره ییت.

«نفسی، نفسی»، پارانه وه یه له لای خوا و خودی وشه که پیک هاتوو له: نفس + ی؛ واته نه نفسی من. ده بیژری که له رۆزی سه لادا کاتی شویتکه وتووانی هه ر پیغه مبه ریک له به ری ده پارینه وه که تکایان بو بکات، ته نیا محهمه د روو له په وره ردگار ده کات و لپی ده پارینه وه و ده لی «امتی، امتی» واته ئوممه ته که م رزگار به. پیغه مبه رانی تر ده پارینه وه که «نفسی، نفسی» (رزگارم که، رزگارم که) ۳۸۶.

(۳۹۱۹)

زان ز آهرمن رهیدستیم ما که خریدی جان ما را از عمی ۳۸۷

zan zê ahermen rehîdestîm ma
kê xerîdî canê ma ra ez 'ema

کورتهمانا: بویه له دهس ئه هریمه ن ده رباز بووین، چونکه گیانی ئیمه ت له کویری رزگار کرد

(۳۹۲۰)

تو عصاکش هر که را که زندگیت بی عصا و بی عصاکش کور کیست؟ ۳۸۸

to 'esakêş her kê ra kê zêndêgîst
bî 'esa vo bî 'esakêş kûr kîst?

کورتهمانا: هه ر کهس ده ژری، تو چاوساگی ئه وی، کوا کویری یک بی گوچان و چاوساگ؟

(۳۹۲۱)

غیر تو هر چه خوش است و ناخوش است آدمی سوز است و عین آتش است

keyrê to herçê xoş est o naxoş est
ademîsûz est o 'eynê ateş est

کورتهمانا: بیجگه تو، هه رچی خویش یان ناخویش بی، مرۆسووتینه و خودی ئاگره
پاڤه: دل بهستن به هه ر شتیک له دنیا، ته نیا داخ و که سه ری لی ده بیته وه، بیجگه خوشه ویستی خوا و هه رچی ئه م خوشه ویستی به له دلدا بگه شینیته وه.

(۳۹۲۲)

۳۸۶- نیکلسون، شرح مثنوی، ج ۱، ل ۵۱۴.

***

۳۸۷- مانای وشه: رهیدستیم: خهلساوین، رزگارمان بووه. عمی: کویر. خریدی جان ما را از عمی: گیانمانت له کویری ده رباز کرد.

***

۳۸۸- مانای وشه: عصاکش: ریتما، چاوساگ، ئه وهی دهستی که سی نابیناده گری و ریتمای ده کات.

***

هر که را آتش پناه و پشت شد

هم مجوسی گشت و هم زردشت شد^{۳۸۹}

her kê ra ateş penah o poşt şod
hem mecûsî geşt o hem zerdoşt şod

کورتهمانا: هر که تاگر بوو به پشت و په‌نای، ئەو مه‌جووسه و تاینی زهرده‌شتیه
پافه: مه‌به‌ست له تاگر، دونیا و ده‌ست و پیوه‌نده‌کانیه. ئەوهی که دونیای کرده دالده‌ی خو‌ی، له سه‌ر
راسته‌ری کلا بووه و تووشی هه‌له‌ی هیلای لار هاتوو.

(۳۹۲۳)

كلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ

انَّ فَضْلَ اللَّهِ غَيْمٌ هَاطِلٌ

kollo şey'ên ma xelellahê batêlon
ênne fezlallahê xeymon hatêlon

کورتهمانا: هه‌موو شتی بیجگه‌خوا پووچ و به‌تاله، به‌زه‌یی و به‌خششی خوا هه‌وریکی پر بارانه
پافه: میسره‌عی یه‌که‌می ئەم به‌یته، هی شاعریکی عه‌ره‌بی به‌ر له ئیسلام بووه به‌ناوی «لبید بن ربیع»
که گوایه له سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ریشدا ژیاوه و موسولمان بووه و له سالی ۴۱ کۆچیدا کۆچی دوایی
کردوو^{۳۹۰}. شیعه‌که‌ی ئەمه‌یه:

الا كلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ   و كلُّ نَعِيمٍ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ

واته: خه‌لکینه! بیجگه‌خوا هه‌موو شتیک پووچه‌له و هه‌موو نیعمه‌ته‌کان به‌ناچار ده‌فه‌وتن

^{۳۸۹} - مانای وشه: مجوسی: زهرده‌شتی، ناویکه که عه‌ره‌ب به‌لایه‌نگرانی دینی زهرده‌شتیان ده‌دا.

***

^{۳۹۰} - گولپینارلی، نیر و شرح مینوی، ج ۱، ل ۴۹۳.

***